

T.C.
YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

BİR DEVLETİN PARÇALARA AYRILMASI
DURUMLARINDA ORTAYA ÇIKAN YENİ DEVLETLERİN
HALEFİYETİ VE YUGOSLAVYA ÖRNEĞİ

SaadetKÖK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Yasin POYRAZ

Ankara 2013

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onay

Prof. Dr. Feride Paras
(Ünvanı Adı ve Soyadı)
Karagözü
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığımı tasdik ederim.

Doc. Dr. Bolent Bent
(Ünvanı Adı ve Soyadı)
Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans/Doktora derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Yrd. Doç. Dr. Yasin Poyraz
(Ünvanı Adı ve Soyadı)
Danışman

Jüri Üyeleri (İlk isim jüri başkanına ve ikinci isim ise danışmana aittir)

(Ünvanı Adı ve Soyadı) (Kurumu) Prof. Dr. M. Fatih Uşen / YBÜ. Hukuk Fak.
(Ünvanı Adı ve Soyadı) (Kurumu) Yrd. Doç. Dr. Yasin Poyraz / YBÜ. Hukuk Fak.
(Ünvanı Adı ve Soyadı) (Kurumu) Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Zengin / YBÜ. Hukuk Fak.

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar olan bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

(İmza)

Saadet KÖK
Saadet

ÖZET

BİR DEVLETİN PARÇALARA AYRILMASI DURUMLARINDA ORTAYA ÇIKAN YENİ DEVLETLERİN HALEFİYETİ VE YUGOSLAVYA ÖRNEĞİ

Kök, Saadet

Yüksek Lisans, Kamu Hukuku Bölümü

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yasin Poyraz

Temmuz 2013, XV+142Sayfa

Uluslararası hukukun tartışmalı konularından biri olan devletlerin halefiyeti, uygulamada devletlerin uzlaşmadıkları temel sorunlardan biri olagelmiştir. Bir devletin ülkesinin bir kısmı ya da tamamının başka bir devlet egemenliğine geçmesi olarak tanımlanabilecek olan halefiyetin; ne kavramsal çerçevesi ne de halefiyet meselesinin kapsamı konusunda bir birlik sağlanabilmiştir ki bu durum öncelikle ve ziyadesiyle uluslararası hukukun yapısından ileri gelmektedir. Bilindiği üzere uluslararası hukukta, ulusal hukukların aksine, bütün aktörleri bağlayıcı bir egemen iradenin ve aynı bağlamli düzenlemelerin yokluğu, uluslararası hukukun çıkar eksenli politik işleyişi de göz önünde tutulduğunda, özellikle yoğun çıkar çatışmalarının yaşandığı konularda birlik sağlanmasını güçleştirmektedir. Uluslararası hukukun bu yönünün halefiyet noktasında bu denli öne çıkmasının nedeni de hiç kuşkusuz halefiyet konusunun yoğun şekilde çıkar odaklı olmasıdır. Zira uluslararası hukukun aslı süjesi olan devletlerin sona ermesi ya da devleti oluşturan unsurlarda değişikliklerin meydana gelmesi birtakım ciddi sonuçları ve sorunları beraberinde getirmektedir. Bu durum devletlerin halefiyetinin geniş kapsamından ileri gelmektedir ki; uluslararası antlaşmalar, devletlerin malvarlığı, devletlerin borçları, devletlerin arşivleri, vatandaşlık gibi önemli hususlar bu kapsam dahilindedir.

Halefiyet konusunda bir birlik sağlamak adına Birleşmiş Milletler “1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Halefiyeti Sözleşmesi” ve “1983 Viyana Devletlerin Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Halef Olma Sözleşmesi”ni kabul etmiştir. 1978 Tarihli ilk Sözleşme yürürlüğe girmiş ancak ikinci Sözleşme henüz yürürlüğe girmemiştir. Vatandaşlık konusunda da devam eden sözleşme çalışmaları da göstermektedir ki, örf ve âdet hukuku bağlamında uygulanmakta olan halefiyet konusunun yazılı hale getirilmesine, devletler arasında bir birlik sağlanmasına çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, söz konusu Sözleşmeler ve devlet uygulamaları esas alınarak halefiyet konusu ele alınmış ve Yugoslavya'nın parçalanması sonucu ortaya çıkan yeni devletlerin halefiyeti meselesi incelenmiştir. Yugoslavya'nın çok uluslu yapısı, bölgeler arasındaki ekonomik farklılıklar, milliyetçilik akımının yayılması, bağımsızlık hareketleri, azınlık sorunları gibi faktörler parçalanmaya zemin oluşturmuş, 1991'de başlayan bağımsızlık hareketleriyle birlikte Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti sona ermiştir. Çalışmamızda bu parçalanma ile gündeme gelen halefiyet vakıası ve bağımsızlıklarını ilan ederek yeni bir devlet olan Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'ın halefiyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Halefiyet, Devlet Halefiyeti, Yugoslavya, Uluslararası Antlaşma.

ABSTRACT

SUCCESSION OF STATES IN CASES OF SEPARATION OF PARTS OF A STATE AND EXAMPLE OF YUGOSLAVIA

MA, Department of Public Law

Supervisor: Ast. Prof. Dr. Yasin Poyraz

July 2013, XV+142 Pages

The succession of states, as one of the controversial issues in international law, has been one of the fundamental problems that states could never compromise in practice. There has been an agreement on the issues about neither conceptual scope nor framework of succession, which can be defined as entrance of the partial or whole territory of a state under the sovereignty of another state. That situation primarily and mainly results from the structure of international law. As known, unlike the municipal laws, in international law, considering interest based political operation of international law, the absence of a sovereign will binding upon all the actors and the similar regulations makes it difficult to reach an agreement especially in the issues of intense conflict of interest. The reason this aspect of international law about succession has been deeply distinguished, is no doubt is that the issue of succession has been intensively the interest based. Therefore, the termination of states, the main subject of international law, or any change in the features of formation of states bring along some certain serious problems and results. This situation arises from the broad scope of the succession of states which also includes some important issues such as international agreements, the property, debts, archives and nationalities of states.

In order to secure uniformity on succession, the United Union adopted the 'Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties of 1978' and 'Vienna Convention on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts of 1983'. The first agreement dated 1978 is in force now yet the second one has not yet enter

into force. The processing work on an agreement about nationality shows also that it has been tried to have compliance between states in putting the succession issue enforced within the scope of customary law in writing.

In this work, the succession issue is discussed with respect to the aforementioned agreements and state practice and the succession issue of new states that has arisen from the dissolution of Yugoslavia is examined. The factors such as the multinational feature of Yugoslavia, the economic differences between territories, the spread of nationalism, the independence movement and minority issues provide a basis for the dissolution. With the independence movement starting in 1991, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia is terminated. In this study, the succession issue becoming a current issue as a result of the dissolution, as well as the succession of new states, Slovenia, Croatia, Bosnia Herzegovina, Macedonia, Serbia and Montenegro after announcing their freedom are discussed.

Key Words: State, Succession, Succession of State, Yugoslavia, International Agreement.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	III
ÖZET.	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HALEFİYET

I.KAVRAM VE TARİHÇE	3
II.HALEFİYET TEORİLERİ	9
A. EVRENSEL HALEFİYET TEORİSİ	10
B. NEGATİF TEORİ	14
C. MODERN DEVLET TEORİSİ	17
III.HALEFİYET KAVRAMININ KODİFİKASYONU	21
A. HALEFİYET KONUSUNDA ÖRF VE ÂDET HUKUKU KURALLARI	23
1.Antlaşmaların Nispliliği	23
2.Ülkesel Antlaşmaların Sürekliliği	25
3.Devletlerin Birleşmesi	26
B. ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR	27
1.Devletlerin Halefiyeti Konusunda Akdedilen 1978 Tarihli Viyana Sözleşmesi	28
a.Sözleşmenin Hazırlık Evresi ve Viyana Konferansı	28
b.1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalara Halefiyeti Sözleşmesi'nin İçeriği	30
ba. Genel Olarak	30
bb. Sözleşmenin Uygulanması	32
bba.Sözleşmenin Konu Bakımından Uygulanması	32
bbb. Sözleşmenin Zaman Bakımından Uygulanması	33
bc. Sözleşmenin Uygulanacağı Antlaşmalar ve Çekinice Konulamayan Antlaşmalar	34

bd.Halefiyet Durumundan Etkilenmeyen Sözleşmeyle Düzenlenen Kavramlar.	36
bda. Sınır Rejimleri	36
bdb.Diğer Ülkesel Rejimler	42
bdc. Doğal Zenginlik ve Kaynaklar.....	46
bc. Uyuşmazlıkların Çözümü	47
2. Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına İlişkin 1983 Tarihli Viyana Sözleşmesi ...	49
IV.ÖZEL HUKUKTA HALEFİYET KAVRAMI	50
A.MİRAS HUKUKUNDA HALEFİYET KAVRAMI	50
B.BORÇLAR HUKUKUNDA HALEFİYET KAVRAMI	54
V. 1978 VİYANA DEVLETLERİN ANTLAŞMALARINA HALEFİYETİ SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE DÜZENLEME ALTINA ALINAN HALEFİYET DURUMLARI	56
A.ÜLKENİN BİR PARÇASINA İLİŞKİN HALEFİYET.....	56
B.YENİ BAĞIMSIZ DEVLETLERİN HALEFİYETİ	57
1. Yeni Bağımsız Devlet Kavramı.....	58
2. Sözleşme Kapsamında Yeni Bağımsız Devlet Konusuna Getirilen Kurallar.....	59
3. Yeni Bağımsız Devletlerin Çok Taraflı Antlaşmalara Halefiyeti.....	60
4. Yeni Bağımsız Devletin İki Taraflı Antlaşmalara Halefiyeti	64
C.BİRDEN ÇOK DEVLETİN BİRLEŞEREK YENİ DEVLET OLUŞTURMALARINI DURUMUNDA HALEFİYET.....	67
D.BİR DEVLETİN PARÇALARA ARILMASI DURUMLARINDA ORTAYA ÇIKAN YENİ DEVLETLERİN HALEFİYETİ.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

HALEFİYET DIŞINDA DİĞER KONULARA HALEFİYET

I.GENEL OLARAK	73
II.DEVLET MALLARINA HALEFİYET	73
A. GENEL OLARAK	73
B. 1983 DEVLET MALLARI, ARŞİVLERİ VE BORÇLARINA HALEFİYET KONUSUNDA VİYANA SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA DEVLET MALLARININ GEÇİŞİ.....	74
1.Ülkenin Bir Parçasına Halefiyet Durumunda Malların Geçişİ.....	75
2.Yeni Bağımsız Devletin Devlet Mallarına Halefiyeti	76
3.Devletlerin Birleşmesi Durumunda Devlet Mallarına Halefiyet.....	78
4.Bir Devletin Ülkesinin Bir veya Birden Fazla Bölümünün Ayrılması Durumunda Devlet Mallarına Halefiyet	78
5. Bir Devletin Parçalanması Sonucu Devlet Mallarına Halefiyet.....	79

III.DEVLET ARŞİVLERİNE HALEFİYET	79
A. YENİ BAĞIMSIZ DEVLETİN DEVLET ARŞİVLERİNE HALEFİYETİ	83
B. DEVLETLERİN BİRLEŞMESİ DURUMUNDA DEVLET ARŞİVLERİNE HALEFİYET	84
C. BİR DEVLETİN ÜLKESİNİN BİR VEYA DAHA FAZLA BÖLÜMÜNÜN AYRILMASI DURUMUNDA DEVLET ARŞİVLERİNE HALEFİYET	84
D. BİR DEVLETİN PARÇALANMASI SONRASI DEVLET ARŞİVLERİNE HALEFİYET	85
IV.DEVLET BORÇLARINA HALEFİYET	86
A. ÜLKENİN BİR PARÇASININ EL DEĞİŞTİRMESİ SONRASI DEVLET BORÇLARININ DURUMU	88
B. YENİ BAĞIMSIZ DEVLETİN DEVLET BORÇLARINA HALEFİYETİ	88
C. DEVLETLERİN BİRLEŞMESİ DURUMUNDA DEVLET BORÇLARINA HALEFİYET	89
D. BİR DEVLETİN ÜLKESİNİN BİR VEYA DAHA FAZLA BÖLÜMÜNÜN AYRILMASI DURUMUNDA DEVLET BORÇLARINA HALEFİYET	89
E. BİR DEVLETİN PARÇALANMASI SONRASI DEVLET BORÇLARINA HALEFİYET	89
V.ÖZEL HUKUK KİŞİLERİNİN DURUMU	90
A. VATANDAŞLIK	90
B. KAZANILMIŞ HAKLAR	93
VI.HALEFİYETİN ULUSAL HUKUKA ETKİSİ	94
A. HALEFİYETİN YASAMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	95
B. HALEFİYETİN YÜRÜTME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	96
C. HALEFİYETİN YARGISAL ETKİSİ	98
VII.HAKSIZ FİİLLERİN DURUMU	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ'NİN PARÇALANMASI SONRASI HALEFİYET MESELESİ

I.PARÇALANMA ÖNCESİ YUGOSLAVYA.....	101
II.SOSYALİST YUGOSLAVYA FEDERAL CUMHURİYETİ'NİN PARÇALANMASI 104	
A. SLOVENYA	109
B. HRVATİSTAN	111
C. BOSNA-HERSEK	112
D. MAKEDONYA	114
E. YUGOSLAVYA FEDERAL CUMHURİYETİ (SİRBİSTAN/ KARADAĞ)	115
III.YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ'NİN PARÇALANMASI SONRASI HALEFİYET MESELELERİ	116

A. ANTLAŞMALARA HALEFİYET	120
B. DEVLET MALLARI, ARŞİVLERİ, BORÇLARINA HALEFİYET VE VATANDAŞLIK MESELESİ	123
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	129

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AT	: Avrupa Topluluğu
Bkz./ bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
Der.	: Dergi
DN.	: Danıştay
E.	: Esas
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GAHO	: Güneybatı Afrika Halkı Organizasyonu
HDB	: Hırvat Demokrat Birliği
K.	: Karar
m.	: Madde
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TMK	: Türk Medenî Kanunu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu

UHD	: Uluslararası Hukuk Derneği
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USAD	: Uluslararası Sürekli Adalet Divanı
vd.	: Ve devamı
Vol.	: Volume
Y.	: Yıl
YFC	: Yugoslavya Federal Cumhuriyeti
YSFC	: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

GİRİŞ

Bir devletin sona ermesi, bir devletin bir bölgesinin bu devletten ayrılması gibi durumlarda söz konusu ülke üzerinde birtakım değişimler meydana gelmektedir. Devleti oluşturan üç unsurdan daha çok egemenlikunsuru üzerinde meydana gelen bu değişikliklerin hukukî sonuçlarının hepsine birden halefiyet denilmektedir.

Özel hukuk menşeli olan halefiyet kavramı, gerçek kişilerin ölümü ile başlayan ve ölenin mirasçılarının devreye girmesini sağlayan sistemdir ki bu nedenle miras hukukunun konusunu oluşturmaktadır. Gerçek kişilerin ölümü ile tüzel kişilerin sona ermesi arasında bağlantı kurarak, devletin sona ermesi hâlinde, tıpkı gerçek kişilerde olduğu gibi, devletin de muris olabileceğini söyleyen ve halefiyet kavramının uluslararası hukuka girmesini sağlayan Hugo Grotius'tur.

Hugo Grotius ile uluslararası hukuk literatürüne giren halefiyet konusunun, devletler tarafından uygulanması boyutunda günümüze değin bir birlik sağlanamamıştır. Konu hakkında BM tarafından yapılan kodifikasyon çalışmaları sonucu ortaya çıkan "1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalara Halefiyeti Sözleşmesi" az sayıda devlet tarafından onaylanmış ve "1983 Viyana Devletlerin Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Halef Olma Sözleşmesi" de hâlen yürürlüğe girmemiştir. Uluslararası alanda halefiyet konusunda sağlanamayan bu birliğin sebebi, her devletin konu hakkında farklı uygulamalara gitmesi olmuştur.

Bu değişimler sadece ülkenin önceki egemen devleti ve sonraki egemen devleti ile ilgili olmayıp üçüncü devletleri de etkilemektedir. Özellikle selef devletin tarafı olduğu bir antlaşma halefiyet tarihinden sonra da halef devlet ile antlaşmanın tarafı diğer devlet arasında uygulanmaya devam edebilir. Diğer taraftan bu tür bir antlaşmadan doğan bir borcun antlaşmanın diğer tarafı olan devlete ödenmesi halef devlet tarafından üstlenilebilir. Bunun yanı sıra egemenlik değişimine uğrayan ülke üzerinde sadece halef devletin değil üçüncü bir devletin hak iddiası da gündeme gelebilir.

Halefiyet meselesinde, devletler arası ilişkilerde etkilenecek olan sadece antlaşmalar ve borçlar değildir. Ülke üzerindeki egemenlik değişiminden, devleti oluşturan üç unsurdan biri olan insan unsurunun da etkileneceği hatta en çok bu unsurun etkileneceği de bir gerçektir. İlk uygulamalara bakıldığında, ülke başka bir devlet egemenliğine girdiğinde

veya ÷lke üzerinde yeni bir devlet hâsıl olduğunda ÷lke vatandaşlığı da değişmekte, ÷lke halkı yeni devletin vatandaşlığına geçmekteydi. Ancak daha sonraları, ÷lkenin başka bir devlet toprağı olması ile vatandaşlığı noktasında halka seçme hakkı tanınmasını konu alan antlaşmalar yapılmaya başlandı. Ülke halkına bu şekilde seçimlik hak tanınması, özellikle bir ÷lkenin tümünden el değiştirmesi halinde, yeni devletin vatandaşı olmayı tercih etmeyenlerin vatansız kalma ihtimâlini de bünyesinde barındırmaktaydı.

Tıpkı vatansızlık meselesinde olduğu gibi ÷lke üzerinde meydana gelen devlet değişikliği çözüm bekleyen birçok meseleyi beraberinde getirmektedir. Söz konusu ÷lke başka bir tüzel kişiliğe bürünmekte ve başka kurallara tâbi olmaktadır. Ancak göz önünde tutulması gereken durum, ÷lke üzerinde hükümet ve rejim değişikliklerinin halefiyet durumunu gündeme getirecek nitelikte değişiklikler olmadığıdır. Zira öncesinde monarşi olan devlet şeklinin daha sonra cumhuriyet olması halefiyet kavramı ile açıklayabileceğimiz bir durum olmadığı gibi, sonuçları da farklılık arz etmektedir. Tüm bu farklılıklara yeri geldikçe değinileceği için şimdi tez planımız hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

İlk bölümde, tezin konusunu oluşturan uluslararası hukukta halefiyet kavramına değinildikten sonra halefiyetin tarihçesi ve halefiyet konusunda geliştirilen teoriler üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde halefiyet konusunda örf ve âdet hukuku kuralları, hazırlanan sözleşmeler incelenecek, özel hukukta ve uluslararası hukukta halefiyet kavramları ayrı ayrı irdelendikten sonra halefiyet türleri ele alınacaktır. Son bölümde, 1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Halefiyeti Sözleşmesi'nde belirtilen halefiyet türlerinden biri olan, bir devletin parçalanması sonucu ortaya çıkan yeni devletin halefiyeti konusu Yugoslavya örneği üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HALEFİYET

I. KAVRAM ve TARİHÇE

Bir devletin sona ermesi ya da bir devletin ülkesinin bir kısmının bu devletten ayrılması ile ortaya çıkan ve bazı yazarlar tarafından mirasçılık meselesi şeklinde ifade edilen devlet halefiyeti; II. Dünya Savaşı sonrası sömürgecilğin sonlandırılması meselesiyle ardı ardına yaşanan çok sayıda bağımsızlık olayında çarpıcı şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmelere bakıldığında sömürge halklarına bağımsızlık fikrini aşlamak gibi amaçlara, Atlantik Bildirisi ve Birleşmiş Milletler Şartı ile ulaşıldığı görülecektir. Birbirinin devamı ve tamamlayıcısı niteliğinde olan bu metinlerde yer alan sömürülen devletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin edebileceği ilkesinin etkisiyle yeni bağımsız devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde sömürgeci devletler ile eski sömürgeleri olan devletler arasında; sömürge döneminde akdedilen antlaşmalardan doğan hak ve borçların akıbeti şeklinde ortaya çıkan halefiyet kavramı, Sovyetler Birliği örneğinde olduğu gibi özellikle Avrupa’da, bir devletin parçalanmasıyla ortaya çıkan yeni devletlerin, önceki devletçe akdedilen antlaşmalarla bağlanmayı kabul edip etmediği; o devletin mallarına, arşivlerine sahip olup olamayacağı meselesi şeklinde kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Gerek Sovyetler Birliği’nin parçalanması gerek Yugoslavya’nın parçalanması ile halefiyet düzenlemelerinin değişen şartlar ve yeni meselelere cevap verebilmesi için yapılan çalışmalarda bu yönde olmuştur¹.

Devletler Hukuku’nun kurucusu olarak anılan Hugo Grotius tarafından Roma özel hukukundan aktarılan halefiyet kavramı, devlet teorisiyle paralel bir gelişme göstermiştir. Ülkenin, hükümdarın mülkiyetinde olduğu görüşünün hâkim olduğu zamanlarda devletin bir özel hukuk kişisi gibi ölebileceği ve malvarlığının ise mirasçısı olan sonraki devlete kalacağı savunulmuştur. Roma özel hukukunda devletler hukukuna yansıyan halefiyet prensibi iki tür halefiyete vücut vermektedir. Buna göre, devlet ülkesi üzerindeki hakîmiyetin bir kısmının başka bir devlet lehine kaybı kısmî halefiyet; ülkenin tümünün

¹ Poyraz, Yasin, “Hazar’ın Hukukî Rejimine İlişkin Sorunlar ve Kıyıdaş Devletlerin Çözüm Çabaları”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, 2011, C. 7, S. 28, s. 2.

hakîmiyetinin kaybı küllî halefiyet şeklindedir². Bununla birlikte devletin halefiyeti ile özel hukuktaki halefiyetin farklılık arzemesinin yanı sıra Kıta Avrupası Hukuk Sistemi ülkelerinin halefiyet uygulamasıyla Anglo-Amerikan Hukuk Sistemi ülkelerinin uygulaması da farklılık arz etmektedir³.

Ülkesel uygulamalardan kaynaklı bu farklılıkların her zaman yaşanacağı aşikâr olup halefiyet konusunda en azından temel kavramlara açıklık kazandırmak maksadıyla Birleşmiş Milletler (BM) çalışmalarına başlamıştır. BM bünyesinde kurulan Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) tarafından örf ve âdet kurallarından hareketle “1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalara Halefiyeti Sözleşmesi”⁴ ve “1983 Viyana Devletlerin Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Halef Olma Sözleşmesi” olmak üzere iki sözleşme BM Genel Kuruluna sunulmuştur⁵. 1978 Viyana Sözleşmesi’nde devletlerin egemen eşitliği, kendi kaderini tayin gibi ilkelerin yaygınlaşması ve egemenliğin savaş ve ilhâk gibi meşru olmayan yollardan kaybının önlenmesi için kapsamlı bir halefiyet çalışmasının yapılması amaçlanmıştır. BM Şartı m.2/4’te de bahsedildiği gibi kuvvet kullanmak yasaklanmış ve bu devletler hukukunun buyruk kurallarından⁶ (jus cogens) biri olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında bir ülkenin savaş yoluyla, kuvvet kullanarak ele geçirilmesi ya da parçalanması, başka bir devletin zararına hareket etmesi buyruk kurallara aykırılık teşkil edecektir⁷.UHK, bu şekilde egemenlik elde edilmesini önlemek amacıyla adı geçen sözleşmeleri kaleme almıştır.

² **Doğan**, İzzettin, Devletin Milletlerarası Antlaşmalardan Doğan Hak ve Borçlara Halefiyeti Sorunu Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No. 396, İstanbul 1970, s. 2-3.

³ **Doğan**, İlyas, Devletler Hukuku, 1. Baskı, Ankara 2008, s. 255.

⁴ Viyana Devletlerin Antlaşmalara Halefiyeti Sözleşmesi 23 Ağustos 1978’de yapılmış ve 6 Kasım 1996 yılında yürürlüğe girmiştir. Viyana Devletlerin Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Halef Olma Sözleşmesi 8 Nisan 1983’te yapılmıştır fakat henüz yürürlüğe girmemiştir.

⁵ 1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalara Halefiyeti Sözleşmesi’nden bundan sonra 1978 Viyana Sözleşmesi olarak aynı şekilde 1983 Viyana Devletlerin Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Halef Olma Sözleşmesi’nden de 1983 Viyana Sözleşmesi olarak bahsedilecektir.

⁶ Buyruk Kural: Uluslararası hukukta, devletler arası ilişkilerde sürekliliği sağlamak adına kendisine uyulmasının zorunlu olduğu UHK tarafından kabul edilmiş kurallardır. Bunlardan bazıları; Köle ticareti yasağı, deniz haydutluğu yasağı, soykırım yasağı, devletlerin egemen eşitliği, kuvvet kullanma yasağıdır. Bilgi için bkz.:**Cassese**, Antonio, International Law, 2nd Edition, New York 2005, s. 199 vd.

⁷ **Çelik**, Edip F., Milletlerarası Hukuk (İkinci Cilt), İstanbul 1987, s. 264; **Pazarıcı**, Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri (Dördüncü Kitap), 2. Baskı, Ankara 2006, s. 112.

Devlet halefiyeti, 1978 Viyana Sözleşmesi m.2/a'da ülkenin uluslararası ilişkilerindeki sorumluluğunun devletler arasında yer değiştirmesi olarak tanımlanmıştır⁸. Sözleşme metninde uluslararası ilişkilerden kaynaklanan sorumluluk (*responsibility for international relations*) ifadesinin tercih edilmesinin sebebi, manda, himaye altındaki bölgelerde etkili olacak şekilde antlaşma yapma yetkisi gibi egemenliğin tezahürü olan diğer yetkileri de kapsamasının istenmesidir⁹.

Devlet halefiyeti (*succession of state*), devlet ülkesi üzerinde meydana gelen egemenlik değişikliğinin hukuki sonuçlarının belirlenmiş olduğu uluslararası hukuk kuralları olarak da tanımlanmıştır¹⁰. Bu çerçevede halefiyet kavramının, devletlerarası sahada yeni bir devletin ortaya çıkması sonucu önceki devletin yapmış olduğu antlaşmaların, bu devletin mallarının, devlet arşivi ve borçlarının, kazanılmış haklarının, ulusal hukuk düzenlemelerinin, vatandaşlık ve haksız fiillerinin yeni devlete geçişi hükümlerini kapsadığı da görülecektir.

Devlet halefiyeti kavramından önce devlet kavramı incelendiğinde de, üzerinde uzlaşılmış tek bir tanımının olmadığı görülecektir. Çoğunluk tarafından kabul edilip kullanılan tanım, Georg Jellinek'in "üç unsur teorisi" üzerinden yapılan devlet tanımıdır¹¹. Buna göre devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenliğini sürdüren belirli insan topluluğunun oluşturduğu yapı olarak tanımlanabilir. Üç unsurdan ilki ülke unsuru, coğrafi açıdan sınırları belirli üzerinde egemenliğin icra edilebildiği toprak parçasıdır. Sınırları belirli olmasa da en azından öngörülebilir olması gerektiği ifade edilir¹². İnsan unsuru benzer özelliklere sahip millet kavramına tekabül etmekteyken, egemenlik unsuru devlet kavramının aslı kurucu unsurunu teşkil etmektedir. Egemenlik, üstün irade, siyasi iktidar anlamlarına da gelmektedir. Hans Kelsen egemenliği, denetime tâbi olmayan kesin emirler verme gücü olarak tanımlamıştır¹³.

⁸ Antlaşma metni için bkz.:United Nation, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf, (30.01.2013).

⁹ **Menon**, P. K., The Succession of States in Respect to Treaties, State Property, Archives and Debts, Lewiston, 1991.

¹⁰ **Sur**, Melda, Uluslararası Hukukun Esasları, 5. Baskı, İstanbul 2011, s. 136.

¹¹ **Gözler**, Kemal, Devletin Genel Teorisi, 4. Baskı, Bursa 2012, s. 4.

¹² Bilgi için bkz. Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDKGTS_5108_e297ce2724.32937_58_2, (30.01.2013).

¹³ **Pazarıcı**, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, 10. Baskı, Ankara 2011, s. 148.

Egemenliğin hiçbir kontrole tâbi olmadığı tezi, devletlerarası ilişkileri düzenleyecek kuralların varlığını da yok saymaktadır. Devlet başka bir otoriteden emir almamakta, gerek iç işlerinde gerekse devletlerarası ilişkilerinde dilediği gibi hareket edebilmektedir. Devletin kabul edebileceği tek sınır kendi rızasıyla üstleneceği uluslararası yükümlülüklerdir¹⁴. Bu sava devletlerin antlaşmalar yapmak suretiyle birtakım yükümlülükler üstlenmesinin egemenliğinin kaybına yol açmayacağı örnek olarak verilebilir. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD)'nın 17.08.1923 tarihli Wimbledon Davası'nda bu durum şu şekilde dile getirilmiştir:

“Divan, bir devletin herhangi bir şeyi yapma ya da yapmama yükümü altına girdiği bir antlaşma yapmasını egemenliğinin terki olarak görmeyi reddeder. Kuşkusuz her sözleşme bir yükümlülük doğurmak suretiyle devletin egemen haklarının kullanımına, bu kullanıma belirli bir yön vermesi anlamında, bir kısıtlama getirmektedir. Ancak uluslararası bağlantılar yapma yetkisi bizzat devlet egemenliğinin bir sonucudur”¹⁵.

Halefiyet kavramında üzerinde en çok durulan nokta egemenlik kavramıdır. Ülke üzerinde egemenlikten kaynaklanan yetkilerin el değiştirmesi ifadesini kullanan Çelik bir halefiyet tanımı yapmamış, halefiyet meselesi konusunda o güne kadar yaşanan olayların da etkisiyle bir sınıflandırmaya gitmiştir. Buna göre, beş hâl olarak ifade ettiği durumlardan ilki olan devletlerin yetkilerini başka devletlerin zararına olacak şekilde arttırmaları durumunu iki madde ile ifade etmiştir:

a) *“Bir devletin ülkesinin tümü ya da bir parçası elinden çıkar ve bir başka devletin ulusal sınırları içine alınır (ülkenin tümü üzerinde yetkilerin el değiştirmesi, yetkileri yitiren devletin ortadan kalkması sonucunu doğurur)”*

b) *“Bir devlet ülkesinin tümü ya da bir parçası iki ya da daha çok devlet arasında bölünür (ülkesinin tümü bölünen devlet ortadan kalkar)”¹⁶.*

İkinci durum ülke topraklarının bir kısmında yeni bağımsız devletlerin kurulması, üçüncü durum sömürge altındaki devletlerin bağımsızlıklarını kazanarak yeni devletler kurmasıdır. Diğer bir durum iki farklı devletin birleşmesiyle bu iki devletten tamamen farklı yeni bir devletin ortaya çıkmasıyken beşinci ve son durum federasyon tipi devlet

¹⁴ Çelik, Edip F. , Milletlerarası Hukuk (Birinci Cilt), 2. Baskı, İstanbul 1965, s. 259.

¹⁵ Pazarıcı, s. 149.

¹⁶ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 267.

birliklerinde kullanılan yetkilerin, bu birlikten bir devletin ayrılması ya da tüm birliğin parçalanması sonucu yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla el değiştirmesi olarak ifade edilmiştir¹⁷.

Çelik'in sınıflandırmasında dikkati çeken husus egemenliğin el değiştirmesi yerine yetkilerin el değiştirmesi ifadesini kullanmış olmasıdır. Bu tercihin izaha muhtaç olduğu bir gerçektir. Egemenlik varsa yetki vardır, yetki kullanmak egemenliğin bir unsurudur. Nicolas Politis de egemenliği "*devletin görevlerini başarabilmesi için kullanması gereken yetkilerin toplamı*" olarak ifade etmiştir¹⁸. Devletler arası ilişkilerde serbestçe hareket edebilme egemenliğin bir sonucudur. Yetki kavramı salt egemenlik kavramının yerine de kullanılamaz. Yetki kavramının egemenliğin bir unsuru olduğu Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından da kabul edilmiştir¹⁹. UHK'de antlaşmalara halefiyet konusunda özel raporör olan Sir Humphrey Waldock'da sözleşme metnini hazırlarken yetki kavramını kullanmıştır. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi bunun nedeni halefiyetin manda ve himaye altındaki devletler üzerinde egemenliğin el değiştirmesi şeklinde kapsamını genişletmektir. Ancak komisyon ilk raporunda kuvvet yoluyla egemenliğin el değiştirmesi durumunun halefiyet kapsamı içine alınmasının önlenmesi adına egemenlik kavramının tercih edilmesini de önermiştir²⁰.

Halefiyeti, bir devletin ülkesi üzerinde başka bir devletin egemenliğinin yer aldığı fiili bir durum olarak ele alan O'Connell halefiyeti, bu fiilî duruma hukuksal sonuçların bağlanması olarak ifade etmiştir²¹. Bu tanım devlet yetkilerinin ya da antlaşmalardan kaynaklanan hak ve borçların egemenliğin değişmesiyle kendiliğinden halef devlete geçip geçmeyeceği sorusuna tatmin edici bir yanıt veremez²².

Udokang ise fiili ve hukuki halefiyet şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Fiilî halefiyetin, bir devletten ayrılma yoluyla, bir devletin bir kısmının işgâl ya da terk edilmesi yoluyla ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Hukuki halefiyeti ise ülke üzerinde meydana gelen egemenlik değişiminin sonucuna bağlanan hukuki şartlar şeklinde açıklamıştır. Bu şartların,

¹⁷ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 267.

¹⁸ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1965, s. 261.

¹⁹ Devocioğlu, Mahmut, Milletlerarası Hukukta Devlet Halefiyetinin Antlaşmalar Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 11.

²⁰ Aladağ, İtir, Devletler Hukuku Bağlamında Halefiyet Sorunu (SSCB Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2006, s. 10.

²¹ O'Connell, D.P., State Succession on in Municipal Law and International Law (Birinci Cilt), London 1967, s. 3-4.

²² Devocioğlu, s. 12.

yeni devletin devletler arası ilişkilerinde etkili şartlar olduğu ve antlaşma konusu hak ve borçların egemenliğin el değiştirmesi durumunda değişikliğe uğrayıp uğramayacağı hukuki halefiyetin meselesidir²³.

Jones ise fiilî ve hukukî halefiyet ayrımının yapılamayacağını, bir ülkenin tamamı ya da bir kısmının ilhâk edilmesi halinde fiilî halefiyetin söz konusu olacağını ancak selef devletinyapmış olduğu antlaşmadan doğan hak ve borçların kendiliğinden halef devlete geçmeyeceğini belirtmiştir²⁴.

Uluslararası metinlerde de yasaklandığı şekliyle kuvvet yoluyla ülke kazanma günümüzde söz konusu olmayacağından, fiilî ve hukukî halefiyet ayrımının da bir öneminin kalmadığı açıktır. Burada tartışılması gereken husus bir ülke üzerindeki egemenliğin el değiştirmesi durumunda selef devletin akdetmiş olduğu antlaşmaların getirdiği hak ve borçların halef devlete geçişinin kanundan kaynaklı olarak yani kendiliğinden olup olamayacağı meselesidir. Bu tartışma da ileride bahsedeceğimiz halefiyet teorilerini gündeme getirecektir.

Egemenlik değişiminin hukukî sonuçlarını belirlemek devletlerin kendi yetkisindedir. Ancak bu şekilde bir karar yoksa uyulması gereken birtakım esaslar vardır.

Bunlardan ilki, rejim ya da hükümet değişikliklerinin halefiyet kavramı açısından bir önem ifade etmemesidir. Hukukî bir varlık olan devlet adına görev yapan organların değişmesi yeni bir devletin kurulması anlamına gelmediği gibi, devletin ülkesi ve uluslararası kişiliğinde de bir değişiklik meydana getirmez²⁵. Aksine iddialar olsa da Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olarak varlığını sürdürmektedir. Bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu'nun rejim değişikliğine uğradığı da savunulmaktadır²⁶. Yeni gelen hükümet önceki hükümetin antlaşmalarıyla bağlıdır. Bunun aksi örneklere de rastlamak mümkündür. Örneğin, 1917 Devrimi sonrası Sovyet Hükümeti, Çarlık Rejiminin

²³ **Devecioğlu**, s. 13-14.

²⁴ **Devecioğlu**, s. 14.

²⁵ **Meray**, Seha L., Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), 3. Baskı, Ankara 1967, s. 536; **Erdoğan**, Mustafa, Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Ankara 2011, s. 6.

²⁶ **Erdoğan**, s. 6. Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'na halef olup olmadığı konusunda değerlendirilmesi gereken ölçütler konumuzun ilerleyen bölümlerinde açıklanacağı üzere ne antlaşmalar ne borçlar ve ne de mülkiyet meselesidir. Önemli olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisini Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olarak görüp görmediğidir. Zira gerek tarihî gerekse kültürel açıdan sıkı bağlarımızın olduğu ve tarihimiz diyerek sahip çıktığımız Osmanlı İmparatorluğu'nu yok sayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin tamamen yeni bir devlet olduğunu söylemek belki tarihî bir yanlış olacaktır.

yaptığı antlaşmaları reddetmiştir²⁷. Ancak bu örnek bu konunun halefiyet konusu kapsamında değerlendirilmesi için bir sebep teşkil etmez.

İkinci durum ülkenin birden fazla parçaya ayrılması halinde hangi devletin halef devlet olacağı meselesidir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Avusturya ve Macaristan olarak ikiye ayrılması ve Avusturya Anayasa Mahkemesi'nce Avusturya'nın yeni devlet olarak kabul edilmesi örneğinde görüldüğü gibi parçalanma sonrası, önceki devletin akdetmiş olduğu antlaşmaların uygulanmaya devam edilmesi üzerine, uluslararası kişiliğini sürdüren devletin varlığı halefiyet kurallarını devre dışı bırakmaktadır.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC)'nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturduğu Yugoslavya Federal Cumhuriyeti(YFC)'nin devam eden devlet olduğu ve BM üyeliğinin de devam ettiği iddiası kabul edilmemiştir. Ancak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin parçalanmasından sonra Rusya Federasyonu devam eden devlet kabul edilmiştir²⁸.

Uyulması gereken esaslardan üçüncüsü kısmî halefiyet durumunda ortaya çıkar. Bir devletin bir kısmının ayrılarak bağımsızlığını kazanması ya da başka bir devlete katılması konusundan ve tüm bu esaslardan ileride halefiyet türleri başlığı altında ayrıntılarıyla bahsedilecektir.

Halefiyet kavramının ve halefiyet olaylarının uluslararası alanda yeknesak bir uygulamasının olmadığı şu ana kadar yaptığımız açıklamalardan da açıkça anlaşılmaktadır. Gelecek bölümde açıklayacağımız halefiyet teorilerinin çeşitliliği de bu görüşümüzü kanıtlar niteliktedir.

II. HALEFİYET TEORİLERİ

Bir devletin diğerinden bölge kazanması²⁹ olarak da tanımlanabilen devlet halefiyeti, uluslararası hukukun en tartışmalı konularından biridir. Daha önce sömürge toplumlarının bağımsızlıklarını kazanması ve XX. yüzyıl sonu itibariyle artan devlet parçalanmaları ve birleşmeleri, Rusya'nın parçalanması sonucu on beş yeni devlet, YSFC'nin parçalanması sonucu altı yeni devletin ortaya çıkması gibi örneklerle kendini göstermiştir. Yeni

²⁷ Sur, s. 136.

²⁸ Sur, s. 137.

²⁹ O'Connell, D. P., The Law of State Succession, Cambridge at the University Press, Cambridge 1956, s. 6.

oluşumların getirdiği sorunlar da her devlet tarafından farklı şekillerde çözümlenmeye çalışılmıştır.³⁰

Farklı çözüm arayışları, tartışmalı olan halefiyet konusunda farklı teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konuda başlıca üç halefiyet teorisi vardır. Bunlar: Evrensel halefiyet teorisi, negatif teori ve modern devlet teorisidir.

A. Evrensel Halefiyet Teorisi

Hugo Grotius ve Samuel von Puffendorf gibi yazarların, Roma özel hukukundan esinlenerek gerçek kişinin ölümü ile uluslararası hukukta devlet egemenliğinin el değiştirmesi durumunu birbirlerine benzettikleri görülür³¹.

Gerçek kişinin ölümü halinde hak ve borçlarının kendiliğinden (ipso iure) mirasçısına geçmesinin temel dayanağı ise mutlak hak kavramıdır. *“Mutlak haklar; herkesin uygun davranmakla yükümlü olduğu ve bu sebeple herkese karşı ileri sürülebilen haklardır. Dolayısıyla bu haklar herkes tarafından ihlâl edilebilir. Mutlak haklar ilişkin oldukları kişiler ve eşyalar üzerinde en geniş yetki ve iktidarı veren haklardır. Bu sebeple, bu hakların niteliği, mutlak sıfatı ile tanımlanmaktadır”*³². Bu hakların ihlâli halinde hak sahibi tarafından ihlâl eden herkese karşı takibat başlatılabilir.

Mutlak hakların konusunu maddî varlığı olan mallar oluşturabileceği gibi maddî olmayan mallar ve şahıslar da mutlak hakların konusu olabilir. Bir eserin telif hakkı maddî olmayan mutlak hak kavramını karşılarken bir kişinin isim hakkı da şahıslar üzerindeki mutlak haklara örnek olarak verilebilir³³. Maddî eşya üzerindeki mutlak haklar aynî hak kavramıyla ifade edilmektedir. Aynî hakların bir eşya aracılığıyla somutlaştığı ancak eşyadan ayrı bir varlığa sahip olduğu kabul edilir.

Tartışmalı konulardan olan devlet ve ülke arasındaki ilişkinin hukukî mahiyeti konusunda çeşitli teoriler vardır. Bu teorilerden ilki aynî hak teorisidir. Aynî hak teorisi mülkiyet hakkı ve egemenlik hakkı olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir. Ülke-devlet arasındaki ilişkinin mülkiyet kavramıyla açıklanmasındaki mülk üstün mülktür, kamu

³⁰ Aksar, Yusuf, Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk (Birinci Cilt), 1. Baskı, Ankara 2012, s. 217.

³¹ Devicioğlu, s. 15, O’Connell, D. P., International Law for Students, London 1971, s. 156.

³² Dural, Mustafa/ Sarı, Suat, Türk Özel Hukuku Temel Kavramlar ve Medeni Kanununun Başlangıç Hükümleri (Birinci Cilt), 7. Baskı, İstanbul 2012, s. 147.

³³ Karadeniz Çelebican, Özcan, Roma Hukuku, 8. Baskı, Ankara 2003, s. 124.

hukukunun mülkiyetidir. Egemenlikten hareket eden görüş ise devletin hem ülkeye hem de bu ülkedeki insan unsuruna egemen olması şeklinde ifade edilmektedir. Devletin bu egemenliği aynî hak olarak görülmektedir³⁴.

Diğer teori ülkeyi devletin bir unsuru kabul eden organik teoridir. Buna göre devletin vazgeçilmez bir unsuru kabul edilen ülke unsuru tamamlayıcı bir organ olarak ifade edilmektedir. Devletle ülke arasındaki ilişkiyi açıklayan teorilerden sonuncusu olan ve birçok uluslararası hukukçu tarafından da kabul edilen bu teoriye göre ülke, devletin yetkilerini kullanabileceği alandır. Ülke sınırı; yasama, yürütme ve yargı yetkileriyle belirlenmiştir. George Scelle de bu çerçevede uluslararası hukuku, *“bir ülke üzerinde yerleşmiş bulunan, örgütlenmiş ve etkili topluluklara, bu ülke sınırları içinde, devlet yetkilerini kullanma hakkını vermekte ve aynı ülke içinde, yabancı bir iradenin bu yetkileri kullanmasını, gerektiğinde kuvvet kullanarak önlemek hakkını da tanımaktadır”*³⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Uluslararası hukuk bağlamında baktığımızda rejim ve hükümet değişikliklerinin devletin varlığını, uluslararası kimliğini etkilemeyeceği tartışma götürmez bir gerçektir. Ancak özel hukuktaki ölenin hak ve borçlarının kendiliğinden mirasçılara geçmesiyle ülke üzerinde yetkilerin el değiştirmesi arasında bir benzerlik kurmak zordur. *“Devlet, ülkesiyle bu ülke üzerinde yaşayan insanlarla, özel ve kamu mallarıyla, hukuk düzeniyle, bu düzeni kuran, yürüten ve koruyan kamu iktidarı ve egemenliğiyle devlettir”*³⁶.

Bir devletin sona ermesi, ülke, insan ve egemenlik unsurlarından en az birinin ortadan kalkmasıyla meydana gelmektedir. İlk iki unsurun ortadan kalkması örneğine rastlamak pek mümkün olmasa da dünya üzerinde devlet sona erme şekillerinden en yaygını egemenlik kaybıdır. Egemenliğin kaybı fesih, bölünme, birleşme, ilhâk, iltihâk veya emilme olmak üzere beş şekilde meydana gelebilir³⁷.

Egemenliğin kaybı çoğunlukla devletin rızası hilafına olsa da bir devletin kendi rızasıyla egemenliğini kaybettiği de görülmüştür. Buna örnek olarak Doğu Almanya'nın Batı Almanya ile birleşmesi olayı gösterilebilir. Doğu Almanya Batı Almanya lehine

³⁴ **Çelik**, Edip F., Milletlerarası Hukuk (İkinci Cilt), 2. Baskı, İstanbul 1971, s. 8-9.

³⁵ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1971, s. 9.

³⁶ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 266.

³⁷ **Gözler**, s. 14.

egemenliğinden vazgeçmiştir.Batı Almanya bu olayı işgal altındaki Doğu topraklarının tekrar kazanılması olarak kabul etmiştir³⁸.

Görüldüğü üzere bir devletin sona ermesinin gerçek kişinin ölümüyle benzerlik gösterdiğini kabul etmek, bu iki kurumun farklı olaylardan doğduğunu görmezden gelmek anlamına gelecektir. Miras hukukunda, mirasçılığa ilişkin hususlarda, önceden kanunla düzenleme yapılabilmektedir. Söz gelimi, bir gerçek kişinin ölümü halinde mirasçılarının tespiti³⁹, ölen kişinin mirasçı atayıp atayamayacağı gibi hususlar bu yönlü düzenlemelere konu olabilmektedir. Ancak uluslararası hukukta ulusal hukukların aksine tek bir egemenlik çatısı bulunmadığından ve uluslararası hukukun geleneksel politik yapısından ötürü devletlerin halefiyetinde, olayların sübjektif niteliği de göz önünde tutulduğunda tüm devletleri bağlayıcı düzenlemeler ortaya konulamamaktadır. Uluslararası hukukta ya da devletlerin halefiyetinde, her olayın kendi içinde farklılıkları olduğundan tüm devletleri bağlayıcı kurallar getirmek pek kolay olamamaktadır.

Daha önce bahsettiğimiz, ülke ve devlet arasındaki ilişkiyi kamu mülkiyeti kavramıyla açıklayan teori ışığında denilebilir ki evrensel halefiyet teorisinde,bir ülkedekural koyucunun ya da hükümranın, toplum menfaati düşüncesiyle akdettiği bir antlaşma bütün ülkeyi bağlar. Ülke kural koyucunun kanunî düzenlemeleri sonucunda şekillenen bir mülk olarak ifade edilmiştir. Hükümrان değişikliği veya rejim değişikliği kamu menfaatiyle yapılmış olan antlaşmalardan doğan hak ve borçların varlığını etkilemeyecektir.

Evrensel halefiyet teorisi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Max Huber'ın temsilciliğinde savunulmuştur. Huber, bir devletten ayrılarak bağımsızlık elde eden yeni devletin ayrıldığı devletin yapmış olduğu antlaşmalarla bağlı olmaya devam ettiğini bunlara ticarî ve kapitülasyon antlaşmalarının da dâhil olduğunu ifade etmiştir. Udokang, tarafsızlık ve ittifak antlaşmaları gibi siyasî karakterli antlaşmaların yeni devleti bağlamadığını ifade etmiştir. Uygulamada bu antlaşmalarında devletlerce uygulanmasına devam edildiği görülmektedir⁴⁰.

³⁸ **Doğan**, İlyas, s. 254; **Ünal**, Şeref, Uluslararası Hukuk, 1. Baskı, Ankara 2005, s. 172.

³⁹ TMK'ya göre mirasçılık iki çeşittir. Bunlardan birisi kanunî mirasçılık diğeri ise atanmış mirasçılıktır. İlkinde kanunlardan kaynaklı bir mirasçılık söz konusuysen, ikincisinde mirasbırakanın iradesini esas almaktadır.

⁴⁰Aktaran: **Devicioğlu**, s. 16.

Evrensel halefiyet teorisine doktrindeki farklı görüşlerce, Roma Hukuku'ndaki miras kavramıyla devletlerarasındaki halefiyet kavramının benzerlik göstermediği şeklinde eleştiriler getirilmiş ve teori reddedilmiştir. Eleştirilerin temeli, gerçek kişiler ve devletlerin hak ve yükümlülüklerinin birbiriyle karşılaştırılmayacak ölçüde farklılık gösterdiği, ilki gerçek bir kişi iken devletin kurgusal bir kişiliğe sahip olduğu yönündedir. Kişilik kavramı toplumun tek ve özerk karaktere sahip hukukî bir terimidir ve devredilebilen, birinden diğerine geçebilen bir kavram değildir. Roma Hukukundaki bir gerçek kişinin ölümü ile uluslararası hukukta bir devletin sona ermesi arasında benzerlik kurmak sadece bir metafor olarak kabul edilirse doğru olur, yoksa siyasî yada hukukî olarak kanıtlanmış bir durum değildir. Devletlerin yükümlülüklerine ve borçlara tamamıyla halef olmasına, egemenliğin el değiştirmesinden sonra ilhâk edilen ya da egemenlik değişikliğine uğrayan bölgenin kendi kimliğini devam ettirmesine engel olabileceği gerekçesiyle karşı çıkmıştır⁴¹.

Devlet uygulamasında “*dette hypothéquée sur le sol*” şeklinde isimlendirilen ve toprağa bağlı borç olarak çevirebileceğimiz bir kavram olmasına rağmen, Napolyon döneminde de birçok antlaşmada bahsedilen bu kavramı tamamen uygulamak mümkün olmamıştır⁴². Bu kavram egemenliği istenen bölgeye egemenliğin, bu bölgenin daha önceki borçlarının kabul edilmesi şartıyla verilmesi anlamına gelmektedir. “Localised debts” olarak da adlandırılan bir yere bir toprak parçasına özgü bu tür borçlar ayrılan bölgeye ilişkin belli projelerin masraflarının karşılanması amacıyla egemenliği veren hükümet tarafından gündeme getirilen borçlardır. Selef devletin yapmış olduğu antlaşmaların bir sonucu olarak bu antlaşmalardan kaynaklanan haklardan yararlanabilmek adına bu antlaşmanın getirmiş olduğu borçlardan ve yükümlülüklerden halef devleti tek başına sorumlu tutmak haksızlık olur⁴³. Ancak devletin yararlandığı haklar kadar borçlardan da sorumlu olması uygun olacaktır. Bu tür bölgelerde ulusal hukuk kuralları geçerliliğini sürdürür.

Evrensel halefiyet teorisinin savunmuş olduğu düşünce ile uluslararası hukukun uygulamalarının birbiriyle uyuşmadığını savunan ve evrensel halefiyet teorisine bütünüyle

⁴¹ O'Connell, The Law of State Succession, s. 7.

⁴² O'Connell, The Law of State Succession, s. 7-8.

⁴³ Arbour, J. Maurice, “Secession and International Law-Some Economic Problems in Relation to State Succession”, Les Cahiers de Droit, Vol.19, N. 2, 1978, s. 36.

zıt yeni bir teori ortaya çıkmıştır. Bağımsız devletlerin uygulamalarının dikkate alınmasıyla da ortaya çıkan bu teori “negatif teori” olarak anılmaktadır.

B. Negatif Teori

Bu teoriye göre sonraki devlet, önceki devletin yapmış olduğu antlaşmalarla bağlı değildir⁴⁴. Çünkü sonraki devlet önceki devletin devamı niteliğinde değildir. Pozitivistler tarafından savunulan bu görüş “clean slate” ya da “temiz mazi” gibi isimlerle de anılmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi evrensel halefiyet teorisini reddeden negatif teorisi, selef devletin ilhâk edilen bölge üzerinde egemenlikten vazgeçtiğini iddia eder. Egemenliğin, kuvvet yoluyla kazanılma örneklerine pek rastlanmasa da burada asıl vurgulanmak istenen egemenliğin devam edip etmeyeceği, yani önceki devletin egemenliğinin son bulmasından yeni devletin egemenliğinin kurulmasına kadar geçen devrede bir boşluğun olup olmayacağı meselesidir.

Negatif teoriye göre hukuk, devletin egemenliğinin bir yansıması bir göstergesidir. Devlet, ülkesinde kendi belirlediği kuralları uygulayabiliyorsa bu egemenliğin gerçekleştiğine bir kanıt oluşturmaktadır. Kural koymak yetkisi egemenliğin el değiştirmesiyle birlikte yeni egemene geçer. Bahsedilen egemenliğin el değiştirmesi anında hukukî bir boşluk meydana gelmektedir. Ülke menfaati gereği sürdürülmesinde fayda görülen antlaşmalar dışında, halef devletin selef devletin yapmış olduğu antlaşmalarla bağlı olmadığı iddia edilmektedir. Negatif halefiyet teorisini savunan Cavaglieri de halef devletin, selef devletin yapmış olduğu antlaşmalardan doğan hak ve borçları kabul ettiğini fakat bu kabulün siyasî sâiklerle hareket eden bir iradenin sonucu olduğunu ifade etmektedir⁴⁵.

Cavaglieri, selef devletin yetkilerinin geçişi nedeniyle halef devletin selefin yargı yetkisini de sürdürmesini zorunlu tutan bir kural olmadığını ifade etmiştir. Halef devlet söz konusu bölge üzerinde egemenliğini dilediği gibi sürdürme imkânını elde etmiştir⁴⁶.

⁴⁴ Burada halef devlet yerine sonraki devlet, selef devlet yerine önceki devlet kavramı kullanılmıştır. Literatürde de bu kavramların birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. O yüzden ben de çalışmamda her iki ifadeyi de kullanmayı uygun buldum.

⁴⁵ Aktaran: **Devecioğlu**, s. 17.

⁴⁶ Aktaran: **O’Connell**, *The Law of State Succession*, s. 8.

Negatif teori, yeni kurulmuş bir devletin önceki devletin yapmış olduğu antlaşmalarla bağlı olmadığı şeklinde 1978 Viyana Sözleşmesi m. 16'da ifade bulmuştur. Sınır antlaşmaları, geçiş irtifakı sağlayan antlaşmalar gibi istisnalar getirilebilen bu teoriyi savunanlara göre devlet halefiyetinin uygulanması tamamen siyasî menfaat, hukuksal boşluğun doğmasına engel olma düşüncesi, ülkenin kendi tanınmasını kolaylaştırması gibi sebeplere dayanmaktadır⁴⁷.

Sınır antlaşmalarının egemenlik değişimi sonucunda varlığını devam ettireceğine ilişkin UAD'nin 1997 tarihli bir kararı vardır. Gabcikovo-Nagymaros Project Davası olarak bilinen bu dava, 1977 yılında Macaristan ve Çekoslovakya arasında baraj yapımı konulu bir antlaşmadan çıkan uyuşmazlığın çözümü için UAD önüne gelmiştir⁴⁸. Çekoslovakya'nın 1 Ocak 1993'te Slovakya ve Çek Cumhuriyeti olarak ikiye ayrılması sonucu Slovakya'nın, Çekoslovakya'nın halefi olduğu ve bu antlaşmayla bağlı olduğu kabul edilmiştir.

UAD, Gabcikovo-Nagymaros davasında sınır antlaşmalarının, antlaşma şartlarında köklü değişiklik meydana geldiği gerekçesiyle sona erdirilemeyeceğine karar vermiştir. Sınır Antlaşmaları, antlaşmayı sona erdiren sebeplerden biri olan antlaşma şartlarında köklü değişiklik ilkesinin istisnası olarak kabul edilmiştir⁴⁹.

Antlaşma şartlarında köklü değişiklik olduğu kanaatinde olan bir taraf ya antlaşmanın diğer tarafı ile yeni bir antlaşma yapacak ya da uyuşmazlığın çözümü için barışçı çözüm yollarına başvuracaktır. Nitekim, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin değişen koşullara cevap vermediği iddiası ile Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması'nın âkit devletlerine bir konferans çağrısında bulunmuştur⁵⁰. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerini alan Motreux Boğazlar Sözleşmesi bu şekilde 20 Temmuz 1936 tarihinde

⁴⁷ **Devicioğlu**, s. 17; **Doğan**, İlyas, s. 257.

⁴⁸ **Abdullahzade**, Cavid, "Gabcikovo-Nagymaros Davası Kararı'nda Uluslararası Adalet Divanı'nın 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne İlişkin Değerlendirmeleri", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni Dergisi (Prof. Dr. Aslan Gündüz'ün Anısına Armağan), 2005-2006, Y. 25-26, S. 1-2, s. 3-4; **Anlar Güneş**, Şule, "Gabcikovo- Nagymaros Davası", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2006, C. 55, S. 2, s. 2-3; **Howley**, Jessica, The Gabcikovo- Nagymaros Case: The Influence of the International Court of Justice on the Law of Sustainable Development, Queensland Law Student Review Vol. 2, 2009 No.1, The University of Queensland, Australia, s. 4 vd., <http://www.law.uq.edu.au/articles/qlsr/howley-qlsr-2-1.pdf>, (13.02.2013).

⁴⁹ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 99; **Aksar** (Birinci Cilt), s. 162; **Sur**, s. 69.

⁵⁰ **Ökten**, Kâzım, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, s. 55 vd.

imzalanmıştır. Türk Boğazlarından geçiş rejimini düzenleyen antlaşmanın da değişiklik gerekçesiyle sona erdirilemeyeceği kararlaştırılmıştır⁵¹.

Bununla birlikte uygulamada benimsenen, önceki devlet tarafından yapılmış olan savunma, işbirliği ve askerî amaçlı birtakım antlaşmaların sonraki devleti bağlamayacağıdır. Devletlerin, uluslararası örgütlere üyeliğini öngören antlaşmaların da sonraki devleti bağlama zorunluluğunun olmadığı, Rusya Federasyonu'nun SSCB'nin parçalanması sonrasında onun sahip olduğu BM Güvenlik Konseyi veto yetkisini kullanmaya devam etmesinde görülmektedir. Matthias Herdegen'e göre Rusya Federasyonu'nun bu yetkiyi kullanmayı sürdürmesinde, Federasyonunun parçalanmasından sonra ayrılan diğer devletlerin ve bu yetkiyi sahip devletlerin durumu kabullenmelerinin de etkisi vardır⁵².

Negatif teori ya da temiz sayfa teorisi XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu dönemin şartları ve hâkim düşünce yapısı nedeniyle devletler arasındaki ilişkiler hükümdarlar arası ilişkiler olarak tasvir edilmektedir. Negatif teoriye göre yeni bir devletin ortaya çıkmasıyla bu devletin önceki devletten kalan hiçbir yükümlülüğünün, borcunun olmayacağı kabul edilmektedir⁵³. Önceki devletin hak ve borçlarının kendiliğinden sonraki devleti bağladığını kabul etmek milletlerarası hukukun ilkelerinden olan ulusların kendi geleceğini belirleme hakkı ve devlet egemenliği ile çelişmektedir.

Bir kısım yazar, sona ermiş devletin bir alacağı kalmayacağını, hakların ve borçların konusuz kalacağını savunmuştur. Strupp bunu, uluslararası hukukun bazı özel kuralları tarafından yetkilendirilmedikçe sona ermiş devletin borçlarının diğer devletlere geçmesini düşünmek hukuken imkânsızdır şeklinde ifade etmiştir⁵⁴.

Halefiyet her zaman önceki devletin egemenliğinin tam olarak sürdürülmesi anlamına gelmez. Selef devletin işlemlerinin hukukî sonuçlarına katlanmak yükümü de yoktur. Değişim yaşanan bölgedeki insanlar ve bunlar arasındaki hukukî ilişki bu değişimden her zaman etkilenmeyebilir. Bölge üzerinde, devletler arası ilişkilerden doğan sorumluluklar halefiyet yoluyla doğrudan sonraki devleti bağlamaz.

⁵¹ Aksar (Birinci Cilt), s. 217; Doğan, İlyas, s. 257.

⁵² Aktaran: Doğan, İlyas, s. 256.

⁵³ Ünal, s. 173, O'Connell, International Law for Students, s. 157.

⁵⁴ Aktaran: O'Connell, The Law of State Succession, s. 8-9.

O'Connell'a göre hem evrensel halefiyet teorisi hem de negatif teori halefiyet meselelerinin çözümünde birtakım kurallara sahiptir. Evrensel halefiyet teorisi özel hukuk ile uluslararası hukuk arasındaki benzerlikten yola çıkarken aslında kendi alanını da sınırlamaktadır. Negatif teori ise sadece devlet uygulamasına bakar ve genel ilkelerin kabul edilmesini reddeder. Halefiyet meselelerini birtakım kategorilere ayırır ve her biriyle ilgili pozitif kurallar arar. Buna göre ekonomik kaygılar, hukuk fikrinin önüne geçmektedir. Egemenliğin değişimi bir alışkanlığı ortaya çıkarır ki bu da, herhangi bir sorunun çözümünde kurallara uymanın, antlaşmalara başvurmanın zor geldiğidir. Lauterpacht bu konuda, meseleyle ilgili bir ilkenin yerini alabilecek bir antlaşma olup olmadığını veya diğer ilkelerin istisna oluşturup oluşturmadığına karar verme girişimlerini sadece kısır döngü olarak görmektedir⁵⁵. Cezayir, İsrail ve Yukarı Volta⁵⁶ negatif teoriyi uygulamış olan devletlere örnek olarak verilebilir⁵⁷.

C. Modern Devlet Teorisi

Modern devlet teorisi, devlet uygulamaları ile ortaya çıkan bir teoridir diyebiliriz. Evrensel halefiyet teorisinin miras hukukundaki mirasçılık ile devlet halefiyeti arasında benzerlik kurmasınınve bir ülke üzerinde egemenliğin el değiştirmesi sonucu önceki devletin yapmış olduğu antlaşmalardan doğan hak ve borçların sonraki devlete kendiliğinden geçtiğinin kabulü pek doğru değildir⁵⁸. Çünkü bu sonuca gerçek kişinin ölümüyle kişisel hak ve borçlarının mirasçılara geçmesi arasında benzerlik kurularak varılmıştır. Oysa özel hukuktaki mirasçılık ile devletlerin halefiyeti kavramlarının oluş sebepleri birbirinden farklılık göstermektedir.

Negatif teorinin, evrensel halefiyet teorisinde halef devletin sefinin uluslararası hukuktan doğan hak ve borçlarına tamamıyla bağlı olması fikrini toptan reddetmesi de uygulamadaki bazı örneklerle ters düşmektedir. Yeni bağımsız devletlerin özellikle sömürgeci devletlerin, milletlerarası hukukun üyesi olarak kabul görmek ve devletler arası ilişkilerde istikrarı korumak adına önceden bağlı oldukları devletlerin yapmış olduğu antlaşmalardan bazılarını sürdürdükleri görülmektedir.

⁵⁵Aktaran: **O'Connell**, The Law of State Succession, s. 10.

⁵⁶ Bir Batı Afrika ülkesi olan Yukarı Volta 1984 yılında ismini Burkina Faso olarak değiştirmiştir. Burkina Afrika'da konuşulan Yulan dilinde "onurlu" anlamına gelirken Faso, yerel dil olan Mori dilinde insanlar anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için : http://tr.wikipedia.org/wiki/Burkina_Faso, (17.02.2013).

⁵⁷ **O'Connell**, International Law of Students, s. 158.

⁵⁸ **Devecioğlu**, s. 17-18.

Mushkat, parçalı halefiyet ve seçimlik halefiyet şeklinde iki teoriden bahsetmektedir. Parçalı halefiyet, devletin kişiliği göz önünde tutularak yapılan antlaşmaların, halef devleti bağladığını savunan teoridir. Bu tür antlaşmalar, ülke üzerinde objektif olarak bir statü meydana getirdiğinden egemenliğin el değiştirmesinden etkilenmeyen antlaşmalardır. Sınır antlaşmaları, bölgelerin askersizleştirilmesi veya bölgelerin tarafsızlığı ile ilgili antlaşmalar objektif statü yaratan antlaşmalara örnek olarak verilebilir. Wattel'in şahsi antlaşma aynı antlaşma ayırımında, aynı antlaşma da bu anlama gelmektedir. Halef devletin bu tür antlaşmalara uymasının zorunlu olduğunu savunan bu teori antlaşmalar arası sınıflandırmayı gerektirdiğini ve bunun da yapılmasının pek kolay olmadığı göz önünde bulundurulduğunda seçimlik ve parçalı halefiyet ayırımını bir teori olarak savunmanın zorlaştığını görmüş oluruz⁵⁹.

Bir teori olarak kabul edilmeyen seçimlik halefiyete ise, Tanganika başbakanının ismi dolayısıyla Nyrere Doktrini de denilmektedir. Bu fikri ortaya atarak Afrikalı ülkeler arasında örnek alınan Tanganika⁶⁰ başbakanı Julius Kambarage Nyerere, Tanganika'nın bağımsızlığa kavuşurken İngiltere'nin yapmış olduğu antlaşmalarla bağlanmayı belli şartlarla kabul etmiştir. Başbakan Nyerere bu şartların yazılı olduğu mektubu 9 Aralık 1961'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne yollamıştır.

“Tanganika'nın bağımsızlığına zarar vermemek koşuluyla, yapılan antlaşmaların geçerli olarak akdedilmiş olması, geçerli olarak uygulanmış olması ve geçerli olarak yayılmış olması gereklidir. Bu antlaşmaların uygulanmasında mütekâbiliyet aranmış ve bağımsız olduktan itibaren iki yıllık bir süre öngörülmüştür. Gerekirse bu süre zarfında antlaşmalar yenilenebilecek ya da ortadan kaldırılabilir. Eğer ki bu süre bitimine kadar antlaşmalar yeniden ele alınmazsa, uluslararası teâmül kurallarına göre bu antlaşmaların yürürlükte kalmasını gerektirecek bir kural da yoksa antlaşmalar sona erer”⁶¹.

Tanganika'nın, İngiltere'nin yapmış olduğu antlaşmaların kendi yapısına, bağımsızlığına uygun olup olmadığının değerlendirmesini yapması ve bunu bir süreye bağlaması bir seçimlik halefiyet durumu oluşturmuştur.

⁵⁹ Aktaran: **Devecioğlu**, s. 21.

⁶⁰ Tanganika ve Zengibar 1964 yılında birleşerek Tanzanya'ya oluşturmuşlardır.

⁶¹ **Doğan**, İzzettin, s. 117.

Modern halefiyet teorisi, ne sadece evrensel halefiyet teorisinin ne de negatif teorisinin uygulanmasını savunur. Bu teori bir devletin halefiyeti söz konusu olduğunda somut olayın özelliklerine göre hareket etmek gerektiğini ifade eder. Nitekim şu ana kadar meydana gelmiş halefiyet meselelerinde de yeknesak bir uygulama görmek mümkün değildir.

İleride ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz YSFC'nin parçalanmasından sonraki halefinin YFColduğu kabul edilmez. Ancak SSCB'nin parçalanmasıyla halefinin Rusya Federasyonu olduğu kabul edilmektedir⁶². Her ne kadar Birliği oluşturan 11 devletbaşta eşit şekilde halef olduklarını iddia etseler de Rusya Federasyonu uluslararası toplum tarafından SSCB'nin halefi olarak kabul edilmiştir⁶³.

Sonraki devletin, önceki devletin yaptığı antlaşmalarla bağlı olmasını zorunlu tutan herhangi bir uluslararası hukuk kuralı ya da buna uyulmasını denetleyecek bir mekânizma bulunmamaktadır. Bu durum halefiyet uygulamalarında yeknesaklık olmamasından kaynaklanmaktadır, ancak devletlerin uygulamalarında kendilerini bağlı sayabilecekleri kurallar uluslararası hukuktaki kuvvete başvurma yasağı, genel hukuk ilkeleri, ahde vefâ gibi ilkeler olabilir⁶⁴.

Burada bahsi geçebilecek tek uluslararası uygulama, BM Genel Sekreterliği'nin halefliği kabul eden yeni devletlere, depoziter sıfatıyla uluslararası çok taraflı antlaşmalarla bağlı olup olmadıklarını sorması ve çok taraflı antlaşmalara bu şekilde ya da katılım bildiriyle taraf olabileceklerini beyan etmesi şeklindedir. Uygulamada, devletlerin halefiyet yolunu tercih ettikleri görülmektedir. Devletlerin katılma yoluyla antlaşmalara taraf olduklarında beklemeleri gereken süreyi bertaraf ettiği için halefiyet yolu daha cazip gelmiş ve hukukî boşluğun da meydana gelmediği bir yol olarak kabul görmüştür⁶⁵.

Bu şekilde BM Genel Sekreterliğinin depoziterliğinde yapılan çok taraflı antlaşmalarla bağlanmayı kabul eden devletler olduğu gibi reddedenler de olmuştur. Kamboçya, Fransa'nın kendi adına BM Genel Sekreterliği depoziterliğinde yaptığı antlaşmalardan sadece bir kısmıyla bağlanmayı kabul etmiştir. Hollanda'nın Hindistan için taraf olduğu antlaşmalar, halefi Endonezya tarafından kabul edilmemiştir. Gana, Fas,

⁶² Ünal, s. 174.

⁶³ Langstrom, Tarja, Transformation in Russia and International Law, Leiden 2003, s. 190.

⁶⁴ Devcioğlu, s. 20.

⁶⁵ Doğan, İzzettin, s. 214, Devcioğlu, s. 21.

Nijerya, Sierra Leone, Trinidad ve Tobago gibi ülkeler ise önceki devletin taraf olduğu antlaşmalarla bağlı olmayı kabul eden devletlerdendir⁶⁶.

Görüldüğü üzere, evrensel halefiyet teorisinin ve negatif teorisinin tümüyle uygulandığı bir döneme rastlamak mümkün değildir.

Devletlerin, halefiyeti ve antlaşmalarla bağlanmayı kabul etmelerinin ardında ekonomik ve siyasi birtakım sebepler vardır. Hiçbir ülke, menfaatine zarar verici bir antlaşmayı kabul etmek istemez. Esasında bağlanma konusu antlaşmaların arkasında yatan sebepleri ve ilkeleri araştırıp formüle etmek gerekir. Ancak uygulamada problemlerin çözümünü aramak yerine halefiyet kurallarının varlığının inkâr edildiği gözlenmiştir.

29 Kasım 1947 tarihli, Filistin üzerindeki İngiliz mandasının sona ermesini tavsiye eden 181 sayılı BM Genel Kurul Kararı ve İsrail'in tutumu bu duruma örnek olarak verilebilir. BM Genel Kurulu'nda Filistin Özel Komitesi tarafından sunulan Ekonomik Birlik ve Bölünme planı adı verilen bu karar, Arap Devleti ve Yahudi Devleti'nin 1 Ocak 1948'e kadar kurulmasını öngörmekteydi. Ayrıca, Filistin'in sekize bölünerek üç parçasının Arap Devleti'ne, üç parçasının Yahudi Devleti'ne verilmesi ve Yahudi Devleti içinde Yafa şehrinde bir Arap bölgesi oluşturulması, sekizinci kısım olan Kudüs'ün BM Vesayet Konseyi tarafından özel bir şekilde yönetilmesi ve her iki devlettende azınlıklar, ekonomik birlik, vatandaşlık, transit geçiş, kutsal mekânlara erişim gibi konularda bir bildiri yayınlamaları istenmekteydi. Karar, Yahudi tarafınca olumlu karşılanmasa da kabul edildi. Ancak Arap Devleti temsilcileri bu kararı, BM Şartı'nın ulusların kendi kaderini tayin prensibine aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiştir⁶⁷.

Filistin üzerinde İngiliz mandasının sona erdiği tarih olan 14 Mayıs 1948'de İsrail, sözü edilen Karar dâhilinde kendine tahsis edilen bölgede bir devlet kurmuştur. İsrail, Karar'ın gereğini yapmak yerine kendi kurallarını uygulama yolunu tercih etmiştir. 1949 yılının temmuz ayında İsrail ve Büyük Britanya, egemenlik değişikliğinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü konulu bir konferans düzenlemişlerdir. Bu konferansta İsrail'in statüsüyle ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan en tartışmalı olanı, devlet halefiyetini düzenleyen milletlerarası hukuk kurallarının varlığını inkâr etmeyen fakat salt

⁶⁶ Doğan, İzzettin, s. 210-213.

⁶⁷ Bilgi için bkz. United Nations: <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>, (18.02.2013).

bu kurallar doğrultusunda,O’Connell’ın tabiriyle bir devletin normal ve geleneksel yollardan halef olduğunu kabul etmeyen görüştür⁶⁸.

Kanımızca bu görüş, daha önce de bahsetmiş olduğumuz evrensel halefiyet teorisi ve negatif teorinin salt uygulanmasını reddeden modern devlet teorisine benzer bir görüştür. İsrail örnekte halefiyet kurallarını dikkate almaksızın kendi belirlediği ilkeler çerçevesinde hareket etmiştir. Devlet uygulamasında görülmektedir ki, egemenlik değişimi durumunda devletler problemlerin çözümünü sağlayacak hukuk kurallarını araştırmak yerine onların varlığını inkâr etme yolunu tercih etmektedirler.

III. HALEFİYET KAVRAMININ KODİFİKASYONU

Uluslararası hukuk kurallarını kodifiye etme devletler uygulamasında birlik sağlamak adına BM’nin üzerinde önemle durduğu bir konudur.Nitekim, BM Şartı’nın “*Amaçlar ve İlkeler*” başlıklı birinci kısmının 1. maddesinde, BM’nin, uluslararası barış ve güvenliğin temini için uluslararası uyuşmazlıklarda “*adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun*”bir çözüm getirmesi öngörülmüştür. Ayrıca BM Şartı m. 13/1-a’da, BM Genel Kurulu’na verilen görevlerden biri de, siyasal alanda uluslararası işbirliğini geliştirmek, uluslararası hukukun giderek geliştirilmesini ve yasalaştırılmasını teşvik etmekşeklinde ifade edilmiştir.

Her somut olayda farklı özellikler gösterdiğinden yeknesâk kural belirlemenin zorlaştığı halefiyet meselesi, özellikle XX. yüzyılda bağımsızlık hareketlerinin yaygınlaşması ve devlet parçalanmaları sonucu gündemden düşmeyen bir konu olmuştur.1960’da Çad’ın bağımsızlığa kavuşması, Pakistan’ın Doğu Pakistan olarak isimlendirilen kısmının ayrılarak Bangladeş devletinin kurulması, 1991’de SSCB’nin parçalanmasıgibi olaylar birbirinden farklı halefiyet türlerini temsil etmektedirler⁶⁹.

Devletler arasında böyle farklı uygulamaları olan bir konunun mevzuat haline getirilmesinin zorluğu yanında ne kadar gerekli olduğu da BM tarafından fark edilmiş ve bu konuda UHKgörevlendirilmiştir.UHK’ninçalışmaları sonucunda ortaya çıkan 1978 ve 1983 tarihli Viyana Sözleşmeleri’nin hazırlık aşaması, ilgili bölümde ayrıntılarıyla incelenecektir.

⁶⁸ O’Connell, The Law of State Succession, s. 11.

⁶⁹ Sur, s. 138.

Bu kısımda, ilk önce halefiyet ile ilgili örf ve âdet hukuku kuralları incelenecek daha sonra 1978 tarihli Viyana Sözleşmesi ve 1983 tarihli Viyana Sözleşmesi ele alınacaktır.

Başta devletler olmak üzere uluslararası hukuk kişilerinin tutum ve davranışları sonucu oluşan yazılı olmayan kurallara örf ve âdet hukuk kuralları denilmektedir⁷⁰.Uluslararası hukukun ilk kaynağı olarak kabul edilen örf ve âdet hukukkuralları(teâmül, yapılageliş kuralları, custom), yazılı kaynaklardan önce ortaya çıkmıştır. Toplumların gelişmesiyle artan ihtiyaçlara paralel olarak yazılı hukuk kurallarına geçilse bile örf ve âdet hukuku kuralları da varlığını sürdürmeye devam etmiştir⁷¹. Örf ve âdet hukuku kurallarını, uluslararası hukuk kişilerinin diğer davranışlarından ayıran maddî ve manevî olmak üzere iki unsur vardır. Maddî unsur, örf ve âdet hukuku kurallarını oluşturan devlet uygulamalarıyken, manevî unsur devletlerin bu kuralların varlığına inanarak, uyulmadığı takdirde belli müeyyidelerle karşılaşacakları inancıdır (opinio juris sive necessitatis)⁷².Uluslararası hukukun aslî kaynaklarından biri olan örf ve âdet hukuku kurallarının oluşumunda ise bütün dünya devletlerinin bu kuralları uygulamaları beklenemez. UAD Statüsü'nde de kabul edilen "genel kabul görmüş bir uygulama" ifadesiyle tüm devletlerin onayı aranmamıştır. Antlaşmaların sadece taraflarını bağladığı, antlaşmaya onay vermeyen devletlerin antlaşma hak ve yükümlülükleriyle bağlı olmadığı kuralının istisnası diyebileceğimiz örf ve âdet hukuku kuralları antlaşmaya taraf olmayan devletleri de bağlamaktadır.

UAD Statüsü m. 38/1-b'de, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası örf ve âdet hukuku kurallarının da uyuşmazlıkların çözümünde esas alınabileceğini hüküm altına almıştır⁷³.Uluslararası sahadapozitivist bir yaklaşımın hâkim olduğu XIX. yüzyılda yapılan konferanslarda amaçlanan, geçerli örf ve âdet hukuku kurallarının tespit edilerek

⁷⁰ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 104.

⁷¹ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1965, s. 71; **Henderson**, Conway W., Understanding International Law, United Kingdom 2010, s. 58.

⁷² **Aksar**, s. 65, **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 104 vd.,**Ünal**, s. 71.

⁷³ UAD Statüsü m. 38/1: "Kendisine sunulan uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmekle görevli olan Divan: a. Uyuşmazlık durumundaki devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan, gerek genel gerekse özel uluslararası antlaşmaları; b. Hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıt olarak uluslararası yapılageliş kurallarını; c. Uygur uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkelerini; d. 59. m. hükmü saklı kalmak üzere, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak adli kararları ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretilerini uygular. Antlaşma metninin tamamı için bkz. United Nations: http://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/an kara_charter_turkish.pdf, (03.03.2013).

antlaşma metnine dönüştürülmesiydi⁷⁴. 1856 Paris Deniz Hukuku Konferansı, 1899 ve 1907 Lahey Savaş ve Tarafsızlık Hukuku Konferansları bu şekilde oluşturulan kodifikâsyon çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir⁷⁵.

Halefiyet konusunda ise işgal, fetih gibi kuvvet yoluyla ülke kazanma şekillerinin uygulanmasının önüne geçmek, bu konuda devletler arasında genel uygulama oluşturabilmek için UHK tarafından çalışmalara başlanmış ve 1977 yılında devletlerin antlaşmalara halefiyeti konusunda bir tasarı oluşturmuştur. Bu tasarı 22 Ağustos 1978 tarihinde kabul edilerek sözleşme halini almıştır.

1978 Viyana Sözleşmesi'ni sadece on yedi devlet imzalamıştır. Bu, devletlerin halefiyeti konusundaki örf ve âdet hukuku kurallarının az olmasının bir sonucudur. Her ne kadar sözleşmeyle uygulamada bir yeknesaklık sağlanmaya çalışılsa da halefiyet konusundaki tartışmaların önüne geçilememiştir. Sözleşmeyle ele alınan hükümlerin, örf ve âdet hukuku kuralları olduğunu söylemek mümkün olmasa da azımsanamayacak sayıda devlet tarafından uygulanan kurallar olduğu da görülecektir⁷⁶.

Halefiyet konusundaki örf ve âdet hukuku kuralları, Sur'un sınıflandırması esas alınarak antlaşmalara halefiyet hakkında örf ve âdet kuralları, malvarlığına halefiyet ve borçlara halefiyet hakkındaki örf ve âdet kuralları olarak üç başlık altında incelenecektir.

A. Halefiyet Konusunda Örf ve Âdet Hukuku Kuralları

1. Antlaşmaların Nispîliği

Ulusal hukukta sözleşmelerin yalnızca taraflarını bağlayacağı ve sadece onlar için hak ve yükümlülükler getireceği prensibi uluslararası antlaşmalar için de geçerlidir. Kural olarak antlaşmalar yalnızca onu imzalayan taraflara uygulanır. Antlaşmalar konusundaki anlaşmaların nispîliği adı verilen bu prensibin dayanağı devlet egemenliğidir. Söz konusu ilke hilâfına hareket edilebilmesi yine devletlerin rızalarıyla mümkündür. UAD içtihatları da, devletlerin tarafı olmadıkları antlaşma hükümlerini uygulayabileceklerini ve birtakım borçlar üstlenebileceklerini kabul etmiştir. Nitekim UAD, 20 Şubat 1969 tarihli Kuzey

⁷⁴ Doğan, İlyas, s. 107.

⁷⁵ Doğan, İlyas, s. 108.

⁷⁶ Doğan, İlyas, s. 256.

Denizi Kıta Sahanlığı Kararı'nda, Hollanda ve Danimarka'nın Almanya'nın 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'ne⁷⁷ taraf olmadığı halde onun hükümlerine uygun hareket ettiği için sözleşmeye otomatik olarak taraf sıfatını kazandığı iddiasının yeterince ispatlanamadığına hükmetmiştir. Ancak UAD, devletlerin tek taraflı bir irade beyanı ile taraf olmadıkları bir antlaşmadan doğan yükümlülüklerden sorumlu olabileceğiancak haklardan yararlanabilmesi için sözleşmeye taraf olması gerektiği yönünde karar vermiştir⁷⁸.

Öğretide bu kararın dayanağı, hukukî işlem ile bu işlem sonucu doğan kuralların ayrı ayrı değerlendirilmesinin gerektiği ve kuralları uygulamak isteyen üçüncü kişilerin hukukî işlemle bağılı olmasının zorunlu olmadığı şeklinde açıklanmıştır. 1948 Soykırım Sözleşmesi, diğer uluslararası antlaşmalardan bir farkı olmamasına rağmen kendisine taraf olmayan üçüncü devletleri de uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı olarak bağlamaktadır. Çünkü sözleşme sonucu uluslararası toplumun tümünün menfaatine olan bir kural oluşmuş ve sözleşmeden bağımsız olarak varlığını sürdürmüştür⁷⁹.

1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi⁸⁰ m. 34'de de, devletlerin iradesi dışında antlaşmalardan doğan hak ve borçlardan sorumlu olmayacağını ifade etmektedir⁸¹. Bu kurala, aynı Antlaşma'da m. 35 ve m. 36 ile iki istisna getirilmiştir. 1969 Viyana Sözleşmesi'nin getirdiği ilk istisna, bir antlaşmaya taraf olmayan üçüncü devletlerin, bu antlaşmadan doğan yükümlülüklerden yararlanabilmesi için taraf devletlerce antlaşmaya bu şekilde bir kayıt konabileceği şeklindedir. İkinci istisna ise antlaşma taraflarınca getirilecek bir hükümlerle, taraf olmayan üçüncü devletlerin antlaşmadan doğan haklardan yararlanabilecekleri, bunun için de üçüncü devletlerin rızasının baştan var kabul edilmesi şeklindedir. Ancak üçüncü devletler antlaşma ile bağlanmak zorunda değildirler⁸².

Hegel ve Jellinek gibi yazarlar devlet kuramlarında, ülke üzerinde bir devletin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni devletin kendi egemenliği gereği kendi antlaşmalarını

⁷⁷ Bundan sonra 1958 Cenevre Sözleşmesi olarak ifade dilecektir.

⁷⁸ **Çağran**, Mehmet Emin, Uluslararası Hukukta Devletin Tek Taraflı İşlemleri, 1. Baskı, Ankara 2005, s. 34-36.

⁷⁹ **Çağran**, s. 35.

⁸⁰ Bundan sonra 1969 Viyana Sözleşmesi olarak ifade edilecektir.

⁸¹ Antlaşma metni için: http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf, (10.03.2013).

⁸² **Gündüz**, Aslan, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, 5. Baskı, İstanbul 2003, s. 193-194.

uygulayacağı, egemenliğin halefiyet yoluyla geçen bir yapıya sahip olmadığından yeni devletin önceki devletin antlaşmalarıyla bağlı olmadığı şeklinde bir görüş belirtmişlerdir. Bu, BM Şartı'nda yer alan milletlerin kendi kaderlerini tayin ilkesi ve devletlerin egemen eşitliği ilkesiyle örtüşmektedir⁸³. Nitekim devletlerin egemen güç olduğunun kabulü, onların rızaları alınmadan kendiliğinden (ipso iure) antlaşmalarla bağlı oldukları iddiasıyla çelişmektedir. Yeni devlet kendi egemenliğinin bir tezahürü olarak kendi ülkesinde kendi antlaşmalarını uygulama yoluna gidecektir.

1978 Viyana Sözleşmesi m. 16'da yeni bağımsız devletlerin önceki devletin antlaşmalarıyla bağlı olmadığı kabul edilmiştir.

2. Ülkesel Antlaşmaların Sürekliliği

Ülkesel antlaşmalar teriminden ne anlaşılması gerektiği konusunda tam bir açıklık yoktur. Halefiyet açısından genel kabul ise ülkesel antlaşmaların, aynî hak ve borç doğuran antlaşmaları ifade ettiği ve halef devleti bağlayıcı nitelik arz ettiği yönündedir. Aynî hak ve borç doğuran antlaşmaların hangileri olduğu, neyi ifade ettiği konusunda da öğretide birlik yoktur. Bu tür antlaşmalar ile ya uluslararası irtifaklar kuran antlaşmalar ya yerel hak ve borçlar doğuran antlaşmaların kastedildiği görülecektir.

Bir devletin uluslararası kişiliği göz önünde bulundurularak yapılan antlaşmaların, bu ülkeyi ilhâk eden devleti bağlamadığı kabul edilse de ülke menfaatleri için vazgeçilmez haklar getiren antlaşmaların varlığını sürdüreceği kabul edilmelidir⁸⁴. Tartışmalı da olsa askerî üs kurma antlaşmaları, suçluların geri verilmesi antlaşması, kapitülasyonlar ve ticarî içerikli antlaşmalar, bölgelerin askersizleştirilmesi, tarafsızlık antlaşmaları, demiryolu ve nehirlerle ilgili antlaşmalar ve sınır antlaşmalarının aynî hak ve borç doğuran antlaşmalardan olduğu kabul edilmektedir⁸⁵.

Devlet hakkında objektif statü kuran antlaşmaları ülkesel antlaşmalarla eş tutmak da doğru bir tespit olabilir. Nitekim bu tip antlaşmaların, taraf olmayan üçüncü devletleri de bağlayacağı hem antlaşmaların nispiğine bir istisna teşkil etmek hem de antlaşmaların sürekliliğine verilebilecek bir örnek teşkil etmektedir. İsviçre'nin tarafsızlığına dair bir

⁸³ Doğan, İzzettin, s. 3-4.

⁸⁴ O'Connell, The Law of State Succession, s. 49.

⁸⁵ Doğan, İzzettin, s. 232-233.

kararla sonuçlanan 1815 Viyana Konferansı ve daha sonra imzalanan 1919 Versay Antlaşması İsviçre'nin durumunu belirleyen objektif statü antlaşması olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde Aaland Adalarının askersizleştirilmesine dâir 1856 tarihli Antlaşma, Antartika'nın bir devlet toprağına dâhil edilemeyeceğinin kabul edildiğı 1959 Washington Antlaşması da objektif statü oluşturan antlaşmalara verilebilecek en iyi örneklerdendir⁸⁶.

Uluslararası hukuk kişilerinin yararına olarak, bu kişilerin tümünü bağlayıcı hak ve yükümlülöklere “*obligatio erga omnes*” denilmektedir⁸⁷.1923 Lozan Antlaşması ve 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi'yle boğazlardan, antlaşmaya taraf olmayan üçüncü devletlerin de yararlanabileceğı ve BM üyesi olmayan devletlerin BM Şartı'na uyma yükümlülüğü de bahsettiğimiz hak ve yükümlülöklere kaynaklanmaktadır⁸⁸.

Bir devletin hâkimiyetini icra ettiğı alanın yani devlet ülkesinin, kara, deniz ve hava sahası olarak ifade ettiğı bütünlüğü ve bu bütünlüğün nerede başlayıp nerede bittiğini belirleyen çizgiler sınır olarak adlandırılmaktadır⁸⁹. Devletin sınırları, ülke topraklarının komşu devletlerden doğal ya da zorunlu olarak ayrılması olarak da tanımlanabilir. Ancak devletin kendi ulusal sınırlarını komşu devletlerin rızasını almadan, tek taraflı olarak belirlemesi uluslararası hukuk tarafından kabul edilmez⁹⁰.

3. Devletlerin Birleşmesi

Önceki devletin yapmış olduğı antlaşmaların akıbeti sorunu, devletlerin birleşmesi halinde uygulanacak örf ve âdet hukuku kurallarının varlığını da gündeme getirmektedir. Birleşme halinde uluslararası sahada genel kabul, önceki devletin antlaşmalarının sonraki devlet ya da devletlerce uygulanmasına devam edilmesidir. İki ya da daha çok devletin birleşmesi hali, uluslararası örf ve âdet hukukunda en çok karşılaşılan örneklerden de birini oluşturmaktaydı. Nitekim XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında İtalya

⁸⁶ Sur, s. 61, Pazarcı, Uluslararası Hukuk,s. 100, Ünal, s. 54, Doğan, İlyas, s. 102.

⁸⁷ Başlar, Kemal, “Uluslararası Hukukta ‘Erga Omnes’ Kavramı”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni Dergisi, 2002, C. 22, S. 1-2, s. 78-81.

⁸⁸ Doğan, İlyas, s. 102-103.

⁸⁹ Aksar (Birinci Cilt), s. 252-253, Sınır kavramının diğer tanımları için bkz.:Doğan, İlyas, s. 234, Bozkurt, Enver/ Kütükçü, M. Akif/ Poyraz, Yasin, Devletler Hukuku, 6. Baskı, Ankara 2010, s. 104.

⁹⁰ Doğan, İlyas, s. 235.

yarımadasındaki devletlerin tek çatı altında birleşmesi de bu konuya örnek oluşturmaktadır⁹¹.

Siyasal nitelikli antlaşmaların ise genelde bu kuralın dışında kaldığı görülmektedir. Hakemlik antlaşmaları, tarafsızlık antlaşmaları, ittifak antlaşmaları bu nitelikte antlaşmalardan olduğundan sonraki devlet bu antlaşmaları uygulamak zorunda değildir⁹².

B. Uluslararası Antlaşmalar

1969 tarihli Viyana Sözleşmesi m.2/1-a'da, "*ister tek taraflı olsun, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve (kendine) mahsus ismi ne olursa olsun, Devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve milletlerarası hukuka tabi olan milletlerarası antlaşma (mutabakat) demektir*"⁹³ şeklinde tanımlanan uluslararası antlaşma kavramı doktrinde farklı şekillerde ele alınsa da esas olan uluslararası hukuk kişileri arasında, uluslararası hukuka bağlı olarak, iradelerin belli bir hukuki sonuca yönelmesidir. Kelsen de, uluslararası antlaşmaları ahde vefâ ilkesinin uygulanması ve uluslararası hukuk kuralı oluşturma yolu olarak görmektedir⁹⁴.

Uluslararası antlaşmalar konusundaki çoğu örf ve âdet kuralının belirli olması bu kuralların yazılı hale getirilmesine engel değildir. Genel olarak örf ve âdet hukuku kurallarının belirsizliği ve kimi yerlerde yetersizliği özellikle uluslararası hukukun en önemli konusu ve kaynağı olan antlaşmaların yazılı hale getirilmesini gerektirmiştir⁹⁵. 23 Mayıs 1969 Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde olduğu gibi birçok konuda kodifikasyon⁹⁶ yoluna giden UHK, halefiyet konusunda da uluslararası alanda artan ihtiyaçlara karşılık verebilmek için çalışmalara başlamıştır.

⁹¹ **Devecioğlu**, s. 27.

⁹² **Sur**, s. 140.

⁹³ **Gündüz**, s. 184.

⁹⁴ **Höbek**, Tufan, Türk Hukukunda Antlaşmaların Yapılması ve Yargısal Denetim, 1. Baskı, Ankara 2013, s. 67.

⁹⁵ **Höbek**, s. 72.

⁹⁶ Kodifikasyon başlıca iki anlama gelir. Bunlardan biri var olan kuralların yazılı hale getirilmesi sistematikleştirilmesiyken, diğeri yeni kurallar ihdas ederek hukukun geliştirilmesine katkı sağlamaktır. Bilgi için bkz. : **Thirlway**, H. W. A., International Customary Law and Codification, Netherlands 1972, s. 16-19.

Çalışmalar sonucunda 1978’de imzalanıp 1996’da yürürlüğe giren Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Halefiyeti Sözleşmesi’ni, 1983’de ise henüz yürürlüğe girmeyen Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Halefiyet Sözleşmesi’ni kabul etmiştir.

1. Devletlerin Halefiyeti Konusunda Akdedilen 1978 Tarihli Viyana Sözleşmesi

a. Sözleşmenin Hazırlık Evresi ve Viyana Konferansı

BM’nin, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanabilmesi için uluslararası hukukun geliştirilmesi ve kodifiye edilmesini amaç edindiğine daha öncede değinilmiştir. Bu amaçları gerçekleştirmek için çeşitli faaliyetlerde bulunan BM, UHK’yı oluşturmuştur⁹⁷.

UHK’ye kodifiye etmesi için verilen konuların başında gelen devletlerin ve hükümetlerin halefiyeti meselesi ilk kez, BM Genel Kurulu’nun 18 Aralık 1961 tarih ve 1686 (XVI) sayılı kararı ve 1962 yılındaki faaliyetleriyle, rejim değişikliği halindeki halefiyet durumundan ziyade devletlerin halefiyeti üzerinde çalışmalara yoğunlaşmıştır⁹⁸.

Komisyon konu hakkında özel raportör olarak tayin edilen İngiliz hukukçu Sir Humphrey Waldock 1968 ve 1972 yılları arasında beş rapor hazırlamıştır. Bu arada Waldock ikinci raporunda, yeni bir devletin kendi yaptığı antlaşmaları uygulamasının ulusların kendi kaderini tayin ilkesiyle de uyum içinde olduğu şeklinde görüşler de belirtmiştir⁹⁹.

Raporlar UHK tarafından değerlendirildikten sonra, BM Genel Kurulu önüne götürülmüştür. Genel Kurul 3 Aralık 1971 tarih ve 2780 (XXVI) sayılı kararıyla

⁹⁷ Bu amaca ulaşabilmek için de BM Genel Kurulu’na araştırma, tavsiyelerde bulunma gibi birtakım görev ve yetkiler verilmiştir. Genel Kurul, sırf bu iş ile ilgilenecek bir organ oluşturmak için çalışmalara başlamıştır. BM Şartının hazırlanmasına katılan devletler de BM bünyesinde bir yasama organı oluşturulmasına karşı çıkmışlardır. Nitekim, böyle bir organ oluşturulup birtakım yetkilerle donatmak, belli genel kurulların oy çokluğu ile alınacak kararlar şeklinde uluslararası topluma empoze edilmesi niteliğini taşıdığından reddedilmiştir. Bunun üzerine BM Genel Kurulu daha sınırlı yetkilerin tanındığı bir organ fikriyle 31 Ocak 1947 tarihinde 94 (I) sayılı kararıyla bahsettiğimiz amaçları gerçekleştirebilmek için bir komisyon teşkil etmiştir. Bu komisyon 12 Mayıs-17 Haziran 1947 tarihleri arasında yaptığı çalışmalarla UHK’nin kurulmasını öngören bir rapor hazırlamıştır. Rapor, 21 Kasım 1947 tarihinde 174 (II) sayılı Genel Kurul Kararı ile onaylanmış ve UHK’nin kurulmasına karar verilmiştir. UHK üyelerinin 3 Kasım 1948 tarihinde seçiminden sonra, ilk yıllık toplantısını 12 Nisan 1949 tarihinde gerçekleştirerek çalışmalara başlamıştır. Bilgi için bkz. United Nations: <http://www.un.org/law/ilc/index.html>, (14.03.2013).

⁹⁸ **Pazarıcı**, “Antlaşmalarla Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 80.

⁹⁹ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 268.

devletlerin halefîyeti konusunda geçici bir tasarı BM Genel Sekreterliği'ne sunulmuştur. Bu sırada Waldock'un UAD'ye hâkim olarak atanmasıyla komisyon, 1973 yılında raportörlük görevine yine İngiliz hukukçu olan Sir Francis Vallat'ı getirmiştir. Vallat, Genel Kurul'a daha önce sunulmuş raporlar üzerine devletlerin görüşlerinin de eklenmesiyle 1974 yılında bir antlaşma tasarısı hazırlamıştır. Genel Kurul önüne gelen bu tasarı, 1974 ve 1975 yıllarında iki karar (3315 [XXIX] ve 3496 [XXX] sayılı kararlar) ile yine üye devletlerin görüşüne sunulmuş, devlet görüşlerinin de BM Genel Sekreterliği'ne bildirilmesi üzerine, Genel Kurul tarafından alınan 24 Kasım 1976 tarih ve 31/18 sayılı karar almıştır. Bunun üzerine, Viyana'da Devletlerin Antlaşmalara Halefîyeti konusunda 4 Nisan- 6 Mayıs 1977 tarihleri arasında bir konferans yapılması kararlaştırılmıştır¹⁰⁰.

Kararlaştırıldığı gibi 4 Nisan'da Viyana'da başlayan konferansa seksendokuz devlet tam üye sıfatıyla, Kore Cumhuriyeti ve İran ise gözlemci sıfatıyla katılmışlardır. Gözlemci sıfatıyla katılan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve Güneybatı Afrika Halkı Organizasyonu (GAHO) gibi bölgesel örgütler yanında uluslararası örgütlerden de temsilciler katılmıştır. Gözlemci üye sıfatına sahip olan BM Namibya Konseyi, konferanslara devletler yanında tam üye olarak katılabilme, görüşmeler hakkında önerilerde bulunabilme talebinde bulunmuştur. Bu talebi, BM Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1976 tarihli 31/149 sayılı kararına dayandıran Namibya Konseyi BM'nin tüm konferanslarına tam üye olarak katılma hakkını, konferansın 14 Nisan 1977 tarihli oturumunda elde etmiştir¹⁰¹.

Viyana'da gerçekleştirilen konferansta üzerinde tartışılan metin, otuz dokuz maddeden oluşan UHK'nin 1974 yılında hazırladığı taslaktır. Bu taslak; genel hükümler, ülkenin bir bölümüne ilişkin halefîyet, yeni bağımsız devletler, devlet birleşmeleri ve ayrılmaları, çeşitli hükümler şeklinde beş başlık altında düzenlenmiştir. Konferansta sadece bu tasarının ilk üç bölümü ele alınabilmiş, Genel Kurulu'ndan çalışmaların 1978 yılı içinde devam etmesi talebinde bulunmuştur. Bu talebinin Genel Kurul'da kabul edilmesi ile 6 Mayıs 1977 tarihinde son verilen çalışmalara 31 Temmuz 1978 tarihinde tekrar başlama kararı çıkmıştır¹⁰².

¹⁰⁰ Pazarıcı, "Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi", s. 81. Ayrıca bkz. United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/summaries/3_2.htm, (17.03.2013).

¹⁰¹ Devicioğlu, s. 24.

¹⁰² Pazarıcı, "Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi", s. 82-83.

İkinci çalışma dönemine, karar verilen tarihte başlayan konferansta doksan üç devlet tam üye sıfatıyla iki devlet gözlemci sıfatıyla yer almıştır¹⁰³. Tüm üyelerin taslak hakkında görüşlerini bildirmeleri üzerine 22 Ağustos 1978 tarihinde çalışmalara son verilmiş ve taslak metin antlaşma metni olarak kabul edilmiştir. Ertesi gün yani 23 Ağustos 1978 tarihinde imzaya açılan antlaşma metni 23 Ağustos 1979'a kadar onaya açık bırakılmıştır. Antlaşmayı imzalayan devlet sayısı on dokuz iken, bugün antlaşmaya taraf devlet sayısı yirmi ikidir¹⁰⁴.

b. 1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Halefiyeti Sözleşmesi'nin İçeriği

ba. Genel Olarak

Elli maddelik 1978 Viyana Sözleşmesi, bir önsöz, yedi bölüm ve bir ek maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm genel hükümler (m. 1-14), ikinci bölüm ülkenin bir parçası üzerinde halefiyet (m. 15), üçüncü bölüm yeni bağımsız devletler (m. 16-30), dördüncü bölüm devletlerin birleşmesi ve ayrılması halinde halefiyet (m. 31-38), beşinci bölüm çeşitli hükümler (m. 39-40), altıncı bölüm anlaşmazlıkların çözümü (m. 41-45) ve yedinci bölüm son hükümler (m. 46-50) başlığını taşımaktadır.

Sözleşmede, sınır antlaşmalarında olduğu gibi bazı istisnalar dışında, sonraki devletin yapacağı bir halefiyet bildirimini yoluyla halefiyetin uygulanacağı kabul edilmiştir¹⁰⁵.

Halefiyet türleri konusunda kimi yazarlar üç olasılığın olduğu kabul ederken, kimi yazarlarda dört olasılığın olduğunu iddia etmektedir. Üç olasılığı kabul edenler bunları, bir

¹⁰³ Konferansa ilk defa katılan devletler; Angola, Burundi, Ürdün, Mali, Moritanya, Panama, Suriye, Trinidad ve Tobago, Yemen, Arap Cumhuriyeti'dir.

¹⁰⁴ 23 Ağustos 1978 tarihinde antlaşmayı imzalayan devletler şunlardır: Angola, Brezilya, Şili, Fildişi Sahili, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Etiyopya, Vatikan, Irak, Madagaskar, Nijer, Senegal, Sudan, Uruguay. Antlaşmayı 23 Ağustos 1978 tarihinden sonra imzalayan devletler ise şunlardır: Çek Cumhuriyeti (22 Şubat 1993), Pakistan (10 Ocak 1979), Paraguay (31 Ağustos 1979), Peru (30 Ağustos 1978), Polonya (16 Ağustos 1979), Slovakya (28 Mayıs 1993). Antlaşmaya daha sonra katılma, onaylama ya da halefiyet yoluyla taraf olan devletler de şunlardır: Bosna Hersek (22 Temmuz 1993), Hırvatistan (22 Ekim 1992), Kıbrıs (12 Mart 2004), Çek Cumhuriyeti (26 Temmuz 1999 bu devletin sözleşme m. 7/2-3 gereği sözleşmenin imzalanması sırasında halefiyet bildirimini şeklinde ayrı bir durumu var), Dominik Cumhuriyeti (22 Haziran 1988), Ekvator (25 Temmuz 2006), Mısır (17 Haziran 1986), Estonya (21 Ekim 1991), Etiyopya (28 Mayıs 1980), Irak (5 Aralık 1979), Liberya (16 Eylül 2005), Karadağ (23 Ekim 2006), Fas (31 Mart 1983), Moldova Cumhuriyeti (9 Şubat 2009), Sırbistan (12 Mart 2001), Şeyssel Adaları (22 Şubat 1980), Slovakya (24 Nisan 1995), Slovenya (6 Temmuz 1992), Saint Vincent ve Granadalar (27 Nisan 1999), Makedonya (7 Ekim 1996), Tunus (16 Eylül 1981), Ukrayna (26 Ekim 1992), United Nations: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-2&chapter=23&lang=en, (16.03.2013).

¹⁰⁵ Devocioğlu, s. 26.

devletin parçalanması sonucu ortaya çıkan yeni devletlerin halefiyeti, bir ülkenin bir kısmının ayrılarak başka bir devlete bağlanması ve birden çok devletin birleşerek yeni bir devlet oluşturmaları şeklinde ayırmaktadır. Dört halefiyet türü olduğunu savunanlar da, dördüncü olarak önceden başka bir devlete çeşitli isimler altında (manda, vesayet, himaye altında bulunan devlet) bağımlı bulunan yeni bağımsız devletleri de eklemiştir. Yeni bağımsız devletler kendiliğinden önceki devlete halef olmamalarına rağmen dördüncü bir halefiyet durumu olarak zuhur etmektedir¹⁰⁶. Bizim çalışmamızda esas alacağımız ayırım dört tür halefiyetin olduğunu savunan görüştür. Sözleşmede ayrıntılı bir şekilde ele alınan yeni bağımsız devlet kavramının diğer halefiyet durumlarından bazı hallerde farklı yönleri olsa da halefiyetin kabulü halinde benzer sonuçlar doğuracağından bir halefiyet türü olarak ele alınacaktır.

1978 Viyana Sözleşmesi'nin önsözünde, sömürgecilikten kurtulma olayının uluslararası topluma etkisinden, bu etkinin uluslararası sahada yeni değişiklikleri ve kodifikasyon çalışmalarını gerektirdiği için bu sözleşmeye ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir. Bu değişikliklerin ise ahde vefâ, iyiniyet, devletlerin eşitliği, kuvvet kullanmama gibi hukukun genel ilkeleri göz önünde bulundurularak yapılacağı belirtilmiştir. Halefiyet olayının ise ancak devletlerin hür iradesi sonucu gerçekleşeceği kabul edilmiştir¹⁰⁷.

1978 Viyana Sözleşmesi'nin önsözünde ayrıca, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukukuna Dair Sözleşmesi'nin genel hükümlerine bağlı kalınacağı ve halefiyet ile ilgili antlaşma hükümlerine hâle getirilmeyeceğini belirten 1969 Viyana Sözleşmesi m. 73'ün her zaman göz önünde bulundurulacağı da ifade edilmiştir. Uluslararası örf ve âdet kurallarının kodifikasyonu niteliğini taşıyan bu sözleşme, halefiyet konusunda düzenleme getirmediği konularda uluslararası örf ve âdet hukukuna başvurulabileceği konusunda da açık kapı bırakmıştır¹⁰⁸.

¹⁰⁶ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 356., **Devecioğlu**, s. 26.

¹⁰⁷ Antlaşma metni için bkz. United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf, (16.03.2013), s. 2.

¹⁰⁸ **Devecioğlu**, s. 28.

bb. Sözleşmenin Uygulanması

bba.Sözleşmenin Konu Bakımından Uygulanması

Daha önce de belirttiğimiz gibi II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası toplumda başlayan hareketlilik, uluslararası ilişkileri bir düzene koyma ihtiyacını doğurmuştur. BM'nin bu amaçla yaptığı çalışmaların başında gelen BM Şartı'nda da uluslararası barış ve güvenliğin tesisi amacıyla uluslararası hukuk kişilerle işbirliği yapma, kuvvet kullanmama, devletlerin egemen eşitliği, ulusların kendi kaderini tayin hakkı gibi ilkelerin esas alındığı görülecektir¹⁰⁹.

Saydığımız bütün bu ilkeleri esas alarak, halefiyet ile ilgili örf ve âdet kurallarının mevzuat hali diyebileceğimiz 1978 Viyana Sözleşmesi'nin konu bakımından uygulanması aslında sözleşmenin sınırını çizmektedir. Nitekim, kendisine verilen uluslararası hukukun geliştirmesi görevini yaptığını bu sözleşmeyi oluşturarak kanıtlayan UHK, görevini yaparken esas aldığı ilkeleri sözleşmeye de yansıtmıştır.

Sözleşme m. 6'da, bu sözleşmenin hükümlerinin yalnızca uluslararası hukuka ve BM Şartı'na vücut veren uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak meydana gelmiş halefiyet olaylarına uygulanacağı ifade edilmiştir¹¹⁰. Sözleşmenin uygulama alanının bu şekilde sınırlandırılmasının sebebi fetih, ilhâk gibi zora dayalı ve uluslararası toplum düzenine zarar veren nitelikte toprak kazanımlarının da önüne geçme düşüncesidir. Günümüzde kuvvet yoluyla ülke kazanımlarının uluslararası toplumun tepkisiyle karşılaşacağı düşünülmürse sözleşmenin hedefine ulaşmış olduğu söylenebilir.

Sözleşme görüşmeleri sırasında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) temsilcisi, zora dayalı toprak kazanımıyla oluşan yeni devletlerin, önceki devletin hak ve yükümlülüklerine halef olması durumunda sadece sözleşmedeki yükümlülüklerle halefiyet hükümlerinin uygulanması önerisinde bulunmuştur. Bu öneri, UHK tarafından hak ve yükümlülük arasında ayrımın zor olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir¹¹¹.

¹⁰⁹ **Doğan**, İzzettin, s. 5.

¹¹⁰ **Menon**, s. 3, "Cases of succession of States covered by the present Convention" başlığını taşıyan m. 6 için bkz. United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf, (17.03.2013), s. 5.

¹¹¹ **Aladağ**, s. 25.

Sonuç olarak sözleşmenin, uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun halefiyet olaylarına, hak ve yükümlülükten yararlanma bakımından bir ayırım yapmadan uygulanacağı benimsenmiştir.

bbb. Sözleşmenin Zaman Bakımından Uygulanması

Bu sözleşme hükümlerinin, sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten sonra meydana gelen halefiyet olaylarına uygulanacağı kural olarak m. 7/1’de kabul edilmiştir. Bu ilke doktrinde geriye yürümezlik ilkesi olarak isimlendirilmektedir. Bu ilkenin uluslararası alanda özellikle sözleşmeden önce kurulan birçok devleti sınırlandırdığı görülmektedir. Ancak bu ilkenin buyruk kural olmadığı aksine sözleşme yapılabileceği, sözleşme öncesi veya sonrasında meydana gelmiş halefiyet durumlarına uluslararası örf ve âdet hukuku kurallarının uygulandığı, aynı örf ve âdet hukuku kuralları gereği sözleşmeden önce meydana gelmiş halefiyet olaylarına da sözleşme hükümlerinin uygulanabileceği kabul edilmektedir¹¹².

Nitekim sözleşme m. 7/2-3’de de geriye yürümezlik ilkesinin istisnaları sayılmıştır. Madde 7/2’ye göre ilk istisna durum, “sözleşme yürürlüğe girmeden evvel meydana gelmiş bir halefiyet olayında, sözleşmeye taraf olan halef devletin sözleşmeyle bağlı olma iradesini beyan ettiği tarihte ya da daha sonra taraf devletlere yapacağı bir bildirimle sözleşmenin kendi halefiyet durumuna uygulanmasını da sağlayabilir” şeklinde belirtilmiştir¹¹³.

Madde 7/3’te ise ikinci istisna şu şekilde, “bir halef devlet, bu sözleşmeyle bağlanma iradesini beyan ettiği tarihte ya da sözleşmeyi imzaladığı zaman yapacağı bir bildirimle bu anlaşma hükümlerinin, kabul eden devletler açısından kendi halefiyet durumuna şartlı olarak uygulanmasını sağlayabilir” şeklinde ifade edilmiştir¹¹⁴. Burada şartlı “provisionally” kelimesinin neyi ifade ettiği konusunda bir açıklama yapılmamıştır. Bu kelimeyi geçici olarak kabul eden yazarlarımız olmasına rağmen, bunun kabul edilmesi mümkün değildir. Kanımızca sözleşme hükümlerinin hakkında uygulanmasını isteyen devletin, bu sözleşmeye taraf olması şartıyla sözleşmeden yararlanabileceği şeklinde

¹¹² Aladağ, s. 25.

¹¹³ United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions_3_2_1978.pdf, (17.03.2013), s. 5.

¹¹⁴ United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf, (17.03.2013), s. 5.

yorumlamak, ilgili fıkranın bütünü açısından daha uygun görülmüştür. Geçici uygulama olarak kabul ettiğimiz takdirde bu ifadenin hangi süreyi kapsadığını belirleme güçlüğü ortaya çıkacaktır.

Bu iki istisna da sözleşmenin yürürlüğe girmesinden önce bağımsızlığa kavuşmuş, sözleşmenin ifadesiyle yeni bağımsız devletlerin sözleşme hükümlerinden yararlanabilmesini sağlamaktadır. Bunun için de depoziter devlete ve diğer taraflara bildirim yapmakla yükümlü kılınmıştır¹¹⁵.

bc.Sözleşmenin Uygulanacağı Antlaşmalar veÇekince Konulamayan Antlaşmalar

1978 Viyana Sözleşmesi'nin uygulama alanı sadece devletler arasında yapılan antlaşmaları ve yazılı olarak yapılan antlaşmaları kapsamına almaktadır. Bu sınırlamadan sözleşmenin iki maddesinde bahsedilmiştir. Bunlardan ilki, sözleşmenin birinci kısmının tanımlar başlıklı m. 2/1-a'da yapılan antlaşma tanımıdır. Diğeri ise sözleşmenin kapsamı içinde olmayan durumlar şeklinde olumsuz bir ifade ile kaleme alınan m. 3'tür.

Madde 2/1-a'ya göre antlaşma, *“devletler arasında yazılı şekilde yapılmış, uluslararası hukuka tâbi, bir veya birden fazla belgede belirli bir tanımla somutlaşan uluslararası antlaşmalar”* şeklinde tanımlanmıştır¹¹⁶.

İşbu Sözleşme kapsamı dışında kalan durumlar başlığıyla m. 3 şu şekilde düzenlenmiştir:

“İşbu Sözleşmenin, devletler ve diğer uluslararası hukuk kişileri arasında akdedilmiş uluslararası antlaşmalar bağlamında veya yazılı olmayan uluslararası antlaşmalar bağlamında devletlerin halefiyetinin sonuçlarına uygulanabilir olmadığı gerçeği şu durumları etkilemez:

a) İşbu Sözleşmede yer alan birtakım kuralların Sözleşmeden bağımsız olarak uluslararası hukuka da tâbi olduğu uygulamalarda;

¹¹⁵Devecioğlu, s. 31.

¹¹⁶ Pazarıcı, Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri (Birinci Kitap), 11. Baskı, Ankara 2011, s. 112; Sözleşme maddelerinin çevirisi resmî olmayan, tarafımızca yapılan çevirilerdir. Antlaşma metni için bkz. United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf, (18.03.2013), s. 3.

b) *Devletin halefiyetinin uluslararası antlaşmalara taraf olan diğer kişileri etkilediği durumlarda, bu Sözleşmeye taraf olan devletler bakımından bu Sözleşmenin uygulanmasında*¹¹⁷.

Sözleşmenin uygulanamayacağı antlaşmalar sayıldıktan sonra, sözleşmeyle düzenlenen bazı kuralların, uluslararası hukukun başka bir düzenlemesinde de yer alması halinde sözleşme yoluyla bu kurallardan yararlanılamasa da uluslararası hukukun diğer düzenlemesinin kurallarından yararlanarak aynı sonuçlara gitmek engellenmemiştir.

Bazı yazarlar, bu Sözleşme'nin devletler ve uluslararası hukukun diğer üyeleri arasında yapılan antlaşmalara da uygulanacağını kabul etmiş¹¹⁸, diğer bazıları ise bu konuda sözleşmede bir açıklık olmadığını bu yüzden örf ve âdet hukukuna başvurulması gerektiğini iddia etmiştir¹¹⁹. Kanımızca, sözleşme hükümlerinin sadece devletler arasında yapılan antlaşmalara uygulanacağı ifadesi sözleşmede tartışmaya yer vermeyecek şekilde hüküm altına alınmıştır.

Menon, sözleşme kapsamında sadece yazılı şekilde yapılmış antlaşmalardan söz edildiğini ve burada geçen antlaşma kelimesinin oldukça dar bir anlama sahip olduğunu belirtir. Devletler ve uluslararası hukukun diğer üyeleri arasında yapılan antlaşmalar, uluslararası hukukun diğer üyelerinin kendi aralarında yaptıkları antlaşmalar, yazılı şekilde yapılmayan antlaşmalar, bu sözleşme dolayısıyla devlet halefiyeti dışında tutulmuştur. Ancak belirlenen bu kapsamın, uluslararası antlaşmaların zorunlu yapısına da zarar vermesinem. 3'deki iki hükümle engel olduğunu belirtir¹²⁰.

Uluslararası örgütlerin kuruluş antlaşmaları ve bir uluslararası örgüt içinde kabul edilmiş antlaşmalar başlığını taşıyan m. 4 şu şekilde kaleme alınmıştır:

“ İşbu sözleşme bakımından devlet halefiyetinin etkisi:

(a) Örgüt üyeliğın kazanılması ile ilgili kurallara ve örgütle ilgili diğer tüm kuralların getirdiği haklara dokunmaksızın, uluslararası örgütlerin kuruluş antlaşmalarında;

¹¹⁷ United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf, (20.03.2013), s. 4.

¹¹⁸ **Devecioğlu**, s. 32, **Ünal**, s. 175.

¹¹⁹ **Aladağ**, s. 27.

¹²⁰ **Menon**, s. 3-4.

(b) *Örgüt ile ilgili diğer kuralların getirdiği haklara dokunmaksızın, uluslararası örgüt içerisinde kabul edilmiş antlaşmalarda geçerlidir*”¹²¹.

Sözleşme metnindeki “*without prejudice*” ifadesini, halefiyet etkisinin bahsi geçen antlaşmalara çekince koymaksızın uygulanacağı şeklinde yorumlayanlar da olmuştur¹²². Buna göre halef devletin, uluslararası örgütlerin kurucu antlaşmalarına, 1978 Viyana Sözleşmesi hükümleri uyarınca taraf olunabileceği ve bu antlaşmaların bağlayıcı kabul edileceği ifade edilmektedir. Bunun tam aksine maddeyi, uluslararası örgütlerin kurucu antlaşmaları, bu örgüte üyelik ile ilgili antlaşmalar ve uluslararası örgütle ilgili diğer antlaşmaların hükümlerine çekince konulabileceği, bunun dışında 1978 Viyana Sözleşmesi’nin uygulanacağı şeklinde yorumlarda olmuştur¹²³.

Kanımızca sözleşme metninde geçen “*without prejudice*” ifadesi ile de ifade edildiği gibi ilgili antlaşmanın hükümlerine çekince konulamayacağı yorumu, sözleşmenin lafzına daha uygun olacaktır.

bd. Halefiyet Durumundan Etkilenmeyen Sözleşmeyle Düzenlenen Kavramlar

bda.Sınır Rejimleri

Uluslararası hukukta sınır, “*dünya yüzeyi üzerinde bir devletin ülkesini, diğer devletlerin ülkesinden veya sahipsiz bir araziden veya açık denizlerden ayıran farazî bir çizgidir*” şeklinde tanımlanmıştır¹²⁴. Devletlerin egemenlik alanları olarak da anılan sınırlar XVI. ve XVII.yüzyıllarda ulus-devlet kavramının gelişimiyle tespit edilmeye başlanmıştır¹²⁵.

Sınırların tespiti esasen devletler arasında yapılan antlaşmalarla, uluslararası yargı kararlarıyla yapılırken, tarihte uluslararası örgütlere sınır tespit etme yetkisi verildiği de görülmüştür. Nitekim, I. Dünya Savaşı’ndan sonra, kazanan devletler tarafından sınır tespiti konusunda görevlendirilen Büyükelçiler Konferansı’nın yetkisi, Uluslararası Sürekli

¹²¹ Antlaşma’nın orijinal metni için bkz. United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf, (18.03.2013), s. 4. Antlaşma maddesinin çevirisi, resmî çeviri değildir.

¹²² **Aladağ**, s. 28.

¹²³ **Devecioğlu**, s. 33.

¹²⁴ **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 327.

¹²⁵ **Aksar**, s. 253.

Adâlet Divanı'nın¹²⁶1924 yılında Arnavutluk ve Yugoslavya arasında Saint-Naum Manastırı meselesinde verdiği kararında da teyîd edilmiştir¹²⁷.

UHK tarafından 1974 tarihinde hazırlanan veBM Genel Kurulu tarafından esas alınan taslakta sınır rejimiyle ilgili düzenlemelerin amacı uluslararası istikrarın korunmasıdır.Sınırlar konusu, 1978 Viyana Sözleşmesi'nde sınır rejimleri başlığıyla m. 11'de şu şekilde düzenleme altına alınmıştır:

“ Devlet halefiyeti böyle durumları etkilemez:

(a) Bir antlaşma ile kurulmuş bir sınırı; veya

(b) Bir antlaşmayla kurulmuş ve bir sınır rejimiyle ilgili hakları ve yükümlülükleri”.

Sözleşme'nin hazırlık aşamasında Waldock tarafından sunulan beşinci raporda sınır rejimlerinin halefiyet durumlarından etkilenmeyeceğinin bir örf ve âdet kuralı olduğu dile getirilmiştir¹²⁸. Öğretide ise sınır antlaşmalarının, devlet halefiyetinden etkilenmemesinin farklı gerekçelere bağlandığı görülmüştür.O'Connell'in da aralarında bulunduğu bazı yazarlar sınır antlaşmalarının sonraki devleti bağlamasını halefiyet ile açıklar iken, diğer bir kısım yazar daantlaşmaların objektif niteliğine bağlamaktadır¹²⁹.

İzzettin Doğan, sınır antlaşmalarının selef devletin yaptığı antlaşmaların sonraki devleti bağlamayacağı kuralına bir istisna teşkil etmeyeceğini, sınır antlaşmalarının da ülke üzerindeki egemenlik değişikliğinden etkilenebileceğini ifade etmiştir. Ancak bunun sınır antlaşmalarının mutlak olarak sonraki devleti bağlamayacağı anlamına gelmediği belirtilmiş, gerekçe olarak uluslararası hukukun genel bir kuralının varlığına işaret edilmiştir. Bu kural ülke bütünlüğüne ve sınırlara saygı veya sınırların değişmezliğiolarak ifade edilmiştir¹³⁰.

¹²⁶ 1920-1945 Yılları arasında Milletler Cemiyeti'nin yargı organı olarak faaliyet gösteren Uluslararası Sürekli Adâlet Divanı, 18 Nisan 1946 yılında yerini Uluslararası Adalet Divanı'na bırakmıştır. Bundan sonra USAD şeklinde kısaltma ile anılacaktır.

¹²⁷ **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 327.

¹²⁸ **Devecioğlu**, s. 35.

¹²⁹ **Doğan**, İzzettin, s. 244.

¹³⁰ **Doğan**, İzzettin, s. 244-245, s. 248.

1978 Viyana Sözleşmesi'yle de sonraki devleti bağlayacağı kabul edilen¹³¹ sınır antlaşmalarının, iki ülke arasında genellikle sınırların tespiti ile ilgili antlaşmalar olduğu görülecektir. Bu antlaşmaların tespit ettiği sınırlar da zamanla antlaşma hükümlerinden bağımsız bir varlık kazandığından bu sınırların sonraki devletin yanında antlaşmaya taraf olmayan diğer devletleri de bağlayacağı kabul edilmektedir. Bu bağlayıcılık, BM Şartı m. 2/6'da¹³² ifade edildiği gibi uluslararası barış ve güvenliğin tesisi için devletlerin uymakla yükümlü olduğu hukukun genel ilkelerinden biri olarak kabul edilen sınırlara saygı, kuvvet kullanmanın yasak olması dolayısıyla bu şekilde toprak kazanımlarının önüne geçme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. 1978 Viyana Sözleşmesi m. 11'de bahsedilen halefiyet durumundan etkilenmeyecek sınır antlaşmalarının da bu nitelikte olduğu kabul edilmelidir.

UAD tarafından 3 Şubat 1994 tarihinde Libya ve Çad arasında sınır tespitiyle ilgili verdiği kararda, iki ülkenin de taraf olduğu 10 Ağustos 1955 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nda belirlenen sınırın esas alındığı görülecektir. Bu antlaşmaya Çad'ın taraf olması Fransa'ya halef olmasıyla gerçekleşmiştir. UAD, bu antlaşmanın sona ermesi halinde bile taraflarca yeni bir sınır antlaşması yapılmadıkça, önceki antlaşmayla belirlenmiş sınırların geçerli olduğuna hükmetmiştir. Sınırların antlaşmadan bağımsız bir varlığı olduğu da dile getirilmiştir¹³³.

Tespit sonrasında sınır ilişkilerinin düzenlenmesi, sınırda çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü, sınır makamları gibi konularda yapılan, ülkelerin uluslararası kişiliğinin de sözleşmenin şekillenmesinde etkili olduğu bu yüzden sonraki devleti otomatik olarak bağlamayacağı kabul edilen sınır antlaşmaları ise yukarıda bahsettiğimiz bağlayıcı kabul edilen sınır antlaşmalarından ayrı tutulmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği arasında 6 Ağustos 1928 tarihinde yapılan "Hudutta Zuhur Eden İhtilâfatın Usûlü Tetkik ve Hâlli Hakkında Mukâvele" isimli sözleşme sınır bölgelerinde

¹³¹ **Pazarıcı**, "Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi", s. 88.

¹³² BM Şartı için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi: http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insan_haklari/pdf01/3-30.pdf, (23.03.2013), s. 4.

¹³³ **Gökalp**, İbrahim, "Kara Sınırı Uyuşmazlığı Davası (3 Şubat 1994 Tarihli Karar)", Milletlerarası Adalet Divanı Kararları (1990-2007) içerisinde, I. Baskı, İstanbul 2008, s. 268.

çıkabilecek olayların çözümü konusunda yapılan antlaşmalara verilebilecek örneklerden biridir¹³⁴.

Antlaşmaların, sonraki devleti bağlayan ve bağlamayan antlaşmalar şeklinde kesin bir tasnifini yapmak mümkün değildir. Somut olayın şartlarına göre ve en önemlisi devletlerin iradesiyle antlaşmaların bağlayıcılığı belirlenecektir. Uluslararası Hukuk Derneği'nin¹³⁵ (International Law Association) 1968 yılında Buenos Aires'te yaptığı toplantıda, aynı hak ve borçlar doğuran antlaşma türünün olmadığı ifade edilmiştir¹³⁶.

Sınırlara dair antlaşmaların bağlayıcı olmasını, Latince "*uti possidetis*" kavramı ile açıklayan bir görüş de vardır. "*Neye sahipsen, ona sahip kal*" şeklinde çevrilen bu kavram, sömürülen toplumların bağımsızlıklarını kazanmasından sonra da, eski sömürgeci devletlerin belirlemiş oldukları sınırları kabul etmesi, tek taraflı olarak bu sınırlarda bir değişiklik yapamamasını ifade etmektedir. Bu prensibin ilk olarak Roma hukukunda cumhuriyet döneminde pretorların fermanlarında ortaya çıktığı ve uluslararası hukuk bakımından ise ilk uygulamalarının, eskiden İspanyol sömürgesi olan Güney Amerika Devletleri'nde görüldüğü ifade edilmektedir¹³⁷.

Sözü edilen bu devletler, bu ilke sayesinde Güney Amerika'da sınır uyuşmazlığının yaşanabileceği sahipsiz toprak kalmayacağını, diğer devletler tarafından kuvvet yoluyla gerçekleştirilebilecek ülke kazanımlarına engel olunacağını düşünmüşlerdir. Ancak, "*Güney Amerika Devletleri'nin tarihi, aralarındaki sınır uyuşmazlıklarının tarihidir*" sözünde de görüldüğü gibi bu ilkeden beklenen faydayı sağlamamıştır¹³⁸. Aynı ilke UAD'nin 1986 yılında Burkina Faso-Mali arasında yaşanan sınır uyuşmazlığı (Frontier

¹³⁴ **Meray**, Seha L., "Bazı Türk Antlaşmalarına Göre Hudut Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1960, C. 15, No. 3, s. 16. Bundan sonra "Hudut Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları" olarak bahsedilecektir.

¹³⁵ Bundan sonra UHK olarak bahsedilecektir.

¹³⁶ **Doğan**, İzzettin, s. 257.

¹³⁷ **Lütem**, İlhan, Devletler Hukuku Dersleri (İkinci Cilt), İstanbul 1958, s. 330; **Ratner**, Steven R., "Drawing A Better Line: Uti Possidetis And The Borders Of New States", American Journal of International Law, 1966, s. 592-593; **Pazarcı**, Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri (İkinci Kitap), 9. Baskı, Ankara 2013, s. 247; **Dixon**, Martin/ **McCorquodale**, Robert, Cases & Materials on International Law, 4th Edition, New York 2003, s. 251.

¹³⁸ **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 329.

Dispute) konusunda verdiği kararında da uluslararası hukukun genel bir ilkesi olarak kabul edilmiştir¹³⁹.

Uti possidetis ilkesine sömürge sınırlarının korunmasından ziyade uluslararası hukukun genel bir ilkesi olarak bakıldığını, uluslararası sahada farklı örneklerde görmek mümkündür. Bu örneklerden biri de gerek YSFC'nin parçalanması sonrası, gerek Sovyetler Birliği'nin parçalanması sonrası federal devlet sınırları içerisinde çizilmiş sınırların, ulusların kendi kaderlerini tâyin etmeleri prensibiyle değiştirilemeyeceği kabul edilmiştir¹⁴⁰.

Udokang, O'Connell gibi yazarlar tarafından benimsenen objektif statü yaratan antlaşma olarak isimlendirilen ve sınır antlaşmaları, irtifak hakkı kuran antlaşmalar ve kapitülasyon antlaşmaları şeklinde kategoriye ayrılması bu antlaşmaların, ülke üzerindeki egemenlik değişikliğinden etkilenmeyecek olmalarından kaynaklanmaz. Zira bu antlaşmaların egemenlik değişikliği olsa bile varlığını devam ettirip ettirmeyeceği tartışmalıdır.

Udokang irtifak hakkı kuran antlaşmaları, belli bir ülkenin yine belirli bölümünü, diğer bir devletin yararlanmasına açması şeklinde tanımlamıştır¹⁴¹. Bu yararlanmanın sürekli olduğunu ve egemenlik değişimlerinden etkilenmediğini dile getirmektedir. Bu konuda 1923'de USAD tarafından görülen Wimbledon Davası'nda, irtifak haklarının taraflara, yapılan sözleşme gereği haklar sağladığı ve yükümlülükler getirdiğine karar verilmiştir¹⁴².

28 Haziran 1919 tarihli Versailles Antlaşması ile uluslararası hale getirilen ancak idaresi önceki sahibi Almanya'ya verilen Kiel Kanalı'ndanbarış zamanıdiğer devletlerin de geçebilecekleri hüküm altına alınmıştır. Ancak 1920 tarihinde Sovyet Rusya ve Polonya arasında çıkan savaşta Polonya yararına Fransız şirketinceİngiltere şirketinden kiralanan Wimbledon gemisinin Kiel Kanalı'ndan geçişi Almanya tarafından engellenmiştir. Bunun üzerine İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya Almanya'nınantlaşmayı ihlâl ettiği

¹³⁹ Aksar (Birinci Cilt), s. 265.

¹⁴⁰ Aksar (Birinci Cilt), s. 265.

¹⁴¹ Udokang, Okon, Succession of New States to International Treaties, New York 1972, s. 341'den aktaran: Aladağ, s. 33.

¹⁴² Aladağ, s. 33.

gereğesiyle USAD'a başvurmuşlardır.USAD ise kararında devletlerin gerek Versailles Antlaşması'nın m. 380'de gerek diğer maddelerde uluslararası bir su yolu olan Kiel Kanalı'nın yönetiminin Almanya'da olduğu, Almanya'nın da barış zamanında bütün devletlerin Kanal'dan geçişine izin vermekle yükümlü olduğu belirtilmiştir. Bu belirlemeden sonra, maddenin Almanya'nın Kanal üzerindeki egemenlik haklarının icrasına önemli bir kısıtlama getirdiği kabul edilmiştir. Savaş zamanında da Almanya tarafsız ise diğer devletlerin geçişine izin vermekle yükümlüdür. Bu yükümlülük antlaşmadan doğan irtifak hakkı olarak nitelendirilmiştir. Almanya'nın, Wimbledon gemisinin geçişine izin vermeyerek bu hakkı ihlâl etmiş olduğuna karar verilmiştir¹⁴³.

Devletlerarası sahada irtifak hakkı kavramını benimseyenler olduğu gibi bu sahada irtifak haklarının olamayacağı yönünde eleştiri getiren görüşler de vardır. Bu kavramı kabul edenlere göre irtifak hakları, Roma hukukundaki iki taşınmazdan birinde diğeri lehine kısıtlamalara gidilmesi şeklindeki uygulamaların uluslararası hukuka aktarıldığı ve bu alanda da bir devletin bir başka devlet lehine ülkesi üzerinde kısıtlamalara gitmesi ve bunu da uluslararası antlaşma yoluyla yapması anlaşılmaktadır¹⁴⁴. İrtifak hakkı kavramının devletler arası ilişkilerde uygulanamayacağını savunanlar farklı gerekçeler sunarlar. Bunlardan Paul Guggenheim ve J. L. Brierly antlaşmalar yoluyla bir diğer devletten elde edilen haklar ile hâlihazırda sahip olunan haklar ayırımının yapılamayacağı görüşündedir¹⁴⁵. Diğer bazı yazarlar ise, irtifak hakkının başka bir devlet lehine ülke üzerindeki bazı yetkilerin sınırlanması anlamına geldiği özel hukuktaki irtifak hakkıyla

¹⁴³ First Annual Report of the Permanent Court of International Justice (1 January 1922- 15 June 1925), Series E, No. 1, pp. 163-168. Bu kararda hâkimlerden Professor Schücking, MM. Anzilotti ve Huber karşı görüş bildirmişlerdir. MM. Anzilotti ve Huber, Versay Antlaşması'nın yorumlanmasında tarafların uluslararası ilişkilerinin de dikkate alınması gerektiğini, antlaşmaya çekince konulmamış olsa bile Almanya'nın çıkarlarını korumak amacıyla gerekli önlemleri alabileceğini ifade etmişlerdir. Versay Antlaşması m. 380'in Kiel Kanalı'nın savaş zamanında bağımsız olmadığı, Almanya'nın ulusal savunmanın gereklerine uygun önlemleri alabileceğini, bütün gemilerin Kiel Kanalı'ndan geçişini kabul etmenin Almanya'nın tarafsızlığını ihlâl etmeyeceğini de belirtmişlerdir. Alman hakim M. Schücking ise, Rusya ve Polonya Savaşı bakımından tarafsız olan Almanya'nın Wimbledon Gemisi'nin geçmesine izin vermesinin antlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı olduğunu savunmuştur. Bu geçiş hakkının irtifak hakkı olduğu ve bu haklarla ilgili antlaşma hükümlerinin dar yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir. İrtifak hakları yabancı bir ülke üzerinde sahip olunan istisnâ haklardan olduğundan, devlet egemenliğini mümkün olduğunca az sınırlandırması gerektiği bu yüzden Almanya'nın yönetimi altındaki Kanal'ın tarafsız, sadece kullanımının uluslararası olduğunu iddia etmiştir. Büyük iç su yoluna benzettiği Kiel Kanalı'nda Almanya'nın savaş veya barış zamanı istediği önlemleri alabileceğini de belirtmiştir, United Nations: http://untreaty.un.org/cod/PCIJsummaries/documents/english/5_e.pdf, s. 1-5, (31.03.2013).

¹⁴⁴ **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 343-344.

¹⁴⁵ **Guggenheim**, Paul, Traité de Droit International Public Cilt I, Genève 1953, s. 396 ve **Brierly**, J. L., The Law of Nations, 5th Edition, Oxford 1955, s. 171'den aktaran: **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 345.

bağlantısının olmadığını savunurlar¹⁴⁶. Bütün bunların yanında iki devlet arasında birinin diğeri lehine bir yetki sınırlamasına gittiği durumlarda her somut olayın özelliğine göre farklı nitelendirmenin gerektiği de irtifak hakkı kavramını kabuletmeyenlerin sunduğu gerekçelerden biridir. Bahsettiğimiz sınırlamalar, sürekli olarak ve egemenlik değişimlerinden etkilenmeyecek şekilde yapılmışsa bu devletlerin de uygulaması ve zımnî rızaları ile uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı haline gelebilir¹⁴⁷.

Objektif statü yaratan antlaşmalardan biri olarak kabul edilen kapitülasyon antlaşmaları da ülkelerin kişiliklerine göre yapılan antlaşmalardan olduğu veülke üzerindeki egemenlik değişikliği halinde ortadan kaldırılabileceğinden uluslararası örf ve âdet hukuku sayılabilecek hükümler içerdiğini söylemek yanlış olacaktır. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrasında birçok Avrupalı devletin, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan toprakları manda ve himaye rejimine tâbi kılarak o zamana kadar geçerli olan kapitülasyon antlaşmalarına son vermişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Suriye ve Lübnan, Fransız mandasına girince Fransız Yüksek Komiserliği tarafından, Filistin ise İngiliz mandası olduktan sonra İngiltere tarafındankapitülasyonlara son verilmiştir¹⁴⁸.

İncelemiş olduğumuz bu üç tür antlaşmadan irtifak antlaşmaları ve kapitülasyon antlaşmalarının sürekli olup olamayacağı tartışmalı olup, devletler uygulamasında farklılık gösterebileceği verilen örneklerden de anlaşılmaktadır. Bir sonraki bölümde bu konu hakkında daha ayrıntılı incelenecektir. Sınır antlaşmaları konusunda dakanımızca, Sözleşme m. 11'de ifade edilen sınır antlaşmalarının taraflarca değiştirilemez nitelikte olduğundan değil, antlaşmadan ayrı varlık kazanan sınır statüsüne uluslararası hukukun genel bir ilkesi olarak uygun davranılmasından kaynaklanmaktadır.

bdb. Diğer Ülkesel Rejimler

1978 Viyana Sözleşmesi m. 12'de "*other territorial regimes*" başlığıyla halefiyet durumundan etkilenmeyecek hallerin sayıldığı bir bakıma sınır antlaşmalarından sonra ikinci istisna durumu oluşturan bu madde şu şekildedir:

"1. Bir devlet halefiyeti böyle durumları etkilemez:

¹⁴⁶ Rousseau, Charles, Droit International Public, Paris 1953, s. 233 ve Brierly, J. L., The Law of Nations, 5th Edition, Oxford 1955, s. 168'den aktaran: Meray, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 345.

¹⁴⁷ Meray, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 345.

¹⁴⁸ Meray, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 342.

(a) Herhangi bir bölgenin kullanımına veya bu kullanımın sınırlarına ilişkin olan yabancı bir devletin herhangi bir bölgesinin yararı için yapılan antlaşma ile kurulan ve söz konusu bölgelerle ilgili olduğu düşünülen yükümlülükleri;

(b) Herhangi bir bölgenin ve yabancı devletin herhangi bir bölgesinin yararı için yapılan bir antlaşma tarafından kurulan, bu kullanıma veya bu kullanımın sınırlarına ilişkin olan ve sözkonusu bölgelerle ilgili olduğu düşünülen hakları.

1. Bir devlet halefiyeti böyle durumları etkilemez:

(a) Herhangi bir bölgenin kullanımına veya bu kullanımın sınırlarına ilişkin olan tüm devletlerin veya bir devlet grubunun yararına yapılan antlaşma tarafından kurulan ve o bölgeyle ilişkili olduğu düşünülen yükümlülükleri,

(b) Tüm devletlerin veya bir devlet grubunun yararına yapılan antlaşma tarafından kurulan, herhangi bir bölgenin kullanımına veya bu kullanımın sınırlarına ilişkin olan ve bu bölgeyle ilişkili olduğu düşünülen hakları.

2. İşbu madde hükümleri, devletlerin halefiyetini ilgilendiren bölgedeki yabancı askerî üslerin kurulmasına ilişkin olarak selef devletin sözleşmesel yükümlülüklerine uygulanmaz”.

Sir Francis Vallat’a göre, maddenin ilk iki fıkrası lafzî olarak birbirlerine çok benzese de farklı durumları ifade etmektedir. İlk fıkrada, iki devlet arasında bir bölgeye bağlı haklar ve yükümlülüklerle ilgili yapılmış olan bir antlaşmadan söz edilmektedir. Söz konusu haklar ayırt edici özelliklere sahiptir. İkinci madde ise tüm devletler ya da devletler grubunun bölgeleriyle ilgili ya da bölgeleriyle bağlantılı hak ve yükümlülükler ile değil onların menfaatine yapılan şey ile ilgilidir¹⁴⁹.

İlk iki maddede bahsedilen antlaşmalarla getirilen hak ve yükümlülükler halefiyet halinde kendiliğinden halef devlete geçerler. Ülke ile ilgili hak ve yükümlülük terimiyle, o ülke üzerinde bağlayıcı düzenlemeler getiren antlaşmalar kastedilmektedir¹⁵⁰.

Çelik’in yetkilerin el değiştirmesi şeklinde de ifade ettiği halefiyetin meydana gelmesi halinde selef devletin daha önce ülkesi üzerinde üçüncü bir devlet yararına, ülkesinin herhangi bir bölgesi üzerinde tanıdığı kullanma hakkı veya ülkesi üzerinde üçüncü devlet lehine yaptığı sınırlandırmalar bu yetki değişiminden etkilenmeyecek ve

¹⁴⁹Expert Consultant, 21th Meeting, 20 April 1977 p. 142-143’ten aktaran: **Menon**, s. 13, s. 19.

¹⁵⁰ **Acer**, Yücel/ **Kaya**, İbrahim, Uluslararası Hukuk (İngilizce Özetli Ders Kitabı), 1. Baskı, İstanbul 2012, s. 332.

varlığını sürdürmeye devam edecektir. Bu haklar, yükümlülükler ve sınırlandırmalar bir ülke yararına olabileceği gibi birden fazla ülke yararına da verilebilir¹⁵¹.

“Bu madde selef devlet ile onun halefi olan devlet arasındaki bir ilişki ile ilgili değil, halef devlet ile antlaşmanın tarafı olan diğer devlet arasındaki ilişki ile ilgilidir. Bahsedilen devlet uluslararası toplumdaki tüm devletler olabileceği gibi belli bir devlet grubu da olabilir¹⁵²”.

Madde 12 ile amaçlanan, komşu devletlerin suyollarını kullanımı, sınır ticareti, kişilerin serbest dolaşımı gibi hayatî çıkarlarını ilgilendiren konulara netlik kazandırarak uluslararası barış ve güvenlik konusunda istikrarı sağlamaktır¹⁵³. Gerek bu maddede gerek antlaşmanın diğer maddelerinde açıkça irtifak hakkı kuran antlaşma tanımı yapılmamıştır. Bu yola 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuk Sözleşmesi’nde de başvurulmuştur. Sebep olarak, hem bu tür antlaşmaların tanımının yapılmasındaki zorluk hem de “*res inter alios acta*”¹⁵⁴ nitelikte olması, yani antlaşmanın tarafları dışında hüküm ifade etmemesi şeklinde ifade edilebilir. Antlaşmanın tanımının verilmemesi aynı zamanda uluslararası örf ve âdet hukukunun gelişmesinin önünü açma amacı da taşımaktadır¹⁵⁵.

1978 Viyana Sözleşmesi. 12/1-2, irtifak hakkı niteliğinde haklar veren antlaşmaları düzenleme altına alarak üçüncü devletlerin haklarını halefiyet durumundan sonra da korumayı amaçlamıştır. Waldock bu tür antlaşmaların aynî nitelikte olduğunu, ayrıca negatif teorinin de istisnasını oluşturduğunu belirtmiştir¹⁵⁶. Selef devletin yapmış olduğu hak ve yükümlülük doğuran antlaşmaların halef devleti de bağlayacağını kabul

¹⁵¹ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 271.

¹⁵² United Kingdom; 20th Meeting 20 April 1977 ve United Nations, op. cit. supra, note 9 at pp.118, 120’den aktaran: Menon, s. 13.

¹⁵³ Menon, s. 11, s. 13.

¹⁵⁴ Res inter alios acta: “Uluslararası hukukta bir antlaşmanın sadece tarafları için hüküm ifade etmesi, üçüncü bir devlet için hüküm ifade etmemesi anlamına gelen Latince bir deyimdir. Bir başka deyişle, başkaları arasında yapılan antlaşmalar, üçüncü kişiler bakımından hak ve yükümlülük yaratmamaktadır. Bu prensibin uygulanışı bakımından bazı kuraldışılıklar vardır. Bunlar: üçüncü devlet lehine hak yaratan antlaşmalar ve en çok gözetilen ulus kaydı öngören antlaşmalardır”: Bkz. Erdal, Hamit, Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olaylar Sözlüğü, 1. Baskı, Ankara 2012, s. 407. Ayrıca bkz. Meray, Seha L., Devletler Hukukuna Giriş (İkinci Cilt), 3. Baskı, Ankara 1965, s. 118. Hamit Erdal’ın ilkeye getirdiği istinalara doktrinde bir üçüncü tür antlaşma daha eklenmektedir ki bu tür üçüncü tarafa borç yükleyen antlaşmalardır.

¹⁵⁵ Aladağ, s. 34.

¹⁵⁶ Waldock, Humphrey, Fifth Edition on Succession in Respect of Treaties, Yearbook of International Law of Commission Document (İkinci Cilt), A/Cn.4/256, 1972, s. 50’den aktaran: Aladağ, s. 29.

edilmesinin sebebi uluslararası sorumluluk ve uluslararası örf ve âdet hukukunun gereğidir¹⁵⁷.

Maddenin üçüncü fıkrası, maddeye getirilen bir istisna niteliğindedir. Buna göre selef devletin kurmuş olduğu yabancı askerî üssün halef devleti kendiliğinden bağlamayacağı hüküm altına alınmıştır. Buna göre, halef devlet ya da üçüncü bir devlet yararına kurulmuş olan askerî hava veya deniz üssü ile ilgili bütün yükümlülükleri reddeden bu hüküm, halef devletlerin bölgesel yetkileri hakkındaki tüm kuşku ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Bu madde birçok yeni bağımsız devlet tarafından da desteklenmiştir. Zira onlar için bu üslerin sürekli işgali kuvvet kullanma tehdidinin varlığına işaret etmekteydi¹⁵⁸. Bazı yazarlar tarafından siyasal antlaşma olarak nitelendirilen bu tür antlaşmalar ülkesel rejimlerin bir istisnasını oluşturmaktadır¹⁵⁹.

1978 Viyana Sözleşmesi'nin kabulünden önce İzzettin Doğan tarafından kaleme alınmış tez çalışmasında, askerî üs kurma antlaşmalarının yapılmasında taraf devletlerin kişiliklerinin önemli rol oynadığını bu yüzden halefiyet durumunda bu tür antlaşmaların sonraki devleti kendiliğinden bağlayacağını öngören teamülî bir kuralın olmadığını ifade etmiştir¹⁶⁰. Ancak 1978 Viyana Sözleşmesi'nde bu tür antlaşmaların bağlayıcı olduğu hüküm altına alınmıştır¹⁶¹.

Madde 11'de düzenlenen sınır antlaşmaları ve m. 12'de düzenlenen ülke üzerinde kullanım, yararlanma hakkı veren antlaşmaların halef devleti kendiliğinden bağlayacağı kabul edilmektedir. Ancak selef devletin yapmış olduğu insan hakları konulu, savaş hukukuna dair antlaşmalar ve azınlıklara haklar tanıyan antlaşma türlerinin akıbeti konusunda bir kural bulunmamaktadır. Bu konuda BM gibi bazı örgütler, insan haklarına ilişkin yapmış olduğu düzenlemelerle halefiyet durumunda dahi bu düzenlemelere uyulması yükümü getirmişlerdir. Nitekim 1966 BM Siyasî ve Medenî Haklar Sözleşmesi ile azınlık haklarının bağlayıcı olacağı hüküm altına alınmıştır¹⁶². Bu sözleşmelerin

¹⁵⁷ **Aladağ**, s. 35.

¹⁵⁸ **Menon**, s. 14.

¹⁵⁹ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 359, **Acer/ Kaya**, İbrahim, s. 331.

¹⁶⁰ **Doğan**, İzzettin, s. 237.

¹⁶¹ **Pazarıcı**, "Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi", s. 88.

¹⁶² **Herdegen**, Matthias, Völkerrecht, 3. Aufl., Beck, München 2004, s. 203'ten aktaran: **Doğan**, İlyas, s. 257.

dolayısıyla sözleşmelerle bağlayıcı addedilen hakların sadece sözleşmelere taraf olanlar için geçerli olduğunu hatırlatmakta da yarar var.

bdc. Doğal Zenginlik ve Kaynaklar

Konu 1978 Viyana Sözleşmesi m. 13'de şu şekilde düzenlenmiştir:

“İşbu sözleşmede hiçbir hüküm, her toplumun ve her devletin doğal zenginlik ve kaynakları üzerindeki sürekli hâkimiyetini teyit eden uluslararası hukuk ilkelerini etkilemeyecektir”.

Maddenin ifadesine göre, toplumların kendi doğal zenginlik ve kaynaklarını halefiyet durumunda dahi kullanmalarını sağlayan bu hüküm toplumları ekonomik açıdan korumayı amaçlamıştır diyebiliriz.

Kimi yazarlar maddenin ele aldığı hakkı halefiyet durumundan etkilenmeyecek nitelikte toplumların tabii hakkı olarak nitelendirmiştir. Ona göre bu tür bir hakkın açıkça hüküm altına alınması, olumlu nitelikte bir ilkenin olumsuz bir sonuç doğurması anlamını taşısa da konferansa katılan ülkelerce ele alınan ülkelerin kullanımını sınırlayan antlaşmaların bağlayıcılığının ülkelerin doğal zenginlik ve kaynakları üzerindeki haklarına halel getirmesini engelleme düşüncesidir¹⁶³. Zira bir devletin diğer bir devlet lehine ülkesindeki egemenliğinin tezahürü niteliğindeki yetkilerinin kısıtlandığı durumlarda dahi doğal zenginlikleri ve kaynakları üzerindeki hakkı korunmuştur.

Çalışmamızın planı ve 1978 Viyana Sözleşmesi'nin hükümlerindeki sıra gereği incelememiz gereken halefiyet türlerini ikinci bölümde ayrıntılarıyla inceleyeceğimizden burada konuyla ilgili diğer hükümlere değinildikten sonra uluslararası antlaşmalar başlığına uygun olarak 1983 Viyana Sözleşmesi ile devam edilecektir.

1978 Viyana Sözleşmesi m. 39 ve m. 40, Sözleşme'nin, çeşitli hükümler başlıklı beşinci bölümünü oluşturmaktadırlar.

Bu bölümdeki hükümlerden birinde, savaş çıkması durumunda bu Sözleşme'nin hükümlerinin uygulanmasına devam edileceği hüküm altına alınmışken¹⁶⁴, diğer bir

¹⁶³ Devecioğlu, s. 38-39.

¹⁶⁴ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 39.

hükümünde de askerî işgal söz konusu olduğunda Sözleşme hükümlerine hanel gelmeyeceği belirtilmiştir¹⁶⁵.

Bu iki durum, her ne kadar halefiyet durumunda meydana gelen olaylarla benzerlik gösterse de kendiliğinden bir devletin halef olması sonucunu doğurmaz. Bu durumlar, ancak antlaşmalar hukuku kurallarının uygulanması ile ilgili olabilirler. Sözleşmede bu hükümlere yer verilmesinin sebebi halefiyet olaylarıyla karıştırılma ihtimalini önleme düşüncesidir¹⁶⁶.

bc.Uyuşmazlıkların Çözümü

Uyuşmazlıkların çözümü yollarına bakmadan evvel uyuşmazlık kavramını ele almak gerekirse, USAĞ'ın 1924 yılında Mavrommatis davası ve 1926 yılında Bozkurt-Lotus davasında dile getirdiği; *“iki devlet arasında, hukukî ve maddî bir noktâüzerinde, bir anlaşmazlık hukukî tezler veya menfaatler arasında bir zıtlık ve çatışma”*¹⁶⁷ tanımının öğretide esas alındığı görülecektir. Bununla birlikte bu tanımın eksik olduğu da kabul edilmektedir. Zira uluslararası hukukun aslî süjesi devletler olsa da, uluslararası hukukun sadece devletler arası ilişkilere konu olan bir hukuk dalı olmadığı da kabul edilmektedir.

*“Çok ve çeşitli uyuşmazlık çözüm yolu olmasının yanında, en eski ve belki de en hızlı çözüm yolu savaştır”*¹⁶⁸. Savaş, özellikle BM'nin kurulması üzerine, BM Şartı ve birçok uluslararası belgede kuvvet kullanmanın yasaklanması ile günümüzde kabul gören bir çözüm yolu değildir.

Bugün uluslararası hukukta kabul edilen genel uyuşmazlık çözüm yolları yanında uluslararası antlaşmalar da, kendi hükümleri arasında çıkabilecek uyuşmazlıklar konusunda çözüm yolları sunmaktadır. 1978 Viyana Sözleşmesi de 41. ve 45. maddeleri (dahil) arasında, uyuşmazlıkların çözüm yollarını hüküm altına almıştır.

¹⁶⁵1978 Viyana Sözleşmesi m. 40.

¹⁶⁶ **Menon**, s. 58.

¹⁶⁷ **Bozkurt/ Kütükçü/ Poyraz**, s. 237-238; **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (İkinci Cilt), s. 289; **Belik**, Mahmut R., Devletlerin Harp Selâhiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri (Birinci Cilt), İstanbul 1956, s. 75.

¹⁶⁸ **Menon**, s. 61.

Sözleşme hazırlanırken başlangıçta UHK tarafından, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır. Daha sonra uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin Ad Hoc Komisyon kurulmuş ve bu komisyonun raporu, Sözleşme'nin uyuşmazlıkların çözüm yolları başlığını taşıyan altıncı bölümünü oluşturmuştur¹⁶⁹.

Bu çözüm yollarından ilki, Sözleşme'nin tarafları arasında Sözleşme'nin uygulanmasından ve yorumlanmasından kaynaklanabilecek uyuşmazlıkların, tarafların isteği üzerine danışma ve görüşme süreçleriyle çözümünün mümkün olduğu şeklindedir¹⁷⁰.

İkinci olarak, eğer danışma ve görüşme usûlüyle altı ay içinde, uyuşmazlığın bir çözüme kavuşturulamaması durumunda, BM Genel Sekreterliği aracılığı ile uzlaştırma yoluna başvurulabileceği düzenlenmiştir¹⁷¹. Eğer bu çözüm yollarıyla da uyuşmazlıkta bir çözüme gidilemez ise, yargısal yollar ve hakemlik müessesesine başvurulabileceği belirtilmiştir¹⁷². Ancak başta belirtmiş olduğumuz ilk iki çözüm yoluna başvurmaksızın, uyuşmazlığı UAD'ye, hakemlik önüne veya uyuşmazlığın çözümü ile ilgili herhangi bir başka çözüm yolunun geçerli olacağı da hüküm altına alınmıştır¹⁷³.

Bir görüşe göre, Sözleşme'deki bu çözüm yollarının bu kadar çok olması, uyuşmazlıkların çözümünü yavaşlamasına neden olmaktadır. Taraflar için seçimlik hak olarak sunulan bu çözüm yollarının, tarafların iyiniyetine bırakılmış olduğunu ifade etmiştir¹⁷⁴.

Kanımızca çözüm yollarındaki çeşitlilik uyuşmazlıkların çözümünü kolaylaştırma amacı taşır. Tarafların anlaşması sonucu öngörülen çözüm yollarından biri ile uyuşmazlık çözüme kavuşturulabilecektir.

¹⁶⁹ **Devecioğlu**, s. 50-51.

¹⁷⁰ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 41.

¹⁷¹ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 42.

¹⁷² **Lavalle V.**, Roberto, "Dispute Settlement Under the Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties", The American Journal of International Law Vol. 73, s. 408; <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/ajil73&div=31&id=&page=>, (02.05.2013); 1978 Viyana Sözleşmesi m. 43.

¹⁷³ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 44.

¹⁷⁴ **Devecioğlu**, s. 55.

2. Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına İlişkin 1983 Tarihli Viyana Sözleşmesi

Devletlerin halefiyeti konusu sadece devletlerin antlaşmalara halefiyeti ile ilgili olmayıp, mallar, borçlar, vatandaşlık gibi hususları da kapsamına alan çok geniş bir konudur. UHK tarafından farklı zamanlarda ayrı ayrı kodifiye edilmeye çalışılan bu konulardan ikincisi devletlerin mallara, arşivlere ve borçlara halefiyeti başlığını taşımaktadır.

UHK, devletlerin mallara, borçlara ve arşivlere halefiyeti konusunda 1967 yılında çalışmalara başlamış ve 1981’de konu ile ilgili hazırlamış olduğu taslağın incelenip bu konuda antlaşma metni oluşturulabilmesi ve bir konferans toplanması için hazırladığı taslağı BM Genel Kurulu’na sunmuştur. Genel Kurul bu konuda, 36/113 sayılı kararı 10 Aralık 1982 tarihinde, 37/11 sayılı kararı 15 Kasım 1992 tarihinde kabul ederek, 1 Mart’tan 8 Nisan 1983’e kadar Viyana’da konuyla ilgili konferans düzenlenmesi konusunda karar vermiştir. 8 Nisan 1983’te Devlet Malları, Arşivleri ve Borçları konusunda Viyana Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bu Sözleşme henüz yürürlüğe girmemiştir. Yürürlüğe girmesi için en az on beş devletin onay şartı koyulmuş ancak 5 Ağustos 2009 itibariyle yedi devlet tarafından onaylanmıştır¹⁷⁵.

1983 Viyana Sözleşmesi’nin konu bakımından uygulanması¹⁷⁶ ve zaman bakımından uygulanması¹⁷⁷ da düzenleme altına alınmıştır. 1983 Viyana Sözleşmesi’nin konu ve zaman bakımından uygulanması hükümleri 1978 Viyana Sözleşmesi’nin konu ve zaman bakımından uygulanması hükümleri ile aynıdır. Bu nedenle tekrar açıklama yapılmayacaktır.

Bu bölümde, sözleşmenin yapım aşaması değerlendirilmiştir. 1983 Viyana Sözleşmesi’nin içeriği ise ikinci bölümde ele alınacaktır.

¹⁷⁵ Aust, Anthony, Vienna Convention on the Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts, United Nations: http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/vcssrspad/vcssrspad_e.pdf, (02.05.2013).

¹⁷⁶ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 3.

¹⁷⁷ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 4.

IV. ÖZEL HUKUKTA HALEFİYET KAVRAMI

Halefiyet kavramı, Roma hukuku kaynaklı bir kavramdır. Uluslararası hukuka bu kavramı getiren de Hugo Grotius'tur. Ancak asıl üzerinde duracağımız, Roma hukukundaki halefiyet kavramının hangi konuları kapsadığı ve bu kavramın devletler arası halefiyeti karşılayıp karşılamadığı meselesidir. Grotius, Roma hukuku halefiyet kavramını devletlerarası ilişkilere aktarırken genel olarak miras hukukunun küllî halefiyet prensibinden ve özel olarak da borçlar hukukunun sözleşme ilişkilerinden faydalandığı görülmektedir¹⁷⁸.

Biz de çalışmamızı bu doğrultuda miras hukukunda halefiyet ve borçlar hukukunda halefiyet kavramı olmak üzere iki bölüm halinde incelemeyi uygun gördük. Halefiyet durumları, miras ve borçlar hukuku dışında özel hukukun diğer alanlarında uygulansa da Hugo Grotius'a asıl ilham kaynağı olan bu iki hukuk dalı olduğundan diğerlerini ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun görmedik. Yeri geldiğinde ilgili düzenlemelerden de kısaca bahsedilecektir.

A. Miras Hukukunda Halefiyet Kavramı

Miras hukukunda halefiyet kavramına başlamadan evvel, Roma hukukunu genel olarak incelemek konumuzun bütünlüğü ve daha kolay anlaşılması açısından fayda sağlayacaktır.

Roma hukuku, belli bir sistem oluşturup genel kurallar belirlemek yerine her somut olaya göre ayrı kural tayin etme yoluna gitmiştir. Bununla amaçlanan, hukukun teoriden ziyade uygulamadaki her olaya cevap verecek şekilde düzenleme altına alınmıştır¹⁷⁹. Pratik bakımdan bu uygulama günümüz hukuk sistemleri açısından elverişli bulunmadığından tercih edilmez.

Roma hukukunu sistematik hale getirme konusunda çalışmalar da vardır. M.S. II. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen hukukçu Gaius, Institutiones adlı eserinde özel hukuku üç kategoriye ayırmıştır. Gaius' un şu sözü durumu özetler niteliktedir: “*Uyguladığımız bütün hukuk, ya insanlara, ya mallara, ya da davalara ilişkindir*”. İnsanlara uygulanan hukuktan

¹⁷⁸ Doğan, İzzettin, s. 6; Tekinay, S. S. Borçların İfası, İhlâli, Sona Ermesi ve Özel Nevileri, İstanbul 1967, s. 12.

¹⁷⁹ Karadeniz Çelebican, s. 116.

kişiler ve aile hukukunu, mallara ilişkin hukuktan borçlar hukuku, eşya hukuku ve miras hukukunu, davalara ilişkin hukuktan ise medenî usul hukuku ve icra hukukunu kastetmiştir¹⁸⁰.

Tez konumuz olan halefiyet meselesinin farklı hukuk dallarında uygulamasını da anlatabilmek adına, Gaius'un mallara ilişkin hukuk ayrımından miras hukuku ve borçlar hukukunun konuyu ele alış şekilleri incelenecektir.

Miras hukukunda halefiyet kavramı, gerçek kişinin ölümüyle gündeme gelen bir kurumdur. Ölüm olayının meydana gelmesi, kanun hükmü gereği hukukî ilişkilerde ölenin yerine geçecek kişi veya kişilerin durumunu düzenleyen kuralları işler hale getirmektedir. Bu kişiler ölenle belirli ve özel bağlara sahip olan kimselerdir. Bu bağlara aile bağları denilmektedir. Kocayusufpaşaoğlu'na göre aile bağlarının varlığı sayesinde, ölüm olayının gerçekleşmesi halinde ölenin mülkiyeti üzerinde hiçbir değişiklik meydana gelmemektedir. Sadece malik sıfatında değişiklik olmaktadır¹⁸¹.

Miras hukukunda, *“bir malvarlığının, bütün olarak, aktifi ve pasifiyle, tek bir işlemle (hukukî olayla) bir kimseden başka bir kimseye geçmesi”*külli halefiyet kavramıyla açıklanmaktadır. Cüzî halefiyetten farklı olarak, küllî halefiyette devir konusu her şey tek bir işlem ile yani ölüm olayı ile mirasçılara geçmektedir¹⁸². Doğrudan kanundan¹⁸³ kaynaklandığı için, taşınır için zilyetliğin devrine, taşınmazlar için tescile ve alacak hakkının geçişi için alacağın temliki işleminin yapılmasına gerek yoktur. Bu geçiş ölüm olayıyla gerçekleşebileceği gibi kişinin gaipliğine karar verilmesi de mirası bir bütün olarak mirasçılara geçirmektedir¹⁸⁴.

¹⁸⁰ Karadeniz Çelebican, s. 116-117.

¹⁸¹ Kocayusufpaşaoğlu, N. Miras Hukukuna Giriş, 1. Baskı, İstanbul 1966, s. 15.

¹⁸² Dural/ Öz, s. 12; Hatemi, Hüseyin, Miras Hukuku, 4. Baskı, İstanbul 2004, s. 12; Serozan, Rona/ Engin, Baki İlkay, Miras Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 66 vd.; Özüğür, Ali İhsan, Türk Medeni Kanunundan Önce ve Sonra Miras Hukuku (İkinci Cilt), Ankara 2005, s. 898-899; Gençcan, Ömer Uğur, Miras Hukuku, Ankara 2008, s. 130 vd.

¹⁸³ TMK m. 599/1-2: *“Mirasçılar, miras bırakanın ölümü ile mirası bir bütün olarak, kanun gereği kazanırlar. Kanunda öngörülen ayrık durumlar saklı kalmak üzere mirasçılar, miras bırakanın aynı haklarını, alacaklarını, taşınır ve taşınmaz üzerindeki zilyetliklerini doğrudan doğruya kazanırlar ve miras bırakanın borçlarından kişisel olarak sorumlu olurlar”*.

¹⁸⁴ Ayan, Mehmet, Miras Hukuku, 5. Baskı, Konya 2010, s. 16.

Küllî halefiyetin devlet halefiyeti kavramıyla benzer diyebileceğimiz sonuçlarını karşılaştırmalı olarak anlatmak asıl konumuz olan devlet halefiyeti kavramının daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır. Kamu hukuku karakterli halefiyet kavramı ve özel hukuk karakterli halefiyet kavramları farklı sebeplerden kaynaklanmış olsalar da, özel hukuktaki miras kavramı devlet halefiyetine ilham kaynağı olduğundan benzer ve farklı yönleri anlatılmaya değer görülmüştür.

Buna göre ilk sonuç, mirasbırakanın küllî haleflerinin kanunî ya da atanmış olmasının bir fark doğurmayacağıdır¹⁸⁵. Miras hukukunda, vasiyet alacaklıları teknik anlamda mirasçı kabul edilmezler. Dolayısıyla küllî halef de değildirler. Devlet halefiyeti durumunda ise bir devlet sona ermeden hangi devletin halef olacağı bilinemez.

İkinci bir sonuç, ölüm olayıyla birlikte hakların yanında borçlarında hiçbir işleme gerek kalmaksızın mirasçılara geçmesidir. Alman hukukundatartışmalı olan bu konuda, farklı görüşlerin doğma sebebi borçların malvarlığı değeri içinde kabul edilip edilmediği meselesidir. Çoğunluktaki görüş borçları malvarlığı değeri olarak kabul etmezken, borçları küllî halefiyetin zorunlu bir sonucu kabul eden yazarlarda vardır. Bizim kanunumuzda borçlar açıkça malvarlığı değeri olarak kabul edilmiş ve mirasçılar sorumlu tutulmuştur¹⁸⁶. Devlet halefiyetinde ise devlet uygulamaları farklılık göstermektedir. Gelecek bölümlerde ayrıntılarıyla inceleyeceğinden bu şekilde bir açıklamayı yeterli bulduk.

Üçüncü bir sonuç, malvarlığına dâhil olan bütün haklar (alacak hakları, aynî haklar vb.) ve borçlar, hukukî olayın gerçekleşmesiyle kendiliğinden mirasçılara geçerler. Her hak veya her borç için ayrı işleme gerek duyulmaz¹⁸⁷. Devletlerarası durumda ise devlet menfaatleriyle çelişmiyorsa önceki devletin yaptığı antlaşmalarla yeni devletin de kendini bağlı saydığı görülmektedir. Bunun sonucunda yeni devlet, haklardan yararlanacak ve borçlardan da sorumlu olacaktır.

Küllî halefiyetin dördüncü sonucu malvarlığı ya da terekenin bir bütün halinde mirasçılara geçmesidir. Mirasçılar, intikâli mümkün haklara ve borçlara bütün olarak halef

¹⁸⁵ TMK m. 599/3: “Atanmış mirasçılar da mirası, miras bırakanın ölümü ile kazanırlar. Yasal mirasçılar, atanmış mirasçılara düşen mirası onlara zilyetlik hükümleri uyarınca teslim etmekle yükümlüdürler”.

¹⁸⁶ Dural/ Öz, s. 13. Ayan, s. 16.

¹⁸⁷ Dural/ Öz, s.13.

olmaktadırlar¹⁸⁸. Devlet halefiyeti durumunda hangi malların yeni devlete intikal edeceği hangi borçların üstlenileceği kanun gereği değil, devlet iradesi sonucu belirlenmektedir. Miras hukukunda malvarlığında bir kısım malların intikâl dışında tutulması mümkün olmazken, devletler uygulamasında yeni devlet istediği antlaşmayla bağlı olmaya devam etmekte, menfaatine ters düşen antlaşmalarla da bağlı olmadığını bildirmektedir.

Miras hukukunda, mirasbırakanın birden fazla mirasçısı olması mümkündür. Yine miras bir bütün halinde mirasçılara geçmektedir. Bütün mirasçılar malvarlığına elbirliğiyle malik olurlar ve onların oluşturduğu birliğe miras ortaklığı¹⁸⁹ ismi verilir¹⁹⁰. Uluslararası hukukta, devletlerin bu şekilde birlikte hareket etmelerini gerektiren bir kanun hükmü yoktur. Zira devlet halefiyeti konusunda yeknesak bir uygulama yoktur.

Küllî halefîyetin sonuçlarından son olarak mirasçıların borçlardan sınırsız ve şahsî olarak sorumluluklarının¹⁹¹ söz konusu olduğu ve ölen herkesin mutlaka bir küllî halefinin olduğu¹⁹² meselesi inceleme altına alınacaktır. Sınırsız ve şahsî sorumluluk, mirasçıların sadece kendi paylarına düşen malvarlığı kadar değil tüm şahsî malvarlıklarıyla sorumluluğunu ifade etmektedir. Bunun tek istisnası Türk Medenî Kanunu (TMK) m. 631/2 gereği devlettir. Devletin sorumluluğu kendisine intikâl eden değerler ölçüsündedir.

Herkesin mutlaka bir küllî halefinin olduğu tezinde ise bu haleflerin gerçek ya da tüzel kişi olabileceği benimsenmiştir¹⁹³. Devletler uygulamasında yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi devletlerin irade serbestisi esas olduğundan, onların sorumluluğunu zorunlu tutan herhangi bir milletlerarası hukuk kuralı mevcut değildir. Bu konudaki tek düzenleme 1978 ve 1983 tarihli Viyana Sözleşmeleri'dir. Bunlarında uygulanmasını zorunlu tutacak ve denetleyecek bir denetim mekânizması mevcut değildir.

¹⁸⁸ Ayan, s. 16.

¹⁸⁹ Miras ortaklığı başlıklı TMK m. 640'ın 1. ve 2. fıkraları şu şekildedir: “Birden çok mirasçı bulunması hâlinde, mirasın geçmesiyle birlikte paylaşmaya kadar, mirasçılar arasında terekedeki bütün hak ve borçları kapsayan bir ortaklık meydana gelir. Mirasçılar terekeye elbirliğiyle sahip olurlar ve sözleşme veya kanundan doğan temsil ya da yönetim yetkisi saklı kalmak üzere, terekeye ait bütün haklar üzerinde birlikte tasarruf ederler”.

¹⁹⁰ Dural/ Öz, s. 14.

¹⁹¹ Dural/ Öz, s. 14.

¹⁹² Ayan, s. 16.

¹⁹³ Ayan, s.16.

B. Borçlar Hukukunda Halefiyet Kavramı

Borçlar hukukundaki halefiyet (subrogation) kavramını doğuran olay borcun ödenmesidir. Halefiyet, başkasına ait bir borcu ödeyip kanun hükmü gereği alacaklının yerine geçerek onun hak ve yetkilerine sahip olmak demektir¹⁹⁴. Ancak bu tür halefiyetle miras hukukundaki küllî halefiyet farklı kavramlardır. Borçlar hukuku halefiyet kavramında, mevcut borç ilişkisindeki alacak hakkı el değiştirirken, borç ilişkisi varlığını korumaya devam eder. “*Küllî halefiyet ise ölümle sona ermeyen sözleşmeler bakımından sözleşme ilişkisinin tarafını değiştirir*”¹⁹⁵.

Borçlar hukukunda, nispiyet ilkesi borcun sadece tarafları arasında hüküm ve sonuç doğurmasını gerektirirken halefiyet kavramı bu ilkeye getirilen istisnalardan birini oluşturmaktadır. Halefiyet üçüncü kişilerin halefiyeti ve borcun sorumlularından birinin halefiyeti olmak üzere ikiye ayrılmaktadır¹⁹⁶.

İlk durum yani üçüncü kişi halefiyeti, 6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanunu (TBK) m. 127’de düzenlenmiştir¹⁹⁷. Borcun sorumlularının halefiyeti ise TBK’nın çeşitli maddelerinde düzenlenmiştir¹⁹⁸. Konu bütünlüğü açısından borçlar hukukundaki halefiyet kavramının sadece hükümlerine değinilecek ve devlet halefiyeti kavramıyla benzer yönlerinin olup olmadığı incelenecektir.

¹⁹⁴ Akıncı, Şahin, Borçlar Hukuku Bilgisi, 5. Baskı, Konya 2011, s. 257, Akıntürk, Turgut/ Ateş Karaman, Derya, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Özel Borç İlişkileri, 18. Baskı, İstanbul 2012, s. 150; Şenyüz, Doğan, Borçlar Hukuku Genel ve Özel Hükümler, 3. Baskı, Bursa 2006, s.121-122.

¹⁹⁵ Oğuzman, M. Kemal/ Öz, M. Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (Birinci Cilt), 10. Baskı, İstanbul 2012, s. 265.

¹⁹⁶ Akıncı, s. 257.

¹⁹⁷ TBK m. 127: “*Alacaklıya ifada bulunan üçüncü kişi, aşağıdaki hâllerde ifası ölçüsünde alacaklının haklarına halef olur: Başkasının borcu için rehnedilen bir şeyi rehinden kurtardığı ve bu şey üzerinde mülkiyet veya başka bir aynı hakkı bulunduğu takdirde. Alacaklıya ifada bulunan üçüncü kişinin ona halef olacağı, borçlu tarafından ifadan önce alacaklıya bildirildiği takdirde. Diğer halefiyet hâllerine ilişkin kanun hükümleri saklıdır*”.

¹⁹⁸ TBK m. 168/1 borçlulardan birinin halefiyetini şu şekilde düzenlemiştir: “*Diğerlerine rücu hakkına sahip olan borçlulardan her biri, ifa ettiği miktar oranında alacaklının haklarına halef olur*”. Bu madde teselsülde TBK m. 61/2 olarak karşılık bulmuştur: Tazminatta kendine düşen kısımdan fazla ödeme yapan kişi bu kısım için zarar görenin haklarına halef olmaktadır. Bilgi için: Antalya, O. Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (Birinci Cilt), 1. Baskı, İstanbul 2012, s. 786. TBK m. 596 ise “*kefilin rücu hakkı*” başlığı altında, borcun sorumlularından biri olarak kefillerin halefiyetini kaleme almıştır. 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) m. 1472 “*halefiyet*” başlığı altında, sigortacının halefiyetini düzenlemektedir. Ayrıca TBK m. 127’nin uygulanmasını öngören TTK hükümleri de bulunmaktadır (TTK m. 1036, 1046). TTK m. 1028, m. 1038, m. 1047, m. 702/3, m. 742/1’de halefiyetle ilgili diğer maddelerdir.

Tıpkı miras hukukunda olduğu gibi borçlar hukuku halefiyet kavramı da kanun hükmüne dayanmaktadır. Borçlar kanununda halefiyet şartları gerçekleşmemişse yapılan ödemeler haleflik sıfatı kazandırmaz. Kanunda sayılan halefiyet şartlarını taşıyan bir ödeme, alacağı bütün fer'ileriyle birlikte üçüncü kişiye geçirmektedir. Üçüncü kişi alacaklının borçluya karşı sahip olduğu bütün hak ve yetkileri devralmış olur. Ancak bu devir kanun hükmü gereğidir ve tarafların rızaları aranmaksızın kendiliğinden meydana gelir¹⁹⁹.

Gerek miras hukuku ve gerekse de borçlar hukukunda halefiyet kavramı, devletlerin halefiyeti kavramıyla isim benzerliği dışında fonksiyon olarak birbirinden farklı kavramlardır. En başta özel hukuk kaynaklı halefiyet kavramı kanun hükmünden kaynaklanmaktadır. Uluslararası hukukta ise halefiyet konusunda 1978 tarihli ve 1983 tarihli Viyana Sözleşmeleri olsa da devletleri bu kurallara uymaya zorlayıcı bir güç devletler üstü bir otorite yoktur.

O'Connell, Grotius'un uluslararası hukuka halefiyet kavramını getirdiği zamanlarda, savaş ya da fetih yoluyla toprak kaybı normal karşılandığından miras hukukunda gerçek kişinin ölümüyle bir devletin savaş sonucu ortadan kalkması arasında benzerlik kurulmuş olmasının mümkün olabildiğini savunmuştur. Halefiyet teorilerinin de bu yönde gelişim gösterdiğini, özel hukuk karakterli halefiyet kavramının özellikle miras hukukunun devlet halefiyeti teorilerinin kaynağı olduğunu ifade etmiştir²⁰⁰.

Oysa günümüzde savaş ya da kuvvet yoluyla toprak kaybı olayları artık yaşanmadığından, her ne kadar devlet halefiyeti kavramının kaynağını oluşturmuş olsa da miras hukukunun milletlerarası hukuk ile kıyası yapılamaz. Borçlar hukukunda halefiyet kavramından bahsedebilmek için ise özel bazı durumlardan dolayı hukukî ilişkinin taraflarından biri değişirken hukukî ilişki varlığını korumaya devam etmektedir²⁰¹. Devlet halefiyetinde de, teoriler kısmında bahsetmiş olduğumuz objektif statü yaratan antlaşmaların taraf değişikliği halinde bile devam edeceği kabul edilse de, borçlar hukukundaki halefiyet kavramını doğuran olayla devlet halefiyetine yol açan olaylar birbirinden farklı karaktere sahiptirler.

¹⁹⁹ Akıncı, s. 258; Oğuzman/ Öz, s. 265.

²⁰⁰ Doğan, İzzettin, s. 7.

²⁰¹ Doğan, İzzettin, s. 7.

V. 1978 VİYANA DEVLETLERİN ANTLAŞMALARINA HALEFİYETİ SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE DÜZENLEME ALTINA ALINAN HALEFİYET DURUMLARI

UHK tarafından, 1978 Viyana Sözleşmesi ile devlet uygulamalarında meydana gelen halefiyet sorunlarına çözüm getirmek amacı kapsamında hüküm altına alınan halefiyet durumları, sözleşmede de ele alındığı şekliyle dört başlık altında incelenecektir. Bunlar aşağıdaki şekildedir.

A. Ülkenin Bir Parçasına İlişkin Halefiyet

1978 Viyana Sözleşmesi m. 15 ülkenin bir parçası bakımından halefiyet başlığıyla düzenlenmiştir. Madde 15, Sözleşme'nin ikinci bölümünü oluşturan tek hükümdür.

“Bir devletin ülkesinin bir parçası olduğu zaman veya bir devletin ülkesinin bir parçası değil de diğer bir devletin bir parçası olan uluslararası ilişkileri için sorumlu olduğu herhangi bir bölge olduğunda:

(a) Devletlerin halefiyeti tarihinden itibaren devletlerin halefiyetiyle ilgili bölgeler bakımından yürürlükte olan selef devletin antlaşmaları sona erer; ve

(b) Devletin halefiyeti ile ilgili bölge bakımından halef devletin antlaşmaları yürürlüğe girer, antlaşmanın bu bölgeye uygulanmasının antlaşmanın konu ve amacı ile uyumsuz bulunduğu veya antlaşmanın uygulanma koşullarını köklü şekilde değiştirdiği antlaşmadan anlaşılmadığı veya aksi kurulmadıkça”.

Kural olarak teoride ve pratikte bir bölge egemenlik değişikliğine uğradığında söz konusu bölgede yeni devletin antlaşmaları yürürlüğe girmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz 11. ve 12. madde bu kurala bir istisna teşkil etmektedirler. Madde 15’de halef devlet tarafından yapılıp da konusu ve amacı bakımından halefiyete konu bölgeye uygun olmayan antlaşmalar da bu kurala istisnâ oluşturmaktadır²⁰².

Madde 15’te iki farklı durumdan bahsedilmektedir. İlk halefiyet olayı bir devletin ülkesinin bir parçası üzerinde meydana gelirken, ikinci durumda bir devletin bir parçası üzerinde uluslararası ilişkiler bakımından sorumlu başka bir devlet vardır ve halef olan bu sorumluluğu üstlenen devlet olmaktadır. İki tür halefiyet olayında da selef devletin yapmış

²⁰² Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, s. 357.

olduğu antlaşmalar değil, yeni devletin antlaşmaları yürürlüğe girecektir. Tabii ikinci durumdaki istisnalar saklıdır.

Belirtilen halefiyet durumlarının mümkün olup olmadığı konusunda bir açıklık yoktur. Bir devletin kendi ülkesinin bir bölümü üzerinde değil de, kendine bağladığı herhangi bir başka ülkenin bir parçasına halef olup olamayacağı konusunda bir belirleme yapılmaması uluslararası örf ve âdet hukukunun gelişimine katkı sağlamak amacı ile hareket edildiği kabul edilmektedir²⁰³.

Menon, m.15’i değişken antlaşmasal sınırlar(moving treaty-frontiers) kuralıyla ilişkilendirmiştir. Bu kurala göre egemenlik değişikliğine uğrayan bir ülke üzerinde önceki devletin antlaşmalar rejiminin yerine otomatik olarak yeni devletin antlaşmalar rejiminin uygulanması esastır. Bu bölgede yeni devletin antlaşmaları geçerli olmaktadır. Menon’a göre bu kuralın negatif ve pozitif iki yönü bulunmaktadır. Pozitif yönü bölgede halef devletin antlaşmalarının uygulanmaya başlanmasıken, negatif yönü selef devletin antlaşmalarının sona ermesidir²⁰⁴.

Ayrıca Menon,söz konusu madde ile 1969 Viyana Sözleşmesi m. 29’u birbirine benzetmektedir²⁰⁵. Antlaşmaların ülke itibariyle kapsamı başlığını taşıyan bu maddeye göre, “*antlaşmadan farklı bir niyet anlaşılmadıkça veya böyle bir niyet başka türlü tespit edilmedikçe, antlaşma her bir tarafı bütün ülkesi bakımından bağlar*”²⁰⁶. İki madde lafzî olarak birbirine benzese de ortaya çıkan sonuç bakımından farklılık göstermektedir.

B. Yeni Bağımsız Devletlerin Halefiyeti

1978 Viyana Sözleşmesi’nin üçüncü bölümünü oluşturan, m. 16’dan m. 30 (30 dahil)’a kadar olan kısımda yeni bağımsız devletler konusu hüküm altına alınmıştır. Bu konuya bu kadar geniş yer verilmesinde Sözleşme’nin yapılması sırasındaki bağımsızlık olaylarının etkisi büyüktür. Zira yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi, BM’i halefiyet konusunda sözleşme yapmaya iten sebeplerden biri de bağımsızlığını ilân eden devletlerin uluslararası statüleri konusunda yaşanan kargaşaya bir açıklık getirme düşüncesidir.

²⁰³ Devcioğlu, s. 49.

²⁰⁴ Menon, s. 21; United Nations: <http://unterm.un.org/DGAACS/unterm.nsf/8fa942046ff7601e85256983007ca4d8/831d8e389c6a7a4c85256e740053b4ea?OpenDocument>, (05.06.2013).

²⁰⁵ Menon, s. 21.

²⁰⁶ Gündüz, Aslan/ Günel, Reşat Volkan (Editör), Milletlerarası Hukuk, 6. Baskı, İstanbul 2013, s. 73.

1. Yeni Bağımsız Devlet Kavramı

Yeni bağımsız devlet kavramının tanımı, 1978 Viyana Sözleşmesi'nin terimlerin kullanımı başlıklı m. 2/1-f'de, “ülkesi, devletlerin ardıl olması tarihinden hemen önce, uluslararası ilişkilerin sorumluluğu önceki devlete ait bağımlı ülke olan sonraki devlet”²⁰⁷ şeklinde yapılmıştır.

Yeni bağımsız devlet tanımı yapılırken iki hususa değinilmiştir. Bunlardan ilki bağımlı ülke olma ve ikincisi de uluslararası ilişkilerinin diğer bir devletçe yürütülmesi ve sorumluluğunun da bu devlete ait olmasıdır. Pazarıcı, bu iki ölçütün her zaman yeni bağımsız devlet statüsünün tespitinde yeterli olmayacağı kanaatinde. Ona göre, eski sömürge topraklarının bağımsızlık ilan edilmeden önce bağımlı olunan devlete karşı siyasî ve hukukî açıdan statüleri farklı şekilde nitelendirilebilir. Siyasî açıdan eski Fransız sömürgesi olan Cezayir'in, Fransız kanunlarına göre denizaşırı bir bölge olarak Fransa topraklarının bir parçası olarak kabul edildiğini, böylece Cezayir'in hukukî açıdan bağımlı ülke olduğunu söylemenin güç olduğunu ifade etmiştir²⁰⁸. Sömürgeleştirilmiş, manda rejimi kurulmuş, himaye altına alınmış ülkelerin rejimleri, bağımlı oldukları ülkeler tarafından hukukî olarak farklı şekilde nitelendirilmiştir. Bu şekilde siyasî ve hukukî açıdan farklı değerlendirmelere maruz kalan ülkeleri, yukarıdaki tanıma göre yeni bağımsız devlet kategorisine sokmak da güçleşmektedir. Bir görüşe göre, bu durumun ancak tanıma “kısmen ya da tamamen selef devlete ait” gibi eklemeler yapılarak tanımın uygulama alanının genişletilebileceği savunulur²⁰⁹.

Sözleşmede, iki ya da daha çok devletin birleşmesi sonucu oluşan yeni bağımsız devlet kavramı düzenlenmiştir²¹⁰. Bu, Sözleşmede yeni bağımsız devlet kavramının, sonraki devletin halef olup olamayacağı konusunda iki ayrı sonuç vermektedir. Madde, kısaca şu şekildedir: “Yeni bağımsız devletin iki ya da daha çok ülkenin birleşmesi durumunda, bu ülkelerden yalnız biri ya da birkaçı için önceki devletin yaptığı çok taraflı ya da iki taraflı antlaşmalara halef olma olanağı varsa, bu antlaşma yeni bağımsız devletin tüm ülkesi için geçerli olacaktır”²¹¹. Antlaşmanın uygulanma olasılığının olmadığı

²⁰⁷ Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, s. 360.

²⁰⁸ Pazarıcı, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 85.

²⁰⁹ Devcioğlu, s. 39-40.

²¹⁰ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 30.

²¹¹ Pazarıcı, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 86.

durumlar da, tarafların aksini kararlaştırması, antlaşmanın uygulanmasının antlaşmanın konu ve amacıyla bağdaşmaması, antlaşmanın uygulanma şartlarında köklü değişikliklerin olması şeklinde sayılmıştır²¹². Bu sayılan durumların dışında birden fazla bölgenin birleşmesiyle oluşan halef devlet selefin yaptığı antlaşmalarla bağlı olacaktır.

Menon, maddede ifade edilen yeni bağımsız devletin, birden fazla devletin oluşumuyla meydana gelmiş bir devlet oluşumundan farklı olduğunu belirtir. Zira yeni bağımsız devletin oluşumuna katılan bölgeler öncesinde devlet olmayan topluluklardır²¹³. 1957’de iki koloni olan Gold Coast ve Ashanti’nin İngiltere’ye karşı bağımsızlığını ilan edip birleşmesinden oluşan Gana Cumhuriyeti yeni bağımsız devlet kavramına verilebilecek örneklerden birisidir²¹⁴. Devleti oluşturan üç unsurdan biri olan ülke üzerinde egemenlik unsurunun, sömürgeci devletler elinde olduğu gerçeğinden hareket edilirse, yeni bağımsız devletleri oluşturan toplulukların devlet olmadığı görüşü kabul edilebilir.

Ayrıca, yeni bağımsız devleti oluşturan ülkelerin her birinin kendi antlaşmasının yürürlüğe girmesi bu antlaşmaların çatışmasına yol açacaktır. Tartışılması gereken, bu şekilde oluşan devletlerin negatif teoriyi benimseyip önceki ülkenin antlaşmalarının yürürlüğüne son verip veremeyecekleri sorunudur.

2. Sözleşme Kapsamında Yeni Bağımsız Devlet Konusuna Getirilen Kurallar

Yeni bağımsız devletin, selef devletin yapmış olduğu antlaşmalar bakımından durumu konusunda genel kural m. 16’da, yeni bağımsız bir devlet, devletlerin halefiyeti tarihinde halefiyet ile ilgili bölge bakımından yürürlükte olması sebebiyle her antlaşmanın yürürlüğünü sürdürmek veya antlaşmaya taraf olmak zorunda değildir, şeklinde ifade edilmiştir.

Burada bahsedilen antlaşmalar m. 11 ve m. 12’deki antlaşmalar dışında bütün antlaşmalardır. Negatif teorinin benimsendiği görülmektedir. O’Connell, negatif teoriyi benimseyerek selef devletin antlaşmaların yürürlüğüne son verilmesini öngören bu hükmü

²¹² 1978 Viyana Sözleşmesi m. 30/2-a.

²¹³ Menon, s. 39.

²¹⁴ United Nations, Doc. A/ CONF. 80/4 (1 March 1977), Netherland Yearbook, s. 88-89’dan aktaran: Menon, s. 45-46.

ahde vefâ ilkesine aykırı bulmaktadır²¹⁵. Usulüne uygun olarak yapılmış bir antlaşmayı, tarafların iyi niyetle uygulama yükümü altında bulunduğunu ifade eden ahde vefâ ilkesi genel hukuk kuralıdır. Bu kuralın tek istisnası antlaşma şartlarında köklü değişiklik olması hâlidir ki konumuzda bunun çoktan gerçekleşmiş olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca “*sömürgeci devletlerin kendi kaderlerini tayin etme ilkesi, devletlerin egemen eşitliği ilkeleri ile örtüşen ve devletlerin rızasının esas olması ilkesinin de tamamlayıcısı niteliğinde görülen negatif teori, yeni bağımsız devletlerin haksız ve makul olmayan antlaşmalarla bağlanmak zorunda kalmamaları gibi önemli avantajlar da sağlamaktadırlar*”²¹⁶.

Negatif teori, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m. 34’e de uygundur. Bu madde, bir antlaşmanın, üçüncü bir devletin iradesi ve rızası dışında ona hak ve yükümlülük getiremeyeceğini düzenlemektedir²¹⁷.

3. Yeni Bağımsız Devletlerin Çok Taraflı Antlaşmalara Halefîyeti

1978 Viyana Sözleşme’sim. 17-23, yeni bağımsız devletlerin selef devletin tarafı olduğu çok taraflı antlaşmalar karşısında nasıl bir tutum sergileyeceği konusu ile ilgili hükümler getirmiştir. Çok taraflı antlaşmalar konusunda, halefîyet tarihinde yürürlükte olan antlaşmalar ve halefîyet tarihinde henüz yürürlüğe girmemiş antlaşmalar şeklinde ikili bir ayırım benimsenmiştir.

Yeni bağımsız devlete antlaşmanın uygulanması antlaşmanın konu ve amacıyla bağdaşmama ve antlaşmanın şartlarında köklü değişiklikler yapmama şartlarıyla, devletlerin halefîyeti tarihinde halefîyete konu ülkede yürürlükte bulunan çok taraflı antlaşmalara, bir halefîyet bildirimini yapılarak taraf olunabileceği belirtilmiştir²¹⁸. Ayrıca, taraf olunmak istenilen çok taraflı antlaşma, taraf olmayı bu antlaşmanın tarafı olan bütün devletlerin rızasına bağlamışsa, bu şart gerçekleşmeden yeni bağımsız devlet antlaşmaya taraf olamamaktadır²¹⁹.

²¹⁵ O’Connell, D.P., “Independence and Succession to Treaties”, The British Yearbook of International Law, Cilt 38, 1962, s. 84’ten aktaran: Aladağ, s. 3.

²¹⁶ Menon, s. 23- 24; Devicioğlu, s. 41.

²¹⁷ Antlaşmanın Tükçe metni için bkz.: Gündüz/ Günel (Editör), s. 74.

²¹⁸ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 17.

²¹⁹ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 272-273.

Çok taraflı antlaşmalar konusunda ise, yeni bağımsız devletin, selef devletin tarafı olduğu ve halefiyete konu bölge ile ilgili ancak halefiyet tarihinde henüz yürürlüğe girmemiş olan çok taraflı antlaşmalara bir halefiyet bildirimini ile taraf olabileceği hüküm altına alınmıştır²²⁰. İlgili maddenin izleyen fıkrasında, yeni bağımsız devletin, halefiyet tarihinde yürürlükte olmayan çok taraflı bir antlaşmaya yine bir halefiyet bildiriminde bulunmasıyla taraf olabileceği belirtilmiştir²²¹. Bu iki düzenleme, çok taraflı antlaşmalara taraf olmak isteyen yeni bağımsız devletlerin, halefiyet tarihinde yürürlükte olan ya da henüz yürürlüğe girmemiş çok taraflı antlaşmalara taraf olma durumlarını ayrı ayrı inceleyerek, yeni bağımsız devletlerin istedikleri antlaşmaya taraf olmaları konusunda seçenek sunmuştur²²².

Halefiyet bildirimini, Sözleşme m. 2/1-g'de tanımlanmıştır. Halefiyet bildiriminin usûlü ise m. 22'de ele alınmıştır²²³. Yeni bağımsız devlet selef devletin bütün antlaşmalarına taraf olmak zorunda olmadığından ve selef devletin tüm antlaşmalarına taraf olmak istemeyeceğinden halefiyet bildirimini doktrin tarafından da yeni bağımsız devletin lehine bir kural olarak görülmüştür²²⁴. Halefiyet bildirimini yapılacağı zaman konusunda sözleşmede bir zaman aralığı belirtilmemiştir.

Sözleşmede, antlaşmaya halefiyet bildirimisiyle taraf olunmasını engelleyen haller de düzenlenmiştir. Bunlar; antlaşmanın yeni bağımsız devlete uygulanmasının, antlaşmanın konu ve amacıyla bağdaşmaması hâli, antlaşmanın uygulanması koşullarında köklü değişikliklerin meydana gelmesi ve çok taraflı bir antlaşmaya taraf olabilmek için antlaşmaya taraf bütün devletlerin rızasının gerekmesine rağmen bu koşulun gerçekleşmemesi hâlidir²²⁵.

²²⁰ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 18/1.

²²¹ **Menon**, s. 28-29; 1978 Viyana Sözleşmesi m.18/2.

²²² **Devecioğlu**, s. 43.

²²³ Buna göre halefiyet bildirimini, nasıl ifade edilmiş ve nasıl adlandırılmış olursa olsun, çok taraflı bir antlaşma ile ilgili olarak halef devlet tarafından yapılan ve bu devletin bu antlaşmaya bağlanması konusundaki rızasını ifade eden bildirim şeklinde tanımlanmıştır. Halefiyet bildirimini yazılı yapılması koşulu, bildirim Devlet Başkanı, Hükümet Başkanı veya Dışişleri Bakanı tarafından imzalanmamışsa, bildirim yapan devlet temsilcisinden yetki belgesi istemek gibi usûlî işlemler de vardır.

²²⁴ **Menon**, s. 26.

²²⁵ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 273; **Pazarıcı**, "Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi", s. 86; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 18/3 ve m. 18/4.

Selef devletin onaylama, kabul ya da tasvip şartıyla imzalamış olduğu antlaşmalar karşısında, yeni bağımsız devlet selef devletin ya da önceki devletin halefiyet tarihinden önce onaylama, kabul ya da tasvip koşuluyla imzalamış olduğu çok taraflı antlaşmalara isterse onaylama, kabul ya da tasvip yoluyla taraf olabilecektir²²⁶.

Pazarıcı tarafından onaylama; “*İmzalanan bir antlaşmanın bir devletin bu konudaki yetkili organınca kabul edilmesi sonucu devleti uluslararası düzeyde bağlayan bir hukuksal işlemdir*”²²⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Tartışmalar, onaylama işleminin antlaşmanın yürürlüğe girmesi için kesin yapılması gerekli bir işlem olup olmadığı konusu üzerinedir. Meray, onay işlemini antlaşmanın bağlayıcılık kazanması için bir şart olarak kabul etmiştir²²⁸. Pazarıcı da, onay işlemini bağlayıcılık şartı olarak görürken, XIX. yüzyıldan önce dış temsilciliklerin gerçekleştirmiş oldukları işlemlerin onayı şeklinde basit şekilde tezahür etmiş olduğunu, günümüzde ise devleti bağlayıcı temel irade beyanı olarak ifade etmiştir.

Onay işleminin yapılmasının kesin olduğu durumlar 1969 Viyana Sözleşmesi m. 14’de dört durum olarak sayılmıştır. Ayrıca ikinci maddesinde kabul ve tasvip işlemlerinin de onay ile aynı sonucu doğuracakları hüküm altına alınmıştır²²⁹. Sayılan dört durum dışında onay işleminin bağlayıcı etkisi tarafların iradesiyle belirlenmektedir. 1978 Viyana Sözleşmesi bağlanma rızasının onaylama, kabul ya da tasvip ile ifade edilebileceğini açıkça kabul etmiştir.

1978 Viyana Sözleşmesi, antlaşmanın onaylama, kabul ya da tasvip yoluyla yeni bağımsız devletlere uygulanamayacağı hâlleri de ele almıştır²³⁰. Buna göre, bu antlaşmanın yeni bağımsız devletlere uygulanması antlaşmanın konu ve amacı ile bağdaşmıyorsa ya da antlaşmanın uygulanma koşullarında köklü değişiklikler yapıyorsa ve antlaşmaya katılma

²²⁶ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 273; **Pazarıcı**, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 86; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 19.

²²⁷ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 59.

²²⁸ **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (İkinci Cilt), s. 94.

²²⁹ “1. Bir devletin bir antlaşma ile bağlanma rızası şu hallerde onay ile açıklanır: (a) Antlaşma, bu rızanın onay suretiyle açıklanacağını öngörüyorsun; (b) Görüşmeciler devletlerin, onayın gerekli olduğu hususunda mutabık oldukları başka türlü tespit edilirse; (c) Devlet temsilcisi, antlaşmayı onaya tabi olarak imzaladığı zaman; veya, (d) Devletlerin antlaşmayı onaya tabi olarak imzalama niyeti, temsilcisinin yetki belgesinden anlaşıldığı zaman veya görüşmeler esnasında açıkladığı zaman. 2. Bir devletin bir antlaşmayla bağlanma rızası, onay uygulamasına benzer şartlar altında kabul veya tasviple de açıklanır”.

²³⁰ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 19/3 ve m. 19/4.

antlaşmanın tarafı olan bütün devletlerin rızasına bağlanmış olup da bu rıza alınmamışsa antlaşmaya onaylama, kabul ya da tasvip yoluyla taraf olunması mümkün değildir²³¹.

Yukarıda sayılan antlaşmanın yeni bağımsız devlete uygulanamayacağı hallerin somut olayda tespit edilebilmesi için, antlaşmanın incelenmesi ve bu koşulların gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespit edilmesi gereklidir. “*Rebus sic stantibus*” (durum değişmedikçe), şeklinde de ifade edilen antlaşma şartlarında köklü değişiklik durumunun, gerçekleşmesi hâli uluslararası antlaşmaların sona erdiği durumlardan biridir. Ancak sınır antlaşmaları bu şekilde sona erdirilemez²³².

Sözleşme m. 20, yeni bağımsız devlet, çok taraflı antlaşmaya taraf olurken bu antlaşmada yer alan çekinceler konusunda bir açıklama getirmemiş ya da yeni bir çekince getirilmesini istememiş ise antlaşmada mevcut çekinceleri kabul etmiş sayılacağını hüküm altına almıştır. Çekinceler konusunda, 1969 Viyana Sözleşmesi m. 19’un saklı olduğu da belirtilmiştir²³³. Selef devlet tarafından konulmuş bir çekince konusunda yeni bağımsız devletin sessiz kalması, antlaşmayı bu çekincelerle birlikte kabul ettiği anlamına gelmektedir.

Sözleşmede getirilen bir diğer düzenleme, yeni bağımsız devletin taraf olmak istediği çok taraflı antlaşma için yapacağı halefiyet bildirimiyile, antlaşmanın bir kısmı için ya da farklı maddeleri arasından seçim yaparak antlaşmanın tarafı olabilmesidir²³⁴. Bunun için söz konusu antlaşmada engel bir hükmün olmaması gerekmektedir. Yine aynı maddenin ikinci fıkrasında, yeni bağımsız devletin bağlanma iradesini açıkladığı çok taraflı antlaşmanın diğer taraflarına sağlamış olduğu hakları reddetme ya da değiştirme hakkı düzenlenmiştir. Üçüncü fıkrada ise yeni bağımsız devletin, ikinci fıkrada verilmiş olan bu hakları kullanmaması halinde selef devletin yapmış olduğu şekilde çok taraflı antlaşmaya taraf olacağı belirtilmiştir²³⁵. Yeni bağımsız devlete verilen bu seçimlik hakkın sınırsız olmadığını, o antlaşmada belirtilen kurallarla sınırlı olduğu da ifade edilmiştir²³⁶. Zira

²³¹ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 274.

²³² 1969 Viyana Sözleşmesi m. 62; Lütem, İlhan, Devletler Hukuku Dersleri (Birinci Cilt), Ankara 1956, s. 81.

²³³ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 274; Pazarcı, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 86.

²³⁴ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 21.

²³⁵ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 274-275; Menon, s. 31.

²³⁶ Devencioglu, s. 44.

tarafı olunmak istenilen antlaşma farklı bir katılma şekli öngörüyorsa yeni bağımsız devlet bu şekilde antlaşmaya taraf olabilecektir.

4. Yeni Bağımsız Devletin İki Taraflı Antlaşmalara Halefiyeti

İki devletin karşılıklı hak ve yükümlülüklerinin düzenlendiği iki taraflı antlaşmalarda tarafların kişilikleri çok taraflı antlaşmalara göre daha ön plândadır²³⁷. Çok taraflı antlaşmalarla karşılaştırıldığında görülecektir ki iki taraflı antlaşmalarda antlaşmaya taraf olmak için mutlaka diğer tarafın rızası gerekmektedir. Ancak çok taraflı antlaşmalarda aksi öngörülmedikçe taraf olmak için tüm tarafların rızası şart değildir²³⁸.

Yeni bağımsız devletlerin selef devletin yapmış olduğu iki taraflı antlaşmalara bağlanma iradesi Sözleşmem. 24, m.25 ve m.26'da düzenleme altına alınmıştır.

İki taraflı antlaşmalar konusunda ilk hüküm, halefiyete konu bölge bakımından yürürlükte olan iki taraflı antlaşmaların yürürlüğünün devamı, halef devlet ile antlaşmanın diğer tarafı olan devlet arasında açıkça kararlaştırılmış ise ya da tarafların davranışlarından antlaşmaya devam edilmek istendiğinin kararlaştırılmış olduğu anlaşılıyorsa antlaşma yürürlükte kalmaya devam edecektir şeklindedir²³⁹. İkinci durumda görüldüğü üzere devletlerin zımnî kabulü de antlaşmaya devam etme iradesini geçerli bir şekilde açıklama iradesi olarak kabul edilmektedir.

Antlaşmada aksi belirlenmedikçe veya tarafların antlaşmasından farklı bir niyet anlaşılmadıkça, yürürlüğü devam edecek antlaşma, yeni bağımsız devlet ile diğer taraf devlet arasındaki ilişkilere halefiyet tarihinden itibaren uygulanmaya başlar²⁴⁰.

Selef devlet ile antlaşmanın tarafı diğer devlet arasındaki antlaşmanın sona ermesinin, askıya alınmasının ve değişikliğe uğramasının yeni bağımsızlığa kavuşan devlet (halef devlet) bakımından etkisi de düzenlenmiştir²⁴¹. Bütün bu durumlarda yeni bağımsızlığa kavuşan devlet ile diğer taraf devlet arasında antlaşmanın yürürlüğü devam eder. Antlaşma halefiyet tarihinden itibaren, değişikliğe uğramadan yeni bağımsız devlet

²³⁷ Menon, s. 34.

²³⁸ Menon, s. 34.

²³⁹ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 275; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 24.

²⁴⁰ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 24/2.

²⁴¹ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 26.

ile diğer taraf arasındaki ilişkilere uygulanabilir. Antlaşmanın değişikliğe uğramış haliyle yeni bağımsız devlet ile öteki taraf devlet arasındaki ilişkilere uygulanması bu devletlerin menfaatine ise antlaşma değişikliğe uğramış haliyle uygulanacaktır²⁴².

1978 Viyana Sözleşmesi'nde çok tarafı antlaşmalar ve iki tarafı antlaşmaların halefiyet olayından sonra geçici olarak uygulanması da düzenleme altına alınmıştır. Madde 27 çok tarafı antlaşmaların geçici uygulanması konusunu ele alırken, m. 28 iki tarafı antlaşmaların geçici uygulamasını düzenlemiştir.

Halefiyete konu bölge üzerinde halefiyet tarihinden itibaren yürürlükte olan çok tarafı bir antlaşma mevcut ve yeni bağımsız devlet de bu antlaşmanın geçici olarak yürürlükte kalmasını istiyorsa, yeni bağımsız devlet ile antlaşmanın diğer tarafı ya da tarafları bu konuyu ya açıkça kararlaştırılmalı ya da davranışları bu yönde bir kabulü haklı çıkarır nitelikte olmalıdır²⁴³. Çok tarafı antlaşmalar için bütün tarafların rızası gerekiyorsa, bu şart yerine getirilmeden antlaşmanın geçici olarak uygulanmasına da başlanamayacaktır.

Ayrıca halefiyete konu bölgede henüz yürürlüğe girmemiş bir antlaşma geçici olarak uygulanmakta ve bu sırada halefiyet olayı meydana gelmişse, yeni bağımsız devlet de bu antlaşmanın kendisi ve sözleşmenin diğer tarafları arasındaki ilişkiye geçici olarak uygulanmasına devam edilmesini isteyebilir. Meğer ki yeni bağımsız devlet ile antlaşmanın diğer tarafları bu konuda açıkça anlaşmış olsunlar veya bu yönde bir uygulamayı haklı çıkarır şekilde davransınlar. Geçici uygulama için bütün devletlerin rızası gerekiyorsa bu şart yerine getirilmeden antlaşmanın geçici olarak uygulanması da mümkün değildir²⁴⁴.

Sözleşmede, iki tarafı antlaşmaların geçici uygulanması konusu da düzenlenmiştir. Halefiyet tarihinden önce, selef devlet ile diğer bir devlet arasında yapılmış ve geçici olarak uygulanan iki tarafı bir antlaşma halefiyet tarihinden sonra yeni bağımsız devlet ve

²⁴² Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 276.

²⁴³ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 27.

²⁴⁴ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 276; Pazarıcı, "Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi", s. 86; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 27.

antlaşmanın diğer tarafı arasındaki ilişkiye dair açıkça ya da zımnî olarak bir irade uyuşması var ise geçici olarak uygulanmaya devam edecektir²⁴⁵.

Antlaşmaların geçici uygulamalarının ne zaman sona ereceği konusunda m. 29 düzenlenmiştir. Buna göre, antlaşmada aksi bir hüküm olmadıkça ve aksi kararlaştırılmadıkça, m. 27’de düzenlenen çok taraflı antlaşmaların geçici uygulanması ve m. 28’de düzenlenen iki taraflı antlaşmaların geçici uygulanması antlaşmanın taraflarınca makul süreli bir bildirimle sona erdirilebilecektir. Antlaşmada daha kısa bir süre belirlenmemişse veya aksi kararlaştırılmamışsa makul sona erme süresi, antlaşmanın diğer devlet ya da devletler tarafından geçici olarak uygulanmaya başlamasından itibaren 12 ay olmalıdır hükmü de getirilmiştir²⁴⁶.

İki ya da daha fazla ülkeden oluşan yeni bağımsız devlet söz konusu ise Sözleşmede m. 16’dan m. 29’a kadar düzenlenmiş olan yeni bağımsız devletlerle ilgili hükümlerin bu nitelikte bir yeni bağımsız devlete uygulanacağı belirtilmiştir²⁴⁷.

Yeni bağımsız devletin iki ya da daha fazla ülkeden oluşması durumunda, önceki ülkelerin herhangi birinin iki ya da çok taraflı antlaşmalarının uygulanması mümkün ise söz konusu sözleşme yeni bağımsız devletin tüm ülkesi için geçerli olacaktır. Ancak yukarıda ifade etmiş olduğumuz iki taraflı ve çok taraflı antlaşmaların uygulanmasını engelleyen durumlar hariç tutulmaktadır. Söz konusu antlaşmalar halefiyet tarihinde yürürlükte olan antlaşmalardır²⁴⁸.

*“II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan devletler kendi bölgelerinde daha önce yürürlükte olan iki taraflı antlaşmaların uygulanmasına devam etmişlerdir”*²⁴⁹. Hava taşıma antlaşmaları ve teknik yardım antlaşmaları gibi özel tür antlaşmalara, halef devletler tarafından uygulanmaya devam edildiği görülmüştür. Bu devamlılığın sebebi olarak devletlerin menfaatleri gösterilebilir. Ancak bir antlaşmanın devam edilebilecek nitelikte

²⁴⁵ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 276; **Pazarıcı**, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 86; **Menon**, s. 38-39; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 28.

²⁴⁶ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 276; **Pazarıcı**, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 86; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 29.

²⁴⁷ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 30.

²⁴⁸ **Menon**, s. 50.

²⁴⁹ **Keith**, Kenneth J., “Succession to Bilateral Treaties by Succeeding States”, 61 American Journal of International Law 1967, s. 544’den aktaran: **Menon**, s. 35.

olup olmadığı ayrımı önceden yapılamamaktadır²⁵⁰. 14 Kasım 1946 tarihinde Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılan hava hizmetleri antlaşması, Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılmasından sonra da Pakistan tarafından uygulanmaya devam edilmiş ve bu antlaşmanın Pakistan ve Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılmış gibi kabul edilmiştir²⁵¹.

C. Birden Çok Devletin Birleşerek Yeni Devlet Oluşturmaları Durumunda Halefiyet

1978 Viyana Sözleşmesi'nin Dördüncü bölümü devletlerin birleşmesi ve ayrılması başlığını taşımaktadır. Madde 31, m. 32 ve m. 33'te devletlerin birleşmesi halinde halefiyet durumu düzenlenmiştir.

Devletlerin birleşmesi örnekleriyle, gerek II. Dünya Savaşı öncesi ve gerek II. Dünya Savaşı sonrasında sıkça karşılaşılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin, 1871'de Alman Federasyonu'nun, önceki İsveç ve Norveç'in oluşumu, 1958'de Mısır ve Suriye birliği, 1964'te Tanganyika ve Zanzibar'ın birleşmesiyle oluşan Tanzania Cumhuriyeti bu örneklerden bazılarıdır²⁵².

Sözleşme ile, devletlerin birleşmesi durumunda meydana gelen halefiyet sorunlarına uygulanmak üzere çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Genel kural olarak, iki ya da daha fazla devletin birleşmesi ve böylece bir halef devlet oluşması durumunda, halefiyet tarihinde yürürlükte olan her antlaşmanın halef devlet bakımından yürürlüğünün devam ettiği kabul edilmiştir²⁵³.

Genel kuralda "*her antlaşma*" kavramından, devletlerin birleşmesi anında, birleşen devletin herhangi birinde yürürlükte bulunan antlaşmanın, birleşmeden sonra ülkenin bir parçasına uygulanan antlaşma olarak varlığını sürmeye devam edecek antlaşma kastedilmektedir. Ancak birleşme halinde tek bir antlaşmanın tüm ülke üzerinde uygulanacağı da taraflarca kararlaştırılabilir²⁵⁴.

²⁵⁰ Menon, s. 35.

²⁵¹ Menon, s. 37.

²⁵² Menon, s. 47.

²⁵³ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 30.

²⁵⁴ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 277-278; Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 359.

İki ya da daha fazla devletin bir araya gelerek oluşturdukları yeni oluşum, ne bir uluslararası örgüt ne de alelâde bir birliktir. Ülke, insan ve egemenlik unsurlarından oluşan anayasal manâda bir devlettir²⁵⁵.

Aynı maddede, bu tür antlaşmaların yürürlüğünü engelleyen istisnaî haller, halef devlet ile diğer devlet ya da devletler tarafından aksine bir antlaşma yapılmışsa, yürürlükteki antlaşmanın halef devlete uygulanmasının antlaşmanın konu ve amacı ile bağdaşmayacağı ve antlaşmanın şartlarında köklü değişiklikler yapacağı antlaşmadan anlaşılıyor ya da başka şekilde belirlenmişse, şeklinde sayılmıştır²⁵⁶.

Devletlerin halefiyeti tarihinde yürürlükte olmayan antlaşmalar bakımından devletlerin birleşmelerinin etkileri başlıklı hüküm, iki ya da daha çok devletin birleşmesinden oluşan yeni devletin, birleşmeye konu devletlerden biri tarafından yapılmış olan ve halefiyet tarihinde henüz yürürlüğe girmemiş çok taraflı bir antlaşmaya, yapılacak bir halefiyet bildirimini ile taraf olunabileceği düzenlemiştir. Bu bildirim geçerli olabilmesi için ise taraflar arasında başka türlü kararlaştırılmamış olma veya sonraki devletin halefiyet bildiriminde aksini belirtmemiş olması gerekmektedir. Aksi takdirde antlaşma, sadece birleşen devletin halefiyet tarihinden önce antlaşma ile bağlanma rızasını veren kısmı bakımından geçerli olacaktır²⁵⁷.

Birleşme ile ilgili bir diğer düzenleme ise, iki ya da daha çok devletin birleşmesiyle oluşan yeni devlet, birleşme tarihinden önce birleşmeye konu devletlerden biri tarafından imzalanmış ancak henüz onay, kabul ya da tasdik safhalarından geçmemiş çok taraflı bir antlaşmanın bu aşamalarını gerçekleştirerek taraf olabileceği kabul edilmiştir²⁵⁸. Birleşme konusu ülkelerden biri tarafından söz konusu antlaşmaya belirtilen şekilde taraf olunması halinde, antlaşma sadece antlaşmaya taraf olan ülke kısmı bakımından geçerli olacaktır. Aksi halefiyet bildiriminde belirtilerek antlaşmanın tüm ülke üzerinde geçerli olması sağlanabilir²⁵⁹.

²⁵⁵ Devecioğlu, s. 45.

²⁵⁶ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 277.

²⁵⁷ Pazarıcı, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 87; Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 278; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 32.

²⁵⁸ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 33.

²⁵⁹ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 279.

İki ya da daha çok ülkenin birleşmesiyle oluşan yeni devletin antlaşmalara halefiyetinin hüküm altına alındığı üç durumda da aranan birtakım şartlar vardır. Bunlardan ilki, birleşik devletin söz konusu antlaşmalara taraf olması antlaşmanın konu ve amacıyla bağdaşır nitelikte olma şartı, ikincisi antlaşmanın bu yeni devlete uygulanmasının antlaşma şartlarında köklü değişiklikler meydana getirmemesi ve son şart çok taraflı antlaşmalarda diğer tarafların rızası koşulu aranmışsa bu koşulun yerine getirilmesidir²⁶⁰.

Birleşme halinde halefiyet tarihinden önce yapılan antlaşmaların yürürlüğünün devam edip etmeyeceği konusunda yeni devlet bir seçimlik hakka sahiptir²⁶¹. Yeni devlet isterse halefiyet tarihinden önce imzalanmış antlaşmaya taraf olarak antlaşmanın yürürlüğünü devam ettirebilir. İsterse de söz konusu antlaşmaya taraf olmayabilir.

Bu başlık altında ele almış olduğumuz birden fazla ülkenin birleşmesiyle oluşmuş devletin antlaşmalara halefiyeti otomatik ya da kanundan doğan bir halefiyet değildir. Devletlerin antlaşmalara devam etme niyetleri ahde vefa²⁶² ilkesinden kaynaklanmaktadır.

D. Bir Devletin Parçalanması Sonucu Yeni Ortaya Çıkan Devletlerin Halefiyeti

Çalışmamızın esas konusu olan bir devletin parçalanması durumunda ortaya çıkan yeni devletlerin halefiyeti konusu, Sözleşme m. 34 ve m. 38 arasında düzenleme altına alınmıştır. Öncelikle bu maddeler tahlil edilecek daha sonra ilgili devlet örneklerine ayrı bir başlık altında devam edilecektir.

Bir devletin bir veya daha fazla parçasının farklı bir devlet kurmak amacıyla mevcut devletten ayrılması durumunda, eski devletin varlığının devam edip etmediğine bakılmaksızın, halefiyet tarihinde selef devletin tüm ülkesi açısından yürürlükte olan her antlaşmanın yürürlüğü, ayrılma yoluyla oluşan her bir halef devlet için devam edecektir²⁶³.

²⁶⁰ **Pazarıcı**, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, S. 87; **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 278-279.

²⁶¹ **Devecioğlu**, s. 45.

²⁶² Avusturyalı hukukçu Hans Kelsen, uluslararası hukuk ile ulusal hukuku birbirine benzetmiştir. İç hukukta anayasa, nasıl normlar hiyerarşisinde en üst sırada ise, ahde vefa ilkesinin de uluslararası hukukta en üst norm olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade eder. Uluslararası hukukun yazılı kuralları olan antlaşmalar, ahde vefa ilkesi gereğince bağlayıcılık kazanmaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için bkz.:**Erdal**, s. 385; 1969 Viyana Sözleşmesi m. 26.

²⁶³ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 34.

Çelik maddenin çevirisinde halefiyet tarihi yerine ayrılma tarihi kavramını kullanmayı tercih etmiştir²⁶⁴. Ayrılma tarihi ile halefiyet tarihinin aynı tarihler olduğu düşünülebileceği gibi farklı tarihler olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Biz çalışmamızda madde metnindeki şekliyle halefiyet tarihi “*the date of the succession of states*” ifadesini kullanmayı tercih ettik.

Maddenin ilk fıkrasının devamında, halefiyet tarihinde selef devletin ülkesinin sadece bir bölgesi bakımından yürürlükte bulunan her antlaşmanın, yine sadece o ülkenin sahibi olan halef devlet açısından yürürlüğünü sürdüreceği ifade edilmiştir²⁶⁵.

Maddenin ikinci fıkrasında, ilk fıkranın uygulanmayacağı durumlar sayılmıştır. Bunlardan ilki, devletlerin aksini kararlaştırmaları durumudur. İkincisi ise, halef devlet bakımından antlaşmanın uygulanmasının antlaşmanın konu ve amacıyla bağdaşmayacağı veya onun uygulanması koşullarında köklü değişiklikler yapacağına antlaşmadan anlaşılması veya aksinin belirlenmiş olması durumudur²⁶⁶.

Ülkesinin bir bölümü ayrılmış olan devletin varlığını sürdürmeye devam edecektir²⁶⁷. Bu durumda selef devletin varlığı devam etmektedir ve önceden yapmış olduğu ve halefiyet tarihinde yürürlükte bulunan her antlaşma yürürlüğünü sürdürecektir. Diğer maddelerde de saymış olduğumuz, taraflarca aksinin kararlaştırılmış olması, antlaşmanın sadece ülkenin ayrılan kısmıyla ilgili olması veya selef devlet bakımından antlaşmanın uygulanmasının antlaşmanın konu ve amacı ile bağdaşmayacağına veya antlaşmanın uygulanması koşullarında köklü değişiklikler yapacağına antlaşmadan anlaşılıyor olması ya da aksinin belirlenmiş olması durumlarında antlaşmanın yürürlüğü devam etmeyecektir²⁶⁸.

Devletlerin ayrılması halinde ele alınan diğer bir durum, bir devletin ayrılması durumunda devletlerin halefiyeti tarihinde yürürlükte olmayan antlaşmalara katılım başlığı altında şu şekilde hükme bağlanmıştır:

²⁶⁴ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 279.

²⁶⁵ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 279; Pazarıcı, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 87; Menon, s. 54; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 34/1-b.

²⁶⁶ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 279; Pazarıcı, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 87; Menon, s. 54; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 34/2-a ve m. 34/2-b.

²⁶⁷ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 35.

²⁶⁸ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 279; Pazarıcı, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 88; Menon, s. 54; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 35.

Halef devlet, selef devletin halefiyete konu bölge ile ilgili olarak yapmış olduğu ancak henüz yürürlüğe girmemiş çok taraflı bir antlaşmaya yapacağı bir bildirim ile taraf olabilir²⁶⁹. Halefiyet tarihinden sonra yürürlüğe girmiş çok taraflı antlaşmalar için de aynı durum geçerlidir²⁷⁰. Önceki maddelerde bahsetmiş olduğumuz antlaşmanın uygulanamayacağı haller aynı şekilde bu madde için de geçerlidir. Çok taraflı antlaşmalarda, halef devletin taraf olması antlaşmanın diğer taraflarının rızası koşulu gerektiriyor ve bu koşul yerine getirilmemişse antlaşma halef devlete uygulanmaz hükmü, diğer maddelerden farklı olan tek husustur. Bu husus antlaşmanın çok taraflı olmasından kaynaklanmaktadır.

Halef devlet, halefiyet tarihinden önce selef devlet tarafından imzalanmış fakat onay, kabul veya tasdik aşamaları tamamlanmamış çok taraflı antlaşmalara bahsedilen aşamaları tamamlayarak taraf olabilecektir²⁷¹. Meğer ki aksi kararlaştırılmış olsun veya antlaşmanın uygulanması antlaşmanın konu ve amacıyla bağdaşmasın veya çok taraflı antlaşmaya taraf olmak için diğer tarafların rızası koşulu yerine getirilmemiş olsun²⁷².

Sözleşme m. 38’de, m. 31, m. 32 ve m.36’da bahsedilen halefiyet bildiriminin usûlü hakkındadır²⁷³.

Bir devletin iki veya daha fazla parçaya ayrılması durumunda ortaya çıkan halef devletin selef devletin yaptığı antlaşmaları kabul etmesinin ahde vefa ilkesinin bir sonucu olduğu kabul edilmektedir²⁷⁴. Her ne kadar örf ve âdet hukuku kurallarının kodifiye edilmiş hali niteliğindeyse de, 1978 Viyana Sözleşmesi’nin saydığımız bütün bu maddeleri kendisine taraf olan devletler için bağlayıcıdır.

Ülke üzerinde meydana gelen egemenlik değişiklikleri ülkede kanunî bir boşluk doğmasına sebep olmaz. Çünkü ülkenin kendi ulusal hukuku uygulanmaya devam

²⁶⁹ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 36/1.

²⁷⁰ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 280; **Pazarıcı**, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 88; **Menon**, s. 54; 1978 Viyana Sözleşmesi m. 36/2.

²⁷¹ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 37.

²⁷² **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 280; **Pazarıcı**, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 88.

²⁷³ Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf, (01.05.2013).

²⁷⁴ **Devecioğlu**, s. 47.

edecektir²⁷⁵. Egemenlik değişikliği geçiren ülkede, söz konusu antlaşma ile uluslararası antlaşmalar konusunda da hukukî bir boşluk doğmasını engelleyen hükümler getirilmiştir.

Antlaşmanın lafzından, bir devletin birden fazla parçaya ayrılması halinde ortaya çıkan yeni devletlerin, önceki devlet tarafından yapılmış antlaşmalara bir bildirimle halef oldukları anlaşılmaktadır. 1978 Viyana Sözleşmesi'ne taraf olan YSFC'nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan Bosna-Hersek, Slovenya ve Hırvatistan bu Sözleşmeye halefiyet bildiriminde bulunarak taraf olmuşlardır. Ancak Sırbistan ve Karadağ Devletleri Birliği'nden oluşan kendisini YSFC'nin halefi sayan YFC ise Sözleşmeye taraf olmamıştır²⁷⁶.

²⁷⁵ Devecioğlu, s. 48.

²⁷⁶ Devecioğlu, s. 48.

İKİNCİBÖLÜM

ANTLAŞMALAR DIŞINDA DİĞER HALEFİYET KONULARI

I. GENEL OLARAK

Devletlerin halefiyeti konusunun sadece antlaşmalarla sınırlı olmadığına daha evvel de değinmiştik. Gerek 1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Halefiyeti Sözleşmesi, gerekse 1983 Viyana Devlet Malları, Arşivleri ve Borçları Sözleşmesi'nin kapsadığı konular dışında halefiyet durumunda vatandaşlık, kazanılmış haklar ve devletlerin iç örgütlenmelerinde de değişiklikler meydana gelebilmektedir.

Bu konularda meydana gelen değişiklikler, uluslararası toplumun değer yargılarındaki farklılık sebebiyle ülkeden ülkeye değişiklik göstermiştir²⁷⁷.

II. DEVLET MALLARINA HALEFİYET

A. Genel Olarak

İdare hukukumuzda, devlet malı kavramı konusunda herkesin hemfikir olduğu bir isim vermek zordur. Devlet malı yerine, kamusal mallar, idare malları, kamu hizmeti eşyası, millî emlak, hazine malları kavramlarının kullanıldığı da görülmektedir.

Doktrinde, devlet malı kavramı konusunda çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan ilki, "*İdarenin elinde bulunan ve kamu hizmetine özgülenmiş bütün mallar idarenin malları, kamuya ilişkin mal*"²⁷⁸ şeklindedir. "*Kamu malları, bir kamu tüzel kişininin mülkiyetinde bulunan ve kamu mallarına tahsis edilen mallardır*"²⁷⁹, "*İdare hukuku ilkelerine göre, kamunun kullanımına ve yararlanmasına ait olan veya bu amaca tahsis edilen eşya ve mallarla bir kamu hizmetinin unsuru ve ayrılmaz parçası sayılabilecek olan*

²⁷⁷ Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, s. 361.

²⁷⁸ Yıldırım, Ramazan, İdare Hukuku Dersleri I, 2. Baskı, Konya 2006, s. 265.

²⁷⁹ Akyılmaz, Bahtiyar/ Sezginer, Murat/ Kaya Cemil, Türk İdare Hukuk, 2. Baskı, Ankara 2011, s. 548.

*mallar kamu malı olarak kabul edilmektedir*²⁸⁰, şeklinde yapılan diğer tanımların da ilk tanım ile benzer hususlara vurgu yaptığı görülmektedir.

Menon, devlet mallarının, kamu malları içerisinde bir tür olduğunu ve devlet dışındaki diğer bölgesel yetkililerin, kamu işletmelerinin, kamu kuruluşlarının mallarından ayrı karaktere sahip olduğunu ifade etmiştir²⁸¹.

Devletlerin halefiyeti açısından, 1983 Viyana Sözleşmesi, devlet malı kavramını, devletlerin halefiyeti tarihinde, selef devletin ulusal hukukuna göre sahip olduğu mallar, haklar ve çıkarlar şeklinde tanımlamıştır²⁸². Bu tanım ve yukarıda bahsettiğimiz devlet malları tanımlarından da yola çıkılarak, uluslararası toplumda ortak bir devlet malları tanımı verilmesinin zorluğu hesaba katılırsa, Sözleşme'nin önceki devletin ulusal hukukuna yaptığı atfın son derece isabetli olduğu görülecektir.

B. 1983 Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Halefiyet Konusunda Viyana Sözleşmesi Kapsamında Devlet Mallarının Geçişi

Bir devletin ülkesinde meydana gelen egemenlik değişikliği durumunda, örf ve âdet hukukunun kodifikasyonu niteliğindeki 1983 Viyana Sözleşmesi'nde devlet mallarının geçişi konusuna değinmeden önce bu konuda örf ve âdet hukuku kurallarını kısaca incelemek uygun olacaktır.

Aksi taraflarca kararlaştırılmadığı sürece, halefiyet durumunda önceki devletin bütün mallarının herhangi bir karşılık ödenmeksizin doğrudan halef devlete geçmesi temel örf ve âdet hukuku kuralı olarak benimsenmiştir²⁸³. Mallar, taşınır ve taşınmaz mal olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmuş ve taşınmazların halefiyet tarihinde buldukları ülke devletinin malı sayılması, taşınırın ise ülke idaresiyle doğrudan bağlantılı olması şartıyla halef devlete geçmesi örf ve âdet hukuku kuralı olarak uygulanagelmiştir²⁸⁴.

²⁸⁰ DN. 3. D. 13.10.1980, E.1980/157, K. 1980/81, DN. Der., S.44-45, s. 54'ten aktaran: **Atay**, Ender Ethem, İdare Hukuku, 1. Baskı, Ankara 2006, s. 606.

²⁸¹ **Menon**, s. 77.

²⁸² 1983 Viyana Sözleşmesi m. 8.

²⁸³ **Pazarcı**, Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Cilt), 4. Baskı, Ankara 2005, s. 38.

²⁸⁴ **Sur**, s. 142.

Bahsetmiş olduğumuz kurala 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın 60/1'de yer verilmiştir. Buna göre genel kural, “*Gerek Balkan Savaşı sonucu gerekse işbu antlaşma ile, kendilerine Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir toprak parçası ayrılmış ya da ayrılan devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu toprak parçasında bulunan her türlü taşınır ve taşınmaz mallarını, herhangi bir karşılık ödemeksizin, edinmiş olacaklardır*”²⁸⁵ şeklinde teyid edilmiştir. Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletlerin ülkelerinde bulunan taşınır ve taşınmaz mallar doğrudan bu devletlerin olmuştur²⁸⁶.

1983 Viyana Sözleşmesi yukarıda bahsettiğimiz örf ve âdet kuralını esas alarak şu hükmü getirmiştir: Aksi kararlaştırılmadıkça, selef devletin devlet malları hiçbir karşılık ödemeksizin halef devlete geçer²⁸⁷. Devletler arası uygulamada aksi örnekler²⁸⁸ görülse de kabul edilen temel ilke devlet mallarının (kamusal mallar) halef devlete intikâl etmesidir.

Devlet mallarının geçişinin etkisi, selef devletin mallar üzerindeki hakkının sona ermesi, halef devletin bu mallar üzerinde hakkının doğması şeklinde ifade edilmiştir²⁸⁹.

1. Ülkenin Bir Parçasına Halefîyet Durumunda Malların Geçişi

Ülkenin bir parçasına halefîyet durumunda devlet mallarının durumu, selef devletin kamusal mallarının halef devlete geçişi konusunda, halef devlet ile selef devlet arasında bir antlaşma yapılabileceği yönünde genel bir kural belirlenmiştir²⁹⁰. Ancak, taraflar arasında böyle bir antlaşma yok ise, taşınmaz mallar ve taşınır mallar konusunda farklı düzenleme getirilmiştir. Taşınmazlarla ilgili hüküm, devletlerin halefîyeti ile ilgili bölgedeki selef devletin taşınmaz malları halef devlete geçer şeklinde düzenlenmişken, selef devletin

²⁸⁵ Meray, Seha L., Uluslararası Hukuk ve Örgütler, 1. Baskı, Ankara 1977, s. 174.

²⁸⁶ Sur, s. 142; Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 363.

²⁸⁷ Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf, (03.05.2013); 1983 Viyana Sözleşmesi m. 11.

²⁸⁸ USAD'ın 15.12.1933 tarih, CPJI Series A/B, No.61 sayılı Peter Pazmany Üniversitesi Davası kararı s. 237-238'den aktaran: Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 362; Gould, Wesley L., An Introduction to International Law, New York 1957, s. 413.

²⁸⁹ United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf, (03.05.2013); 1983 Viyana Sözleşmesi m. 9.

²⁹⁰ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 14.

faaliyetleriyle bağlantılı taşınır mallarının dahalef devlete geçeceği hüküm altına alınmıştır²⁹¹.

Halef devlete geçebilecek taşınmaz mallar UHK tarafından şu şekilde sayılmıştır: “Kışlalar, havaalanları, hapishaneler, sabit askerî tesisler, hastaneler, devlet üniversiteleri, yönetime ait binalar, devlete ait toplumsal hizmet kurumu binaları, devlete ait ekonomik ve malî nitelikli kurum binaları”²⁹². Söz konusu taşınır mallar da, altın ve döviz rezervleri, kamu fonları şeklinde örneklendirilebilir²⁹³. Madde metninde geçen devletin faaliyetleriyle bağlantılı mallar ifadesinden devletin kamusal faaliyetleri anlaşılmalıdır.

2. Yeni Bağımsız Devletin Devlet Mallarına Halefiyeti

Yeni bağımsız devlet, uluslararası ilişkilerinden dolayı başka bir devletin sorumlu olduğu ve bu devlete bağımlı olan devlet olarak tanımlanabilir. II. Dünya Savaşı sonrası da sömürgeci devlet ve bağımlı devlet arasında, devlet mallarının geçişi ile ilgili antlaşmalar yapıldığı görülmüştür²⁹⁴. Devlet uygulamalarını yansıtan 1983 Viyana Sözleşmesi de devletlerin uygulamaları yönünde hükümler getirmektedir.

1983 Viyana Sözleşmesi’ne göre, yeni bağımsız devletin halefiyeti durumunda, devletlerin halefiyeti ile ilgili ülkede bulunan selef devletin taşınmaz malları halef devlete geçecektir²⁹⁵. Eğer halefiyet konusu ülkede selef devletin bağımlı devlet durumunda bulunduğu süreç boyunca sahip olduğu taşınmaz mallar bu ülke dışında başka bir ülkede bulunuyorsa, bu durumda bu taşınmazlar da halef devlete geçer²⁹⁶.

²⁹¹ United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf, (03.05.2013); **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 363; **Sur**, s. 143; **Acer/ Kaya**, s. 335.

²⁹² **Aladağ**, s. 51.

²⁹³ **Sur**, s. 143.

²⁹⁴ **Menon**, s. 103-104.

²⁹⁵ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 15/1-(a) ve m. 15/1-(b).

²⁹⁶ Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf, (03.05.2013).

Selef devletin maddenin ilgili fıkrasında bahsedilenlerin dışında taşınmaz devlet malları ve bağımlı devleti oluşturan devletlerin halefiyeti ile ilgili ülkenin dışında bulunan taşınmaz mallar, bağımlı devlete katkıları oranında halef devlete geçecektir²⁹⁷.

Madde 15/1'in (d), (e) ve (f) bentlerinde de taşınır devlet malları ele alınmıştır. (d) bendine göre, devletlerin halefiyeti ile ilgili bölge bakımından selef devletin faaliyetleriyle ilgili taşınır devlet malları halef devlete geçecektir. (e) bendi, Selef devletin bağımlı devlet olduğu süre boyunca ve devletlerin halefiyeti ile ilgili ülkede sahip olduğu taşınır malların halef devlete geçeceğini belirtir. Son olarak (f) bendi de, bağımlı devleti oluşturan selef devletlerin halef devlet olmaları durumunda selef devletin taşınır devlet mallarına, bağımlı devlete katkıları oranında halef devlete geçerler. Malların geri kalanı ise selef devletin olacaktır²⁹⁸.

Madde 15/2'a göre, yeni bağımsız devletiniki veya daha fazla bağımlı ülkeden oluşması durumunda, selef devlet ya da devletlerin devlet mallarının yeni bağımsız devlete geçişi 1. madde hükmüne uygun olmalıdır.

Madde 15/3'de bir devletin ülkesinin bir bölümü, uluslararası ilişkilerinden başka bir devletin sorumlu olduğu bağımlı ülke durumunda ise, selef devletin devlet mallarının halef devlete geçişi 1. madde hükmüne uygun olmalıdır.

Madde 15/4'de ise, selef devletin devlet mallarının halefiyetini belirlemek için selef devlet ve yeni bağımsız devlet arasında yapılan antlaşmanın toplumların doğal zenginlikleri ve kaynakları üzerindeki sürekli egemenlikleri ilkesini ihlâl edemeyeceği, hükmü getirilmiştir.

Madde metninde bahsedilen doğal kaynaklar ve zenginlikler üzerinde sürekli egemenlik konusu ilk kez 1952'de BM Genel Kurulu'nda, halkların ekonomik self determinasyonu ilkesi olarak ifade bulmuştur. Bu prensip olarak BM Genel Kurulu tarafından 626 sayılı kararla kabul edilmiştir. Bu kural ile amaçlanan yeni bağımsız devletlerin ekonomik bağımsızlıklarına bir güvence getirmektedir. Bu kuralın, devletlerin

²⁹⁷ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 15/1-(c).

²⁹⁸ **Menon**, s. 105.

antlaşma yapma gücünü sınırlandıran bir buyruk kural olarak değerlendirildiği de görülmüştür²⁹⁹.

3. Devletlerin Birleşmesi Durumunda Devlet Mallarına Halefiyet

Halef devletin iki ya da daha fazla devletin birleşmesinden oluşması halinde de, selef devletin kamusal malları halef devlete geçer.1983 Viyana Sözleşmesi m. 16'da ifade edilen bu hüküm, 1978 Viyana sözleşmesim. 31'de bahsedilen devletlerin birleşmesi kavramıyla aynı anlamda kullanılmıştır³⁰⁰.

Taşınır ve taşınmaz mal ayrımı yapılmadan bütün devlet mallarının halef devlete geçişini öngören bu madde, yeni bağımsız devlet kavramı dışında kalan devletler için öngörülmüştür³⁰¹.

4. Bir Devletin Ülkesinin Bir veya Birden Fazla Bölümünün Ayrılması Durumunda Devlet Mallarına Halefiyet

Bir devletin ülkesinin bir veya birden fazla bölgesinin bu devletten ayrılması ve bir halef devlet oluşması durumunda, selef ve halef devlet aksine antlaşma yapmadıkça, selef devletin taşınmaz malları ve selef devletin faaliyetleriyle ilgili taşınır malları halef devlete geçer. Taşınır malların halef devlete geçişinde hakça oran ilkesi dikkate alınır. İsterlerse halef ve selef devlet aralarında malların bir karşılığı olarak tazminat niteliğinde ödemeler kararlaştırabilirler³⁰².

Söz konusu halefiyet durumunda selef devlet de varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Sadece, selef devlet ülkesinin bir kısmını kaybetmiş bulunmaktadır.

Maddede, selef devletin kamusal taşınmaz mallarının kendi ülkesi dışında başka bir ülke sınırları içinde bulunması halinde bu malların akıbeti konusunda bir hüküm getirilmemiştir. Karşılaşılan somut olaylarda, başka ülkede bulunan taşınmaz malların söz konusu ayrılmış bölgenin oluşumunda rol oynayıp oynamadığına bakılır ve eğer bu mal yeni devletin oluşumuna katıldıysa bu mal halef devlete geçecektir. Ancak bu konuda

²⁹⁹ Menon, s. 106-108.

³⁰⁰ Menon, s. 108.

³⁰¹ Pazarıcı, s. 364.

³⁰² 1983 Viyana Sözleşmesi m. 17; Acer/ Kaya, s. 335.

kesin kanıt yoksa, mallar selef devlet ile halef devlet arasında hakça oranda paylaşılacaktır³⁰³.

Taşınır devlet malları konusunda uygulamada da, hakça oran ilkesi benimsenmiştir. Bu uygulamada oldukça yaygındır³⁰⁴.

5. Bir Devletin Parçalanması Sonucu Devlet Mallarına Halefîyet

Varlığı sona eren bir devletin ülkesi üzerinde iki ya da daha fazla halef devlet oluşması üzerine, halef devletler aksini kararlaştırmadıkça, selef devletin ülkede bulunan taşınmaz kamusal malları halef devlete geçer. Selef devletin ülke dışında bulunan taşınmaz malları ise hakça oranlarda halef devletlere geçer³⁰⁵.

Taşınır kamusal mallar konusunda, devletlerin halefîyeti ile ilgili bölge bakımından selef devletin faaliyetleriyle ilgili taşınır kamusal malların halef devlete geçeceği hükmü getirilmiştir. Bu malların halef devletlere geçişi, hakça oran ilkesi çerçevesinde gerçekleşecektir³⁰⁶.

Ayrıca taşınır ve taşınmaz mallar konusunda halef devletler arasında tazminat niteliğinde karşılıklar kararlaştırmaya da engel bir durum yoktur³⁰⁷.

III. DEVLET ARŞİVLERİNE HALEFİYET

Devletlerin iç işlerinde ve uluslararası ilişkilerinde, gerçekleştirdikleri faaliyetlerde takip edecekleri usul açısından önemli olan belgeler, devletleri tarihî, ekonomik ve kültürel olarak yansıtmaları bakımından da ayrı bir öneme sahiptirler. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından yapılan bir çalışmada da arşivlerin bu niteliği vurgulanmıştır³⁰⁸.

³⁰³ **Menon**, s. 110-111.

³⁰⁴ **Menon**, s. 111.

³⁰⁵ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 18/1-a ve m. 18/1-b.

³⁰⁶ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 18/1-c ve m. 18/1-d.

³⁰⁷ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 18/2.

³⁰⁸ **UNESCO**, “Final Report of consultation group to prepare a report on the possibility of transferring documents from archives constituted within the territory of other countries” (CC-76/WS9), s. 2’den aktaran: **Menon**, s. 121.

XVI. yüzyılda arşivler, ülke yönetimi anlamı verecek şekilde kullanılmıştır. Nitekim halef devletin ülkesinin olağan yönetimi için gerekli olan belgelere sahip olması gerektiği gerçeğinden hareket ile, ülkenin kendine geçtiği andan itibaren ülkesinin yönetimi ile ilgili arşivlere sahip olmalıdır³⁰⁹.

Devlet arşivi kavramı, selef devletin görevi gereği yürüttüğü faaliyetlerinde kullandığı resmî belgeleri ifade eder. Nitekim 1983 Viyana Sözleşmesi de, amacı ne olursa olsun arşiv olarak kontrol altında tutulan veya doğrudan korunan, devletlerin halefiyeti tarihinde selef devletin ulusal hukukuna göre ona ait olan, tarihi ve türü ne olursa olsun selef devlet tarafından görevlerini yerine getirme esnasında verilen veya oluşturulan tüm belgeler³¹⁰, şeklinde devlet arşivi tanımı yapmıştır.

Pazarcı, devlet arşivini geniş ve dar anlamda devlet arşivi olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu ayırmda 1983 Viyana Sözleşmesi'nde yapılan devlet arşivi tanımını esas aldığı görülmektedir. Zira geniş anlamda devlet arşivi, selef devletin ulusal hukukuna göre sahip olduğu ve selef devlet tarafından saklanan ve denetim altında bulundurulan her tür belgeyi ifade etmektedir. Dar anlamda devlet arşivi kavramında vurgulanan nokta ise, selef devletin ulusal hukukuna göre sahip olup sakladığı ve görevlerini yerine getirmesi sırasında verdiği belgeleri ifade etmektedir. Sözleşmede yer alan devlet arşivi tanımının dar anlamda devlet arşivi kavramını ifade ettiğini de dile getirmiştir³¹¹. Ancak, madde metninde geçen “*tüm belgeler*” kavramı dar değil geniş anlama karşılık gelmektedir.

Ayrıca madde, bir belgenin devlet arşivi sayılması için iki koşulu birlikte aramıştır. Bu koşullardan ilki, selef devletin bu belgelere kendi ulusal hukukuna uygun olarak sahip olması, ikinci şart, bu belgelerin doğrudan selef devletin koruma ve denetimi altında olmasıdır. Bu iki şart kümülatif şartlar olarak isimlendirilmektedir³¹². Yani ikisi birlikte gerçekleşmeden belgeler devlet arşivi sayılmayacaktır. Ulusal hukuka göre bir belgenin devlet arşivi sayılması ülkelere göre farklı koşulları gerektirebilir. Örneğin, bir

³⁰⁹ Menon, s. 136.

³¹⁰ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 20.

³¹¹ Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 366.

³¹² Menon, s. 122.

arşivinde devlet arşivi sayılması için yirmi yıl veya otuz yıllık bir sürenin geçmesi şart koşulmuş olabilir³¹³.

Zira bu belgelere, devlet arşivleri, antlaşma metinleri, kadastro kayıtları, tapu sicil kayıtları, harita ve planlar, istatistikler, nüfus hizmetlerine ilişkin belgeler, veraset ilamları, adlî siciller, yönetimle ilgili yazışmalar örnek olarak verilebilir. Bu arşivler, ülke idaresi ile ilgili olmazsa olmaz belgelerdir.

Halefiyetin devlet arşivleri üzerindeki etkisi, selef devletin arşivler üzerindeki haklarının sona ermesi ve halef devletin bu arşivler üzerinde mülkiyet hakkının doğması şeklinde zuhur eder³¹⁴.

Sözleşmede, devlet arşivlerinin geçiş tarihi ile ilgili de bir hüküm bulunmaktadır. Buna göre, aksi ilgili devletler veya konu ile ilgili uluslararası bir organ tarafından kararlaştırılmadıkça, selef devletin devlet arşivlerinin geçiş tarihi devletlerin halefiyet tarihidir³¹⁵.

Menon'a göre, arşivlerin tam halefiyet tarihinde geçmesi gerekmez. Çünkü, uygulamada bu arşivlerin hazırlanması ve toplanması çok fazla zaman alabilmektedir³¹⁶. Kanımızca geçiş için halefiyet tarihinden itibaren makul bir süre öngörülebilir.

Arşivlerin geçiş tarihine karar verebilecek nitelikte uluslararası organlara örnek olarak, UAD, BM Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi, uluslararası hakem mahkemeleri verilebilir³¹⁷.

Söz konusu arşivler halef devlete bir karşılık ödenmeden geçmektedir. Ancak ilgili devletler veya uluslararası bir organ tarafından bunun aksi kararlaştırılabilir³¹⁸.

Devletlerin halefiyeti tarihinde, selef devletin ulusal hukukuna göre üçüncü bir devlete ait olup da selef devletin ülkesinde bulunan devlet arşivleri, devletlerin

³¹³ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 304.

³¹⁴ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 21.

³¹⁵ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 22.

³¹⁶ Menon, s. 127.

³¹⁷ Menon, s. 128.

³¹⁸ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 23.

halefiyetinden etkilenmezler. Bu arşivler halefiyet tarihinden önce ait oldukları devletin olmaya devam ederler³¹⁹. Bahsedilen üçüncü devlet, halef ve selef devletin dışında bir devlettir. Uluslararası hukukun aslî süjesi olan devletlerin haklarının ihlâl edilemeyeceği ilke olarak benimsenirse, selef devletin ülkesinde bulunan üçüncü devlet arşivleri de halefiyet durumundan etkilenmezler³²⁰.

Ayrıca 1983 Viyana Sözleşmesi selef devleti, halef devlete geçecek devlet arşivlerinin bir bütün olarak birliğinin korunması için bütün önlemleri almakla yükümlü kılmıştır³²¹. Halef devlet de, selef devletin çıkarları ile ilgili arşivleri korumakla yükümlüdür. Nitekim “*Batı Hint Adaları’nın devrini konu alan antlaşmada Danimarka Hükümeti’ne gereken arşivlerin Amerika Birleşik Devletleri ile Danimarka arasında 4 Ağustos 1916’da yapılan Danimarka’nın gerektiği zaman verilmesi ve bu belgelerin korunması için tüm önlemlerin alınması gerektiği*”³²² hüküm altına alınmıştır.

Şimdiye kadar incelemiş olduğumuz hükümler, devlet arşivlerine halefiyet konusunda 1983 Viyana Sözleşmesi’nde yer alan genel hükümleri oluşturmaktadır. Bu bölümden sonra ise 1983 Viyana Sözleşmesi kapsamında, devletlerin halefiyeti türlerine göre devlet arşivlerine halefiyetin durumunu inceleyeceğiz.

1. Ülkenin Bir Parçasına Halefiyet Durumunda Devlet Arşivlerinin Geçişi

Bir devletin belli bir bölgesi diğer bir devlete geçtiği zaman, selef devletin devlet arşivlerinin halef devlete geçişi, selef devlet ve halef devlet arasında yapılacak bir antlaşma ile belirlenir³²³.

Böyle bir antlaşma yapılmamışsa selef devletinde devlet arşivlerinin, devletlerin halefiyeti ile ilgili bölgenin olağan yönetimi için gerekli olan kısmı, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunması ve halefiyet konusu ülke ile ilgili olması koşullarını da taşırsa halef devlete geçer³²⁴.

³¹⁹ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 24.

³²⁰ **Menon**, s. 129.

³²¹ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 26.

³²² 11 Supplement to the American Journal of International Law (1917), s. 61’den aktaran: **Menon**, s. 137.

³²³ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 27/1.

³²⁴ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 27/2-a.

Halef devlet ve selef devlet birbirlerini ilgilendiren devlet arşivleri konusunda, talep üzerine birbirlerine bir kopyasını vermekle yükümlü kılınmışlardır³²⁵.

A. Yeni Bağımsız Devletin Devlet Arşivlerine Halefiyeti

Yeni bağımsız devlet kavramının tanımı, 1978 Viyana Sözleşmesi m. 2/1-f’de yapılan tanım ile aynı anlama gelmektedir. Kısaca yeni bağımsız devlet, halefiyet tarihinden önce başka bir devlete bağımlı olan ülke şeklinde tanımlanabilir.

Halef devlet yeni bağımsız bir devlet ise, selef devletin bağımlı devlet olduğu süre boyunca sahip olduğu, halefiyete konu ülke ile ilgili devlet arşivleri yeni bağımsız devlete geçer³²⁶. Yeni bağımsız devlete geçen bu arşivler, halefiyete konu bölgenin olağan yönetimi için gerekli olan, selef devletin devlet arşivlerinin bir kısmıdır³²⁷. Bu bahsedilen kısımlar dışında, sadece ve özellikle halefiyete konu bölge ile ilgili arşivler yeni bağımsız devlete geçer³²⁸.

Halefiyete konu ülkeyi ilgilendiren ve birinci fıkrada belirtilen devlet arşivleri dışında kalan arşivlerden, selef devlet ile yeni bağımsız devlet arasında yapılan bir antlaşma ile bu devletlerden her biri mümkün olduğunca eşit ve geniş bir şekilde yararlanabilir³²⁹. Ayrıca selef devlet, yeni bağımsız devletin ülkesi ve sınırları ile ilgili belgeleri de yeni bağımsız devlete verecektir³³⁰.

Ayrıca selef devlete, halef devletin bağımlı devlet olduğu süre boyunca dağıntık halde bulunan, halefiyete konu bölgeye ait arşivlerin toplanmasında halef devlet ile işbirliği içinde olması yükümü getirilmiştir³³¹.

Sayıdığımız tüm bu hükümler iki ya da daha fazla bağımlı ülkeden oluşan yeni bağımsız devlet için de uygulanır. Bir bağımlı ülke, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olan

³²⁵ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 27/4 ve m. 27/5; **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 366; **Acer/ Kaya**, s. 338.

³²⁶ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 28/1-a.

³²⁷ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 28/1-b.

³²⁸ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 28/1-c.

³²⁹ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 28/2.

³³⁰ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 28/3.

³³¹ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 28/4.

devletten başka bir devletin ülkesinin bir parçası olduğu zamanda aynı hükümler uygulanır³³².

Selef devletin devlet arşivleri ile ilgili, selef devlet ile yeni bağımsız devletin aralarında yapılacak bir antlaşma, bu devletlerin ülkelerinde yaşayan halkın kültürel mirası ve tarihi hakkında bilgi almasını ve bunları geliştirme hakkını ihlâl etmez³³³.

B. Devletlerin Birleşmesi Durumunda Devlet Arşivlerine Halefiyet

İki ya da daha fazla devlet birleşip bir halef devleti oluşturdukları zaman, selef devletin devlet arşivleri bu halef devlete geçer³³⁴.

Maddede geçen devletlerin birleşmesi kavramı 1978 Viyana Sözleşmesi m. 31 ve devamında geçen devletlerin birleşmesi kavramıyla aynı anlama gelmektedir.

Devletlerin birleşmesinden sonra, birleşmeye katılan devletlerin uluslararası kişilikleri sona ermektedir. Yeni devletin oluşumuna katılan devletlerin, devlet arşivleri bu devletin arşivi olmaktadır.

C. Bir Devletin Ülkesinin Bir veya Daha Fazla Bölümünün Ayrılması Durumunda Devlet Arşivlerine Halefiyet

Bir devletin bir veya daha fazla bölümü bu devletten ayrıldığında ve bu birleşen bölümler bir devlet oluşturduğunda, selef devlet ve halef devlet aksini kararlaştırmadıkça, selef devletin devlet arşivlerinden, halefiyete konu ülkenin olağan yönetimi için gerekli olan kısmı ve bunun dışında doğrudan bölge ile ilgili kısmı, söz konusu halef devlete geçer³³⁵.

Ayrıca selef devlet, halef devletin ülkesi ve sınırları ile ilgili belgeleri, halef devlete sağlamakla yükümlüdür³³⁶. *Bu hüküm, antlaşmaların yorumlanmasında ve sınır uyumsuzluklarının çözümünde önemli bir rol oynayacağı gibi özellikle uti possidetis*

³³²1983 Viyana Sözleşmesi m. 28/5 ve m. 28/6.

³³³1983 Viyana Sözleşmesi m. 28/7.

³³⁴1983 Viyana Sözleşmesi m. 29.

³³⁵1983 Viyana Sözleşmesi m. 30/1-a ve m. 30/1-b.

³³⁶1983 Viyana Sözleşmesi m. 30/2.

*ilkesinin uygulanmasını kolaylaştırır*³³⁷. Mevcut sınırların tespitinin yapılması için ilgili belgelerin temini, uyuşmazlıkların çözümünde kilit nokta olacağından, devlet arşivlerinin korunması ve gerektiğinde ilgili devlete verilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Selef devlet ve halef devlet aralarında yapacakları bir antlaşma ile, bu devletlerde bulunan halkların kendi tarihleri ve kültürel mirasları hakkında bilgi alma hakları ve bunları geliştirme hakları ihlâl edilemez³³⁸.

Selef devlet ve halef devlet, kendi bölgelerinin çıkarlarıyla ilgili devlet arşivlerinin uygun bir örneğini, değiştirme esasına dayalı olarak veya bedeli karşılığında diğer devletin talebi halinde ona sağlamakla yükümlüdür³³⁹.

Maddenin 1. fıkrasından 4. fıkrasına kadar incelediğimiz tüm hükümler, bir devletin ülkesinin bir kısmının ayrılması ve diğer bir devlet ile birleşmesi durumunda da uygulanır³⁴⁰.

D. Bir Devletin Parçalanması Sonrası Devlet Arşivlerine Halefîyet

Bir devletin parçalanması sonucu varlığı sona erer ve selef devletin ülkesinin bölümleri iki veya daha fazla halef devlet oluşturursa, halef devletler de aksini kararlaştırmamış ise, selef devletin devlet arşivlerinden, halef devletin ülkesinin olağan yönetimi için gerekli olan kısmı halef devlete geçer. Bu kısmın dışında kalan devlet arşivleri doğrudan halef devletin ülkesi ile ilgili ise bunlar da halef devlete geçer³⁴¹.

Selef devletin ilk paragrafta bahsettiğimiz devlet arşivleri dışında kalanlar, adil bir şekilde ve ilgili tüm durumlar dikkate alınarak halef devlete geçer³⁴². Ayrıca her halef devlet diğer halef devlet veya devletlere, onların ülkeleri ve sınırları ile ilgili belgeleri vermekle yükümlüdür³⁴³.

³³⁷ **Menon**, s. 139.

³³⁸ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 30/3.

³³⁹ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 30/4.

³⁴⁰ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 30/5.

³⁴¹ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 31/1-a ve m. 31/1-b.

³⁴² 1983 Viyana Sözleşmesi m. 31/2.

³⁴³ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 31/3.

Halef devletler aralarında yapacakları bir antlaşma ile kendi devletlerinde bulunan halkların tarihi ve kültürel mirası hakkında bilgi alma hakkı ve bunları geliştirme hakkını ihlâl etmeyeceklerdir³⁴⁴.

Halef devletler, kendi bölgelerinin çıkarlarıyla ilgili devlet arşivlerinin uygun bir örneğini, değiştirme esasına dayalı olarak veya bedeli karşılığında diğer halef devletin talebi halinde ona sağlamakla yükümlüdür³⁴⁵.

IV. DEVLET BORÇLARINA HALEFİYET

1983 Viyana Sözleşmesi m. 32 ve devamı maddelerde, bir ülkenin egemenlik değişimine uğraması durumunda önceki devletin borçlarının ülkenin yeni egemeni tarafından ödenip ödenmeyeceği konusunda çeşitli hükümler getirilmiştir. Bu hükümleri incelemeye başlamadan evvel borç kavramı üzerinde durulacaktır.

*“Borç, bir kişiyi (borçluyu), diğer bir kişiye (alacaklıya) bir edimi yerine getirme (bir şey verme, yapma veya yapmama) yükümlülüğü altına sokan hukukî bağdır”*³⁴⁶. Doktrinde dar anlamda borcu kavramına karşılık gelen bu tanım yanında, taraflar arasında meydana gelen borç ilişkisini ifade etmek için de geniş anlamda borç kavramı kullanılmaktadır³⁴⁷.

Tanımda sadece, yükümlülük yönüne değinilen borç kavramının faydalanma anlamına gelen bir yönü de vardır³⁴⁸. Zira yükümlülük altında bulunan taraf, bu yükümlülüğün doğmasına sebep olan olaydan bir yarar da sağlamıştır. Ancak ne bu tanımda ne de 1983 Viyana Sözleşmesi’nde yapılan devlet borcu tanımında, borcun bu yönüne değinilmemiştir.

1983 Viyana Sözleşmesi’ne göre, selef devletin diğer bir devlete, uluslararası örgüte veya uluslararası hukukun diğer sükülterine karşı, uluslararası hukuka uygun bir şekilde

³⁴⁴1983 Viyana Sözleşmesi m. 31/4.

³⁴⁵1983 Viyana Sözleşmesi m. 31/5.

³⁴⁶ Oğuzman/Öz, s. 3.

³⁴⁷ Oğuzman/Öz, s. 3; Antalya, s. 7-8.

³⁴⁸ Menon, s. 157.

ortaya çıkan her türlü malî yükümlülüğü devlet borcudur³⁴⁹. Devletlerin uygulamalarını da dikkate alan Sözleşme, sadece selef devletin borçlarını devlet borcu olarak kabul etmektedir. Bu tanım borca dar bir anlam atfetmiştir.

Sözleşmede bahsedilen borç ilişkisi üçlü bir yapıya sahiptir. Nitekim, önceki devlet ile üçüncü bir devlet veya diğer uluslararası hukuk süjesi arasında kurulan borç ilişkisinin, borç ilişkisine konu ülkenin egemenlik değişikliğine uğramasından sonra taraflarından biri değişmektedir. Ancak önceki devletin borçlu sıfatı, Sözleşmedeki şartlar yerine gelirse sonraki devlete geçecektir.

Pazarıcı, uygulamada sonraki devletin, önceki devletin üst düzey yetkili organları tarafından yapılan borçlanmalar dışında, kamu kuruluşlarının ve kamu teşebbüslerinin borçlarından dolayı sorumlu tutma eğiliminin görülmediğini ifade etmiştir³⁵⁰. Çelik ise, 1983 Viyana Sözleşmesi'nin tasarı yorumları bölümünde, komisyon tarafından borç ilişkisinin alacaklısının uluslararası hukuk kişisi olmadığı durumlarda da söz konusu borcun devlet borcu kapsamına alınmak istendiğini belirtmiştir³⁵¹.

UHK ve Uluslararası Hukuk Derneği (UHD) tarafından borç kavramı çeşitli sınıflandırmalara tâbi tutulmuştur. Devlet borçları- yerel otoritelerin borçları, genel borçlar-özel borçlar, devlet borçları- kamu kuruluşlarının, kamu teşebbüsünün borçları yarı devlet niteliği taşıyan kurumların borçları, ulusal borç-yerel borçlar bunlardan bazılarıdır³⁵². Devlet borçları, kamu borçlarının bir kısmı olarak değerlendirilmiştir.

1983 Viyana Sözleşmesi'nde, tıpkı arşivlere ve mallara halefiyet durumunda olduğu gibi, borçların sonraki devlete geçişi de beş farklı halefiyet durumunda ayrı ayrı ele alınmıştır. Bunlar sırası ile, ülkenin bir parçasına halefiyet, yeni bağımsız devletler, devletlerin birleşmesi, bir devlet ülkesinin bir ya da daha fazla parçaya ayrılması ile kurulan yeni devlet ve son olarak bir devletin parçalanması durumudur.

³⁴⁹ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 33.

³⁵⁰ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 364.

³⁵¹ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 295-296.

³⁵² **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 296.

A. Ülkenin Bir Parçasının El Değiştirmesi Sonrası Devlet Borçlarının Durumu

Sözleşmenin hazırlanmasından evvel devlet uygulamaları ve doktrindeki görüşlerin devlet borçlarının geçişi konusunda ortak bir kuralın benimsenmediği görülecektir. Buna rağmen yerel borçların halef devlete geçmesi konusunda genel bir eğilim vardır³⁵³.

Bir devletin ülkesinin bir parçası, bu devlet tarafından başka bir devlete bırakıldığında, selef devletin devlet borçlarının halef devlete geçişi onların aralarında yapılacak bir antlaşma ile belirlenir³⁵⁴.

Böyle bir antlaşma mevcut değilse, halef devlet selef devletin devlet borçları ile, malvarlığı, hakları ve çıkarları da hesaba katılarak yapılan hakça oranlarda bağlı olacaktır³⁵⁵.

B. Yeni Bağımsız Devletin Devlet Borçlarına Halefiyeti

Halef devlet, yeni bağımsız devlet statüsünde ise, selef devletin devlet borçlarından sorumlu değildir. Meğer ki, selef devlet ile yeni bağımsız devlet arasında selef devletin halefiyete konu ülkedeki faaliyetleri ile ilgili devlet borçları konusunda bir antlaşma yapılmış olsun. Bu durumda yeni bağımsız devlet, selef devletin borçlarından, kendisine halefiyet ile geçen haklar, mallar ölçüsünde sorumlu olacaktır³⁵⁶.

Yapılacak olan bu antlaşma, halkların doğal kaynaklar ve zenginler üzerindeki sürekli egemenliği ilkesini ihlâl edemeyeceği gibi, yeni bağımsız devleti ekonomik yönden zarara uğratacak şekilde de uygulanamaz³⁵⁷. Bu hükmün getirilme amacı, ilk fıkrada bahsedilen antlaşma ile borçların yeni bağımsız devletlere yüklenebilmesi durumunun istismarını engellemektir³⁵⁸.

³⁵³ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 298-299; Sur, s. 144.

³⁵⁴ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 37/1.

³⁵⁵ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 37/2.

³⁵⁶ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 38/1.

³⁵⁷ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 38/2.

³⁵⁸ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 300.

C. Devletlerin Birleşmesi Durumunda Devlet Borçlarına Halefîyet

İki veya daha fazla devletin birleşmesi ile oluşan halef devlet, selef devletlerin devlet borçlarından sorumlu olacaktır³⁵⁹. Bu konuda uygulama ve doktrin aynı olduğundan daha fazla açıklama yapılmayacaktır.

D. Bir Devletin Ülkesinin Bir veya Daha Fazla Bölümünün Ayrılması Durumunda Devlet Borçlarına Halefîyet

Bir devletin ülkesinin bir veya daha fazla bölümü bu devletten ayrılır ve yeni bir devlet oluşturur ise, aksi selef devlet ve halef devlet tarafından kararlaştırılmadıkça, selef devletin devlet borçları halef devleti, kendisine geçen haklar, mallar ve diğer çıkarlar da dikkate alınarak hakça oranda bağlayacaktır³⁶⁰. Bu hüküm, bir devletin ülkesinin bir bölümünün bu devletten ayrılması ve başka bir devlet ile birleşmesi durumunda da uygulanacaktır³⁶¹.

Maddede iki farklı durumdan bahsedilmiş olsa da, borçların geçişinin mümkün olduğu sonucu iki durumda da aynıdır.

E. Bir Devletin Parçalanması Sonrası Devlet Borçlarına Halefîyet

Bir devlet parçalandığında ve varlığı sona erdiğinde, selef devletin ülkesi üzerinde oluşan iki veya daha fazla halef devlet, selef devletin borçlarından sorumlu olur. Meğer ki, halef devletler aksini kararlaştırmış olsunlar. Bu durumda, halef devletler selef devletin devlet borçlarından, kendisine geçen haklar, mallar ve diğer çıkarlar da dikkate alınarak hakça oranda sorumlu olacaktır³⁶².

Bir devletin parçalanması durumunda halefîyetin, başlangıçta m. 37’de bahsettiğimiz bir devletin ülkesinin bir parçasına halefîyet durumu ile benzer olduğu söylenebilir. Ancak, m. 37’de bahsedilen durumda bir devletin ülkesinin bir kısmı ayrılırken kalan kısım

³⁵⁹ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 39.

³⁶⁰ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 40/1.

³⁶¹ 1983 Viyana Sözleşmesi m. 40/2.

³⁶² 1983 Viyana Sözleşmesi m. 41.

varlığına devam etmektedir. Bir devletin parçalanması durumunda ise önceki devletin varlığının sona erdiği görülmektedir³⁶³.

V. ÖZEL HUKUK KİŞİLERİNİN DURUMU

A. Vatandaşlık

Bir ülkenin egemenlik değişikliğine uğramasının sonucu olarak, o ülkede yaşayan halkın vatandaşlığının akıbeti halefiyet konusunun en önemli meselelerinden biridir. Uluslararası metinlerle³⁶⁴ büyük ölçüde hüküm altına alınan bu konu, devleti oluşturan üç unsurdanbiri olan insan unsurunu ilgilendirmektedir.

“Gerçek kişileri devlete bağlayan hukukî ve siyasî bağ”³⁶⁵ olarak tanımlanabilen vatandaşlık, uluslararası hukuk bakımından devletlere kendi vatandaşlarını ülkeye kabul yükümlülüğünü de getirmektedir. Devletin bu yükümlülüğünü, ülke üzerindeki egemenliğini kaybettiği zaman devam ettirip ettiremeyeceğini bu başlık altında açıklamaya çalışacağız.

Bir ülke egemenlik değişikliğine uğradığı zaman, bu ülke üzerinde yaşayan halkın vatandaşlık durumu da en az antlaşmalara halefiyet ve borçlara halefiyet meseleleri kadar önemli ve böyle bir durum meydana geldiğinde acil çözüm gerektiren bir meseledir.

“Uluslararası hukukta selef devletin vatandaşlarının doğrudan halef devlet vatandaşı olacağını ve bu durumun egemenlik değişiminin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu doğrulayan uluslararası bir kural yoktur”³⁶⁶. Ancak devlet uygulamaları, bir ülkenin el değiştirmesi sonrası o ülke halkının da doğrudan ülkenin yeni egemeni olan devletin vatandaşlığını kazanması şeklindedir³⁶⁷. Farklı halefiyet durumlarında bu genel kural uygulanmaktadır. Nitekim devletlerin birleşmesi, bir devletin ülkesinin bir kısmına

³⁶³ Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987 s. 302.

³⁶⁴ Bunlardan bazıları şunlardır: 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, Çok Vatandaşlık Hâllerinin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi.

³⁶⁵ Doğan, Vahit, 5901 Sayılı Kanuna göre Güncellenmiş Türk Vatandaşlık Hukuku, 10. Baskı, Ankara 2010, s. 22; Meray, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 557.

³⁶⁶ Brownlie, Ian, Principle of Public International Law, 6. Baskı, New York 2003.

³⁶⁷ O’Connell, State Succession In Municipal Law (Birinci Cilt), s. 499; Meray, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 554; Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 368; SUR, s. 146.

halefiyet, bir devletin ülkesinden ayrılarak başka bir devlete katılma gibi durumlarda da uygulanmaktadır. Devletlerin birleşmesi durumunda, birleşmeye konu iki devletin vatandaşlık statüsü sona erer ve birleşme ile oluşan yeni devletin vatandaşlık statüsü tarafların yapacakları bir düzenleme ile kazanılabilir. Birleşme halinde çifte vatandaşlık statüsü doğmaz³⁶⁸.

Ancak 1999 BM Genel Kurul tarafından kabul edilen devletlerin halefiyeti bakımından vatandaşlık konulu taslak metinde, vatandaşlık konusunda yeni bağımsız devlet ise diğerlerinde olduğu gibi ayrı bir bölüm olarak değerlendirilmemiştir. Yeni bağımsız devletin diğer dört duruma dâhil edilebileceği iddia edilmiştir³⁶⁹.

Elbette taraflar kendi aralarında yapacakları bir antlaşma ile vatandaşlık konusunda genel kuralın aksini kararlaştırabilirler. Bu durumun uluslararası uygulamaya iki şekilde yansıdığı görülmektedir. Bunlardan biri egemenlik değişikliğine uğrayan ülke üzerindeki halka vatandaşlığını seçme hakkının tanınmasıdır³⁷⁰. Bu hak, ülke üzerinde egemenlik değişikliği durumunda bu ülke halkının kendiliğinden vatandaşlığını değiştirmesinin doğuracağı sakıncaları önlemek amacıyla tanınmıştır³⁷¹. Bu hakkın belli bir sürede³⁷² ve sadece bu hakkın tanındığı kişi tarafından kullanılması gerekir.

İkincisi ise bahsedilen halkın zorunlu mübadele konusu yapılmasıdır³⁷³. Üzerinde yaşadıkları ülkenin egemenlik değişikliğine uğraması sonucu, kişilere iradeleri dışında vatandaşlık belirleme ve bu kişileri göçe zorlama olarak ifade edebileceğimiz mübadele konusunda kimi zaman uluslararası sözleşmeler de yapılmıştır³⁷⁴.

³⁶⁸ **Aybay**, Rona, “Devletlerin Ardılığı ya da Arazi Değişimi Nedenleriyle Ortaya Çıkan Uyruluk Sorunları”, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Vecdi Aral’a Armağan, 2001, s. 27.

³⁶⁹ United Nations: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/3_4_1999.pdf, (09.05.2013).

³⁷⁰ 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması m. 30’da ve 1939 yılında Ankara Antlaşması’nda da benzer hükümler yer almıştır. Bilgi için bkz.: SUR, s. 146.

³⁷¹ **Meray**, Uluslararası Hukuk ve Örgütler, s. 180.

³⁷² Antlaşmalarda farklı süreler öngörülebilir. Nitekim, Osmanlı Devleti’nin ve Yunanistan ile 1913 yılında yaptığı antlaşmada 3 yıllık, Bulgaristan ile aynı yıl yaptığı antlaşmada ise 4 yıllık bir süre belirlenmiştir. Lozan Barış Antlaşması’da 2 yıllık bir süre öngörmüştür. Bilgi için bkz: **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 555.

³⁷³ Lozan Barış Antlaşması’nda da Türkiye’deki Rum Ortodoks halk ile Yunanistan’daki Türk halkının mübadelesi bu konuya örnek olarak verilebilir. Bilgi için bkz.:**Sur**, s. 146; **Reşit**,Ahmet, Hukuku Umumiyei Düvel, İstanbul 1932, s. 269.

³⁷⁴ **Aybay**, s. 28-29.

Halefiyet durumunda vatandaşların durumu, devletlerin antlaşmalara, borçlara, arşivlere ve mallara halefiyetinde olduğu gibi ayrı bir sözleşme ile düzenlenmemiştir. BM Genel Kurulu'nun 1999 yılında yapmış olduğu 54. oturumunda, UHK'nin yürüttüğü çalışmalar sonucu konuya ilişkin hazırlanmış olduğu tasarı kabul edilmiştir. Daha sonra da bu konuda çalışmaları süren UHK ve devletlerin, devletlerin halefiyeti durumunda gerçek kişilerin vatandaşlığı sorunu konusunda çalışmalara devam edilmiştir. Bu çalışmalarda delegeler tarafından, konunun da özü diyebileceğimiz hususlara değinilmiştir.

Devletlerin halefiyeti söz konusu olduğunda vatansızlık durumlarının önlenmesi, vatandaşlık hakkının temel bir insan hakkı olduğu³⁷⁵, bir kişinin iki ya da daha fazla vatandaşlığının problem yaratabileceği, devletlerin halefiyeti ile ilgili vatandaşlık konusunda ayrımcılık yapmama gibi konular üzerinde durulmuş ve 1999 yılında UHK tarafından hazırlanmış tasarı da dikkate alınarak 9 Kasım 2011 tarihinde bir tasarı kabul edilmiştir. Bu konuda çalışmalara devam edileceği kararı alınmıştır³⁷⁶.

Hâlihazırda doğrudan vatandaşların halefiyeti konulu bir Sözleşme olmasa da, bazı maddelerinde bu konuya da değinen ve Avrupa Konseyi üye devletleri arasında 6 Kasım 1999 tarihinde imzalanan Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi³⁷⁷ mevcuttur. Devletlerin halefiyetini, vatandaşlığın kazanılma ve kaybetme yollarından biri olarak belirtilen söz konusu Sözleşme, devlet halefiyeti halinde vatandaşlığın yapılacak bir antlaşma ile düzenlenmesini öngörmektedir. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz genel uygulamaya uygun olarak terk veya ilhâka konu ülke vatandaşlarına, eski vatandaşlığını sürdürmesi veya ülkeyi ilhâk eden ülkenin vatandaşlığına geçmesi konusunda dolaylı da olsa seçimlik bir hak verilmektedir³⁷⁸.

³⁷⁵ Bu konuda, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m. 15 ile;“(1) Herkesin bir ülkenin yurttaşı olmaya hakkı vardır. (2) Hiç kimse keyfi olarak uyruklulğundan yoksun bırakılamaz, kimsenin uyruklulğunu değiştirme hakkı yadsınamaz” hükmü getirilmiştir. Beyanname hukukî olarak bağlayıcı olmasa da birçok hükmü devletler tarafından ulusal hukuka aktarılmış ve yine birçok hükmü uluslararası örf ve âdet hukuku halini almıştır. Bilgi için bkz.:**Gündüz/ Günel** (Editör), s. 446 ve 449.

³⁷⁶ United Nations: <http://www.un.org/en/ga/sixth/66/NatofNatural.html> ve <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/585/37/PDF/N1158537.pdf?OpenElement>, (09.05.2013).

³⁷⁷ Sözleşme'nin İngilizce metni için bkz.:<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVou1ezVous.asp?NT=166&CL=ENG>, (12.05.2013).

³⁷⁸ Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi m. 18/2-c'ye göre vatandaşlık konusunda kişinin iradesinin esas alınacağı belirtilmiştir. Bilgi için bkz.:**Güngör**, Gülin, “Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni Prof. Dr. Yılmaz ALTUĞ'a Armağan, 1997-1998, C.17, S. 1-2, s. 20.

B. Kazanılmış Haklar

Kazanılmış haklar, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü (UADS)m. 38’de, uluslararası hukukun kaynakları arasında üçüncü sırada sayılmış olan hukukun genel ilkelerinden³⁷⁹ biri olarak kabul edilmektedir. Tabii hukuk anlayışı ile temellendirilen hukukun genel ilkeleri, gerek ulusal hukukta gerekse de uluslararası hukukta varlığı konusunda tereddüt yaşanmayan kurallardır. Eşyanın tabiatı gereği var olduğuna inanılan, sürekli ve evrensel nitelikteki bu kurallar hukukun gelişimine de büyük katkı sağlamaktadır³⁸⁰.

Kazanılmış hakları, bir ülkenin parçalanması, bir kısmının başka bir devlete geçmesi gibi durumlarda bu ülke üzerinde ülkenin el değiştirmesinden evvel özelhukuk kişileri tarafından kazanılmış olan hakların varlığının devam edeceği şeklinde de ifade edebiliriz³⁸¹.

Kazanılmış hakların uluslararası hukukta kabulünü uluslararası mahkeme kararları da doğrulamaktadır. Percheman Davası’nda Amerikalı hâkim Marshall tarafından “*Ülke terk ve ilhâkında halk tâbiyet değiştirmektedir; eski hükümdarları ile olan münasebetleri sona ermektedir; fakat birbirleriyle olan münasebetleri ve mülkiyet hakları değişmemiş olarak kalmaktadır*” sözleri kazanılmış hakların kabulünün en eski örneklerden birini oluşturmaktadır³⁸². Aynı şekilde,USAD’ın 10.09.1923 tarihli Polonya’daki Alman Kolonları Davası’nda, 25.05.1926 tarihli Yukarı Silezya’da Kimi Alman Çıkarları Davası’nda kazanılmış hakların varlığı kabul edilmiştir³⁸³.

Kazanılmış haklar yanında, ülkenin el değiştirmesiyle önceki devlet tarafından tanınmış olan kimi ayrıcalıkların da devam edeceği kabul edilmektedir. Ancak bu ayrıcalıklar sonraki devlet tarafından,ayrıcalıktan yararlananları zarara uğratmayacak

³⁷⁹ Statüde, uluslararası hukukun genel ilkeleri, sırasıyla devletlerin iradesini esas alan antlaşmalar ve uluslararası örf ve âdet hukukundan sonra bir diğer kaynak olarak ele alınmıştır. Uluslararası hukukun genel kuralları, statüde “medenî milletler tarafından kabul edilmiş genel hukuk ilkeleri” şeklinde ifade edilmiştir. Bu ilkeleri kısaca, devletlerin ulusal hukuklarında kabul etmiş oldukları birtakım kuralların uluslararası hukuka aktarılması konusunda herhangi bir engelin olmadığı, evrensel olarak kabul edilen ilkeler olarak tanımlamak mümkündür. Oluşumu bakımından, uluslararası örf ve âdet hukukunda olduğu gibi kuralın varlığı konusunda genel bir inancın varlığı şartı ve bir süreden beri uygulanır olma şartı da gerekmez. Ayrıntılı bilgi için bkz.:**Gündüz/ Günel** (Editör), s. 24-26.

³⁸⁰ **Akıl**, Abdülkadir, “Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, 2003, C. 6, S. 3-4, s. 396.

³⁸¹ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 369.

³⁸² **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 551.

³⁸³ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk, s. 370.

şekilde, hukuk ve adalete uygun olarak her zaman sona erdirilebilir³⁸⁴. USAD tarafından 26.03.1925 tarihinde Mavrommatis Davâsı'nda verilen karar ayrıcalıkların devamlılığı konusunda örnek teşkil etmektedir. Nitekim bu olayda Osmanlı İmparatorluğu tarafından Kudüs ve Yafa kentlerinde yabancılar lehine verilmiş olan su ayrıcalıklarının, Filistin'in İngiliz mandası olmasından sonra İngiliz Hükümeti tarafından da tanınacağı kararı alınmıştır³⁸⁵. Lozan Barış Antlaşması da ayrıcalıkların devamı konusunda hükümler taşımaktadır.

Kazanılmış hakların, hukukun genel ilkelerinden biri olarak kabulü, devlet uygulamalarında bu konuda farklı uygulamalarla da zaman zaman karşılaşılmasına engel olmamaktadır. Zira bir ülkenin el değiştirmesi sonucu kendi hakîmiyetini ilan eden yeni devlet önceki devlet tarafından özel hukuk kişilerine tanınmış ayrıcalıklara son verebilmektedir. Ancak uluslararası ilişkilerin yoğunluk kazandığı, ticarî ve ekonomik açıdan devletler arası işbirliğinin arttığı günümüzde, bu tür ayrıcalıkların devletlerce uygulanmasına devam edildiği görülmektedir. Buna rağmen bu uygulama uluslararası örf ve âdet hukuku halini almamıştır.

VI. HALEFİYETİN ULUSAL HUKUKA ETKİSİ

Hükümet şekli ne olursa olsun bir devletin yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerini gerçekleştirdiği, bu durumun ise egemenliğinin tezâhürü olarak görüldüğü tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Ülkenin bir devletten başka bir devlete geçmesi, ülkenin bir kısmının ayrılıp yeni bir devlet kurması gibi halefiyet vakıalarında bu faaliyetlerin devam edip etmeyeceği meselesi bu başlık altında inceleyeceğimiz konuyu oluşturmaktadır.

Aristo (M.Ö. 384-322), Hugo Grotius (1583-1645), Samuel von Puffendorf (1632-1694), John Locke (1632-1704) ve Montesquieu (1689-1755) gibi ünlü düşünürlerin öncülüğünde bugün varlığı kesin olarak kabul edilen devletin yasama, yürütme ve yargı fonksiyonu³⁸⁶ ülke üzerindeki egemenlik değişikliklerinden etkilenmektedir.

³⁸⁴ Meray, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 550-551.

³⁸⁵ Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 370; Meray, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 552; Sur, s. 147.

³⁸⁶ Gözler, s. 191 vd.

A. Halefîyetin Yasama Üzerindeki Etkisi

Halefîyetin yasama yetkisi ve yasama işlemleri üzerindeki etkisi olarak da ifade edebileceğimiz bu konu en başta yasama yetkisi ve yasama işlemlerinin izâhını gerektirmektedir. Gözler'in ifadesiyle yasama fonksiyonunun en kısa tanımı, kural koyma yetkisidir³⁸⁷. Türk Anayasaları açısından bakıldığında açıkça yasama yetkisi tanımı yapılmadığı görülecektir. Sadece 1982 Anayasası m. 7'de, yasama yetkisinin Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde olduğu ifade edilmiştir. Özbudun ise bu maddeden yola çıkarak, “ *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kanun yapma ve parlâmento kararları alma yetkisidir*”³⁸⁸ tanımını yapmıştır. Kendi ulusal hukukumuzdan verdiğimiz, konumuzun açıklanması için son derece yararlı olan bu örnek ile halefîyetin yasama üzerindeki etkisini, kanunlar üzerindeki etkisi olarak ele alacağız.

Bu konuda genel kural, halefîyet durumunda halef devletin kanunlarının selef devletin kanunlarının yerine geçmesidir. Halef devlet egemenliği gereği, ülkesi üzerinde tam yetkili sıfatıyla anayasal düzenlemelerini ve kanunlarını yapmaya ehildir³⁸⁹.

Bir devletin el değiştirmesiyle ülke üzerinde yürürlükte olan kanunlar ya doğrudan bu değişikliğin meydana gelmesi ile yürürlükten kalkar veya sonraki devlet kendi kanunlarının yürürlüğe koyuncaya kadar yürürlükte kalmaya devam eder. Halef devlet, isterse selef devletin kanunlarının tamamını isterse bir kısmını ülkesinde uygulamaya devam edebilir. Bu konuda kanun türüne göre kamu hukuku konulu kanunlar ve özel hukuk konulu kanunlar şeklinde bir ayırımın yapılması ve kamu hukuku konulu kanunların yürürlüğü devam ederken, diğerlerinin yerini halef devletin yapacağı yeni kanunların alacağı şeklinde bir görüş de vardır³⁹⁰.

Uluslararası uygulamada bu konuda bir yeknesaklık yoktur. Devletler, ülkelerinin menfaati gereği önceki devletin kanunlarını uygulamaya devam edebildikleri gibi, ülke üzerinde hâkimiyet kurar kurmaz kendi kanunlarını da yürürlüğe koyabilirler.

³⁸⁷ Gözler, s. 223.

³⁸⁸ Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 12. Baskı, Ankara 2011, s. 203.

³⁸⁹ Meray, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 553.

³⁹⁰ Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Kitap), s. 49.

28.10.1918 tarihli Çekoslovakya kanununun yürürlüğüne, Avusturya'nın 12.11.1918 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan ayrılması ve İmparatorluğun parçalanması halinde de devam edileceği kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'dan Fransa'ya geçen Alsace-Lorraine bölgesinde yürürlükte bulunan bazı Alman kanunları da yürürlüğünü sürdürmüştür³⁹¹.

1947'de bağımsızlığını ilan eden bir İngiliz sömürgesi olan Birmanya yeni kanunlar yapmayarak mevcut kanunların yeni düzenlemeler yapılincaya kadar uygulanmasına devam edileceğine karar vermiştir³⁹². Bu kanunlar selef devletin kanunları olarak değil, halef devletin ulusal kanunu statüsünde uygulanmaya devam ederler. Öğretide bu durum, "kanunların telsiki" olarak da ifade edilmektedir³⁹³.

B. Halefiyetin Yürütme Üzerindeki Etkisi

Devletlerin halefiyetinin yürütme üzerindeki etkisi, uluslararası hukuk açısından halefiyetin yönetim üzerindeki etkisi ve devlet yetkilileri üzerindeki etkisi olmak üzere ikibaşlık altında ele alınmaktadır.

Yönetim konusunda kabul gören genel kural, ülke üzerinde halef devletin kuracağı yeni yönetimin geçerli olacağı ve selef devletin yönetiminin son bulacağı şeklindedir. Zira ülke üzerinde egemen güç olmak da bunu gerektirmektedir³⁹⁴.

Devlet görevlilerinin durumu konusunda birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki halefiyet durumunda, selef devletin devlet görevlilerinin görevlerine devam etmesi yönündedir. Gerekçe olarak, bu devlet yetkilisi ile devlet arasında bir sözleşmenin var olduğu ve ondan sonra gelen her devletin bu sözleşmeye riayet etmekle yükümlü olduğu şeklindedir. XIX. ve XX. yüzyılda savunulan bu görüşün yerini günümüzde, devlet ile devlet görevlisi arasındaki hukukî bağı bir statü ilişkisi olarak değerlendiren ve bu devlet görevlisinin görevine devamı konusunda halef devlete takdir

³⁹¹ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Cilt), s. 49.

³⁹² **O'Connell**, State Succession on in Municipal Law and International Law (Birinci Cilt), s. 131'den aktaran: **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Cilt), s. 49.

³⁹³ **Sibert**, Marcel, Traité de Droit International (Birinci Cilt), Paris 1951, s. 214'ten aktaran: **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 554.

³⁹⁴ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Cilt), s. 50.

hakkı tanıyan görüş almıştır³⁹⁵. Bu görüşe göre, halef devlet isterse bu görevlinin görevine son verir, isterse görevine devam etmesine izin verir.

Uluslararası yargı organları tarafından, ikinci görüşü destekler nitelikte kararlar alındığı görülmektedir. Bunlara örnek olarak, 27.01.1928 tarihli Yukarı Silezya Hakemlik Mahkemesi tarafından alınan Frystatki Davası kararı ve 16.11.1934 tarihinde alınan Hausen Davası kararı verilebilir³⁹⁶.

Halefiyetin yürütmeye etkisi konusunda tartışmalı ikinci konu el değiştiren ülke üzerindeki devlet görevlilerinin emeklilikleri ve zararlarının tazmini konusunda birtakım haklara sahip olup olamayacağı üzerinedir.

Bu konuda da farklı görüşlerden ilki, devlet ile görevli arasındaki ilişkiyi sözleşme ilişkisi olarak açıklamakta ve sözleşme gereği emeklilik konusundaki haklardan yararlandırılmasını ve zararı varsa tazmin edilmesini öngörmektedir³⁹⁷. Aradaki ilişkiyi statü ilişkisi ile açıklayan diğer görüş ise devlet görevlisinin ülkenin el değiştirmesi halinde ilk durumda bahsedilen olanak ve haklardan yararlanamayacağını iddia eder. Bu konuda devlet görevlilerinin kazanılmış hakları söz konusu değildir. Halef devlet bu görevlilerin, görevlerine devam edip etmeyecekleri konusunda takdir hakkına sahiptir³⁹⁸.

Bu konuda da uluslararası sahada birbirinden farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Devletler aralarında yapacakları bir intikâl antlaşması ile devlet görevlilerinin, görevleri gereği sahip oldukları hakların devamı konusunda anlaşabilirler. Ya da halef devlet vatandaşlığını seçen devlet görevlerinin, görevleri ile ilgili hakları kaybetmeyeceklerini kararlaştırılabilir.

Bir devletin parçalanması sonucu ortaya çıkan birden fazla halef devlet durumunda ise bu devletler, devlet görevlilerinin ilgili haklarının devamını yükümlenmişler ise, halef

³⁹⁵ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Cilt), s. 50.

³⁹⁶ Annual Digest of Public International Law Cases, 1927-1928, s. 92-93 ve 1933-1934, s.102-104'ten aktaran: **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Cilt), s. 50.

³⁹⁷ **O'Connell**, State Succession on in Municipal Law and International Law (Birinci Cilt), s. 465.

³⁹⁸ **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Kitap), s. 554; **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Cilt), s. 50.

devletler arası adil oranlarda paylaşımı gerektirecektir. Nitekim 1947 yılında Hindistan ve Pakistan'ın ayrılması ile bu yola başvurulmuştur³⁹⁹.

Son olarak, bahsi geçen devlet görevlilerinin kimler olduğu konusunda açıklık yoktur. Genel olarak, kamu hizmetlerinin görülmesinde görevli kimseler veya memurlar olarak bahsedilmektedir⁴⁰⁰.

C. Halefiyetin Yargısal Etkisi

Devletin üç fonksiyonundan en sonuncusu yargı fonksiyonunu, hukukî uyumsuzlukların çözümü ve bu çözümü sağlayan organları ifade eden maddî ve organik yargı fonksiyonu şeklinde isimlendirilen ve önemli iki hususun vurgulandığı bir tanım yapılabilir⁴⁰¹.

Halefiyetin yargısal etkisi de bu tanımdan yola çıkılarak, ülke üzerinde egemenlik değişikliği olduğu anda mevcut yargı organları ve bu organların görmekte oldukları davaların akıbeti meselesi olarak ifade edebiliriz.

Halefiyetin yargısal etkisi konusunda kabul edilen genel kural, halef devletin yargı organlarının selef devletin yargı organlarının yerine getirilmesidir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu husus devletlerin egemenliklerinin bir sonucudur. Zira eski dönemlerden beri hükümdar veya kralın sahip olduğu yargı yetkisi günümüzde yerini bağımsız mahkemelere bıraksa da yargı yetkisinin devlet adına kullanılması ve egemenliğin tezâhürü olduğu anlayışı devam etmektedir⁴⁰². Selef devlette görülmekte olan hukuk davaları ve ceza davaları konusunda da aynı kural geçerli olup, halef devlet ülkenin egemenliğine sahip olduğu andan itibaren kendi yargı yetkisini kullanıp, kendi hukuk kurallarını uygulamaya başlayacaktır⁴⁰³.

Selef devlet zamanında görülmeye başlanmış ancak henüz hakkında bir karara varılmamış davaların akıbeti meselesi tartışmalıdır. Bu hususta hukuk ve ceza davalarında

³⁹⁹ **O'Connell**, State Succession on in Municipal Law and International Law (Birinci Cilt), s. 470-471'den aktaran: **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Kitap), s. 51.

⁴⁰⁰ **O'Connell**, State Succession on in Municipal Law and International Law (Birinci Cilt), s. 465 vd.

⁴⁰¹ **Gözler**, s. 310 ve 314.

⁴⁰² **Gözler**, s. 318.

⁴⁰³ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Kitap), s. 51.

farklı değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Nitekim, selef devlet zamanında görülmeye başlayan fakat egemenlik değişiminden sonra henüz karar aşamasına gelmemiş hukuk davalarına egemenlik değişikliğinden itibaren, sonraki devletin yargı organları yetkili olup, onun yargı kuralları uygulanmaya başlayacaktır⁴⁰⁴. I. Dünya Savaşı sonrasında Fransa ile Almanya arasında Alsace-Lorraine bölgesinin el değiştirmesi amacıyla iki devlet gerçekleştirilen mektup teatisinde de bu husus vurgulanmıştır⁴⁰⁵.

Önceki devlet zamanında başlamış, sonraki devlet zamanında devam eden ceza davaları hususunda bir farklılık söz konusudur. Zira ceza davasının açılması hususunda savcının takdir yetkisi olduğundan, sonraki devletin önceki devlet zamanında açılmış ceza davalarında yargı yetkisini kullanıp kullanmamakta bir serbestisi vardır. Ancak bu husus ilgili devletler arasında bir antlaşma ile de düzenlenebilir⁴⁰⁶.

VII. HAKSIZ FİİLLERİN DURUMU

Uluslararası hukukta, “*milletlerarası toplum düzenine ters düşen, bu düzenin kurallarıyla çatışan her davranış (fail illicite, wrongful act)*”⁴⁰⁷ haksız fiil olarak kabul edilmektedir. Haksız fiili gerçekleştiren uluslararası hukuk kişinin bu zararı gidermek veya tazmin etmek yükümlülüğü, 18 Ekim 1907 IV. La Haye Konferansı’nda da kabul edilmiştir⁴⁰⁸.

Uluslararası hukukun üyeleri tarafından yapma ya da yapmama şeklindeki bir yükümlülüğe bir devlet tarafından aykırı davranılması yani haksız fiilin işlenmesi halinde gerçekleştiren devletin ortadan kalkması durumunda bu fiilin sonuçlarının da ortadan kalkıp kalkmayacağı meselesi konumuzun esasını oluşturmaktadır.

Bir devletin ülkesinin başka bir devlet egemenliğine geçmesi ya da bir devletin ülkesinin bir bölümünün diğer bir devlete dâhil olması durumunda söz konusu ülkeler üzerinde egemenlik değişiminden önce meydana gelen haksız fiillerden sorumluluk

⁴⁰⁴ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Kitap), s. 51.

⁴⁰⁵ **O’Connell**, State Succession on in Municipal Law and International Law (Birinci Cilt), s. 145; **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Kitap), s. 51.

⁴⁰⁶ **Pazarıcı**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Kitap), s. 51.

⁴⁰⁷ **Bozkurt/ Kütükçü/ Poyraz**, s. 276.

⁴⁰⁸ **Anzilotti**, Dionisio/ **Erman**, Sahir (Çeviren), Devletler Hukuku Giriş ve Genel Teoriler (Birinci Cilt), İstanbul 1946, s. 340.

sonraki devlete geçmemektedir⁴⁰⁹. 23 Kasım 1923 tarihli Robert E. Brown Hakemlik Mahkemesi kararına göre, Güney Afrika'nın İngiltere tarafından ilhâkından sonra, İlhâktan önce işlenmiş haksız fiillerin İngiltere'ye karşı ileri sürülemeyeceği kabul edilmiştir. Aynı karar 1926 yılında Hawai Davası'nda da verilmiştir.⁴¹⁰.

Ancak kendi ülkesinde haksız fiili işleyen devlet, bu ülke üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş veya terk etmiş olmasına rağmen varlığını sürdürmeye devam ediyorsa haksız fiilden sorumlu olmaya da devam edecektir. Çünkü haksız fiilin sorumlusu devlet olsa bile, fiili gerçekleştiren bu devletin organları veya görevlileri olduğundan ve bunların da varlığı devam ettiği için sorumluluk da devam edecektir⁴¹¹.

⁴⁰⁹ **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s.555; **Gould**, s. 428; **O'Connell**, State Succession in Municipal Law and International Law, s. 482.

⁴¹⁰ Güney Afrika'nın İngiltere tarafından ilhâkından önce Amerikan vatandaşı Robert E. Brown'a vermiş olduğu ayrıcalıklar ile ilgili uyuşmazlıklarda hakkını Güney Afrika mahkemelerinde hakkını alamayan Brown'un, ülkenin İngiltere egemenliğine geçmesinden sonra bu hakkını İngiltere'ye karşı ileri sürmesi olayı. Bilgi için bkz: **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 556; **Patel**, Satyavrata R., A Textbook of International Law, London 1964, s. 111-112.

⁴¹¹ **Meray**, Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), s. 556; **Meray**, Uluslararası Hukuk ve Örgütler, s. 181.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ'NİN PARÇALANMASI SONRASI HALEFİYET MESELESİ

I. Parçalanma Öncesi Yugoslavya

Yugoslavya'nın yoğun ve bir o kadar karmaşık tarihini, bu coğrafyada yaşananları incelemeye başlamadan bu bölgeyi, bu bölgeyi Yugoslavya yapan ulusları ve unsurları tanımak, parçalanmaya giden süreci idrak ve izah etmekte büyük kolaylık sağlayacaktır.

İlk kez bir Sırp tarihçi tarafından kullanılan daha sonra XX. Yüzyılda bir devlet adı olarak literatüre geçen Yugoslavya kelimesi, “Güney Slavların Yurdu” anlamına gelmektedir. Zira Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından, 1918 yılında Güney Slav uluslarından⁴¹² Sırp, Sloven ve Hırvatların birlikte kurdukları krallık da 1929 yılında Yugoslavya adını alacaktır⁴¹³.

1389 Kosova Savaşı sonrasında başlayarak, uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında yaşayan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile mücadelelere sebep olan Balkan ulusları, XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya başlamışlardır. Sırbistan ile başlayan bağımsızlık hareketleri, Karadağ ve diğer uluslar ile devam etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın da temellerinin atıldığı Balkan Savaşlarına kadar zaman zaman özerklik elde etmiş olan Balkan uluslarının, XIX. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na bağlı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. I. Dünya Savaşı öncesinde de bağımsızlıklarını elde etmişlerdir⁴¹⁴.

⁴¹² Güney Slav Ulusları, Sırp, Hırvatlar, Slovenler ve Bulgarlar; Doğu Slav Ulusları, Ruslar, Belaruslar, Ukraynalılar; Batı Slavları, Çekler, Polonyalılar ve Slovaklardan oluşmaktadır. Ayrıca Bosna-Hersekli Boşnaklar da Slav kökenlidir. Bilgi için bkz.: **Ülger**, İrfan Kaya, Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası, 1. Baskı, Ankara 2003, s. 16; **Öztuna**, Yılmaz, Devletler ve Hânedanlar Avrupa Devletleri (Dördüncü Cilt), 2. Baskı, Ankara 1996, s. 42; **Kocaoğlu**, Mehmet, Bosnalı Müslümanların Acısını Tarih Yazacaktır”, Avrasya Dosyası-Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1996, C. 3., S. 3, s. 53.

⁴¹³ **Akarşlan**, Mediha, Bosna Hersek ve Türkiye, İstanbul 1992, s. 11'den aktaran: **Ülger**, s. 15; **Azarkan**, Ezeli, Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması (Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek), 1. Baskı, Ankara 2008, s. 117.

⁴¹⁴ **Taşdemir**, Fatma/ **Albayrak**, Gökhan, “Kosova Sorunu'nun Tarihsel Arka Planı ve Kosova Sorunu'nun Uluslararası İlişkiler Bakımından Önemi”, Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları içerisinde, Murat

1918 yılında kurulmuş olan ilk Yugoslavya devletinde Sırp yönetimi ağırlıktaydı. Diğer ulusların bu durumdan rahatsız olması önceleri Sırp yönetiminin tavrını değiştirmemiştir. Bölgede milliyetçilik akımlarının yayılmasına neden olan bu tavır sonucu, Hırvat ve Makedon hareketleri başta olmak üzere Sırp yönetimine tepkiler artmış, İtalya gibi devletlerin desteğini alan yasadışı örgütlenmeler meydana gelmiştir⁴¹⁵.

1930 yılında Yugoslavya'da Komünist hareket de güç kazanmıştır. Bu yıllarda Avrupa'nın diğer ülkelerinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Almanya'nın Avusturya'yı, İtalya'nın Arnavutluk'u ele geçirmesi, Fransa'nın güç kaybına uğraması Yugoslavya'yı da ülkenin bütünlüğü konusunda endişelendirmiştir. Bu endişe de Hırvatlar başta olmak üzere bazı ulusların özerklik kazanmalarını sağlamıştır. Yugoslavya yönetiminin Almanya ve İtalya ile yakınlık siyaseti gütmesi Sırpı harekete geçirmiş ve ülkede bir darbe gerçekleştirilmiştir. Yeni hükümetin müttefik devletler lehine bir tutum sergilemesi üzerine Almanya tarafından 1941 yılında işgale uğramış ve ilk Yugoslavya Devleti böylece sona ermiştir. Yerine Almanların kontrolünde bir Hırvat devleti kurulmuştur⁴¹⁶.

Hırvat ve Bosna toprakları üzerinde Hırvat devletinin kurulmasından sonra, Yugoslavya topraklarının Hırvat devleti dışında kalan topraklarından Makedonya Bulgaristan tarafından, Slovenya, Almanya, İtalya ve Macaristan tarafından işgal edilmiştir. Karadağ'ı İtalya, Sırbistan ve Voyvodina'nın doğu bölümünü de Almanya ele geçirmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında, Alman idaresi altında olan Hırvat devleti 22 Haziran 1941 tarihinde, Almanya ile birlikte Sovyetler Birliği'ne karşı mücadeleye girişmiştir⁴¹⁷.

Ülkenin Alman işgali altında olmasının yanında var olan Hırvat-Sırp çatışması da devam etmiştir. Faşist Hırvat hareketi Ustaşa karşısında, komünistlerde liderliğini Josip Broz Tito'nun yaptığı Sırp Hareketi hem Alman işgaline hem de Hırvat milliyetçiliğine karşı çalışmalar yürütmüştür. Almanya'nın savaştan yenilgiyle ayrılacağına anlaşılması

Saraçlı (Editör), Ankara 2012, s. 236; Ülger, s. 29-32; Yeliseyeva, N.V./ İnce, Özdemir (Çeviren), Yakın Çağlar Tarihi, İkinci Baskı, İstanbul 2010, s. 263.

⁴¹⁵ Hırvat milliyetçilerinin kurmuş olduğu Ustaşa Hareketi, bu örgütlerden bir tanesidir.

⁴¹⁶ Ülger, s. 40-44.

⁴¹⁷ Ülger, s. 44-45; Azarkan, s. 118.

üzerine, Almanya'yı destekleyen örgütlerin bir bölümü, taraf değiştirip Partizanlara katılmıştır⁴¹⁸.

Tito ve Partizanlar örgütü, Sırp milliyetçisi örgütlerin savunduğu Sırp devleti fikrinin aksine, tüm ulusların yönetimde söz sahibi olması gerektiğini savunmuştur. Çalışmalarına da bu yönde devam eden Partizanlar örgütü, Almanya'nın çekilmesiyle birlikte, 29 Kasım 1945 tarihinde Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'ni kurmuştur. İkinci Yugoslavya olarak anılan, çok uluslu bir yapıda olan yeni devlet; Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Makedonya olmak üzere altı cumhuriyet ve özerk Voyvodina ile özerk Kosova'nın bir araya gelmesinden oluşan federal bir yapıya sahipti⁴¹⁹.

Devlet yönetimi başta olmak üzere birçok alanda değişikliğe gidilmiştir. Federal yapıyı oluşturan altı cumhuriyet de eşit statüdeydi. Ayrıca 1974 yılında yapılan anayasa değişikliği ile özerk yönetimler de cumhuriyetler ile eşit statüye sahip olmuşlardır. Ayrıca, "*Sosyalist piyasa ekonomisi, özyönetim, federalizm, bağlantısız dış politika*"⁴²⁰ gibi ilkeler yeni devlet tarafından benimsenip uygulanan ilkelerdendi. Tito, uygulamaya koyduğu bu yenilikler ile Yugoslavya'da her bakımdan istikrarı sağlamıştı. Onun 4 Mayıs 1945 tarihinde ölümü ile ülkede milliyetçi hareketler hız kazanmıştır. Tito'nun oluşturmaya çalıştığı Yugoslav üst kimliği oluşmamış ve birçok yönden ülke kötü bir döneme girmiştir. Tito yönetimi ardından, tüm cumhuriyetler ve özerk bölgelerin birer yıllık ülke yönetiminin başına geçeceği bir sistem benimsenmiştir⁴²¹. Bu da Yugoslavya'nın parçalanmasını hızlandıran bir faktör olmuştur. Zira yönetime geçen her cumhuriyet, kendi ulusunu kayırmış tüm ulusları memnun edecek bir sistem uygulamamıştır.

⁴¹⁸ Roberts, J.M./ Aytuna, Fethi (Çeviren), Avrupa Tarihi, İstanbul 2010, s. 749. Tito'nun liderliğini yaptığı, Yugoslavya Komünist Partisi Partizanlar olarak bilinmekteydi. Bunun yanında, Alman işgaline karşı olan diğer bir örgüt Sırp Milliyetçilerinden oluşan Çetnikler (Anavatan için Kurtuluş Ordusu) idi. Bilgi için bkz.: Ülger, s. 46.

⁴¹⁹ Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1980-1990 (İkinci Cilt), 4. Baskı, Ankara 1994, s. 236; Judt, Tony/ Şendil, Dilek (Çeviren), Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi, 1. Baskı, İstanbul 2009, s. 798; Ülger, s. 51-53.

⁴²⁰ Ülger, s. 53.

⁴²¹ Ülger, s. 68-70; Uzgel, İlhan, "Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1992, C. 47, S. 1., s. 218.

II. Sosyalist Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Parçalanması

Kurulan ikinci Yugoslavya'nın da parçalanmasında birçok faktör etkili olmuştur. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Yugoslavya'nın parçalanmasına sebep olan etkili faktör ise milliyetçilik⁴²² akımıdır. Bu akım 1789 Fransız Devrimi ile dünya ülkelerini dalga dalga etkisi altına almıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan egemenliği altında olan Balkan uluslarının ayaklanmasında da büyük rol oynamıştır⁴²³.

Üç farklı din, dört resmî dil, iki alfabenin ve yirmiye yakın ulusun yaşadığı Yugoslavya, sürekli ulusların çatışmasına sahne olmuştur. Sırp, kendi uluslarından teşkilbir devlet kurmayı, Hırvat ve Sloven ulusları federal yapıdan ayrılmayı, Arnavutlar diğer cumhuriyetlerdeki uluslar ile bir araya gelmeyi, Bosnalı Müslümanlar kendi uluslarını korumayı amaçlamakta ve bu amaçlarını gerçekleştirmek için mücadele vermekteydi⁴²⁴. Tito'nun iktidarı zamanında, uluslara kendi kaderlerini tayin hakkı başta olmak üzere birçok hak tanınmıştı. Ancak bu tanınan haklar gerçekleştirilmek istenen Yugoslav üst kimliği yerine ayrılıkçı hareketlerin artmasını hızlandırmıştır.

Parçalanmayı tetikleyen ikinci faktör, özerk bölge olan Kosova'nın cumhuriyet olma arzusudur. Arnavut nüfusun 1,7 milyon olduğu Kosova'da, Sırp nüfusun oranı bu sayının kat kat altında kalıyordu. Sırp nüfusun Arnavut nüfustan az olmasının sebeplerinden biri, ekonomik bakımdan Yugoslavya'nın en fakir bölgesi olan Kosova'nın diğer bölgelere göç vermesiydi⁴²⁵.

Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge olan Kosova'da, cumhuriyet olmak isteyen Arnavutlar, bu isteklerine ulaşamaları da en çok Tito zamanında 1971 anayasa değişikliği ile yaklaşmışlardır. Bu düzenleme ile Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerine cumhuriyet statüsü verilmesi de federal yapı içinde cumhuriyetler ile eşit temsil yetkisi kullanma hakkı

⁴²² “Kendilerini birleştiren dil, din, kültür bağlarından dolayı ulusla bir topluluk oluşturmaları bilincine varan ve bağımsız bir devlet kurmak isteyen kimselerin oluşturduğu siyasal hareket, en genel adıyla ulusçuluk. Kendi ulusuna bağlılığının uluslararası ilkelere bağlılıktan ya da bireysel çıkarılardan daha önemli olduğunu ileri süren görüş. XVI. yy'de feodalizmin zayıflamasıyla ortaya çıkmaya başlayan milliyetçilik, merkezi otoritenin güçlendirilmesi yönüyle mutlak monarşiler tarafından destek buldu”. Bilgi için bkz.:Erdal, s. 351-352.

⁴²³ Ülger, s. 83.

⁴²⁴ Uzgel, s. 218; Ülger, s. 86; Azarkan, s. 103; Ayhan, Halis, “Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye'nin Tutumu”, Avrasya Etüdüleri Dergisi, 2008, Y. 14, S. 33, s. 115.

⁴²⁵ Armaoğlu, s. 237, Ülger, s. 71.

verilmişti. Arnavutları memnun etmeyen bu durum, Tito'nun ölümünden sonra cumhuriyet taleplerini daha güçlü bir şekilde dillendirmelerine sebep oldu. Çeşitli gösteriler ile bu taleplerinde ısrar ediyorlardı. Kosova Sırları da hem özerk bölgelere cumhuriyet statüsünün verilmesi önlemek hem de bu bölgelerin Sırbistan devletine bağlanmasını amaçlıyordu. Bu amaçla kanlı eylemler yapıyor ve federasyonun diğer bölgelerinde bulunan Sırları da ayaklandırıyor. Bu girişimlerin de etkisiyle Kosova'nın özerklik statüsü elinden alınmıştı⁴²⁶.

Ancak özerkliği elinden alınmış bir Kosova tamamen Sırp devletine de bağlanmamıştı. Bu gelişmelerle birlikte Arnavut ve Sırp çatışması artarak devam etmiştir. Balkan uluslarının geleceğini tehdit eden bu çatışmalar I. Dünya Savaşı başlarından itibaren artarak varlığını sürdürmüş ve zaman zaman uluslararası örgütlerin müdahalesini gerektirmiştir⁴²⁷.

Parçalanmaya sebep olan üçüncü faktör olarak bahsedebileceğimiz Yugoslavya'nın bir diğer meselesi azınlıklar sorunudur. Azınlık kavramı konusunda uluslararası metinlerde belirlenmiş ve bütün uluslararası hukuk kişilerince kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır. Venedik Komisyonu tarafından hazırlanan Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Sözleşmesi tasarısında yapılan azınlık tanımı en çok tercih edilen tanım olmuştur. Bu tanım, "*bir devletin nüfusunun geri kalanından sayısal olarak az olan, üyeleri bu devletin vatandaşı olan ve nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteği ile hareket eden bir grup*" şeklinde yapılmıştır⁴²⁸.

Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Müslümanlar, Makedonlar ve Karadağlılar⁴²⁹ olmak üzere çok sayıda ulusa ev sahipliği yapan Yugoslavya'da bu ulusların yukarıda yapılan tanıma uygun olarak azınlık olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği meselesine

⁴²⁶ Ülger, s. 71-76, Judt, s. 804; Armaoğlu, s. 238.

⁴²⁷ Auty, Phyllis, Yugoslavia, 1965, s. 69; Ülger, s. 77.

⁴²⁸ Kurubaş, Erol, Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, 2. Baskı, Ankara 2006, s. 29; Savaş, Çoşkun Necmi, İnsan Hakları Bağlamında Azınlıklar, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2006, s. 39; Akgün, Turgut, Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Din ve Azınlıklar, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 14.

⁴²⁹ 1971 Nüfus sayımı ve anayasaya göre ulus sayılan topluluklar. Bilgi için bkz.: Tatar, Volkan/ Toprak, Nuri Gökhan, "Eski Yugoslavya'nın Bölünmesinde İçsel Dinamiklerin Etkisi", Regional and Global Dynamic: Economic and Political Issues of Turkey and Its Near Abroad International Symposium, 28-29 Nisan 2011, s. 125.

farklı açılardan yaklaşmak mümkündür. Zira altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluşan Yugoslavya’da her bir ulus, kendi cumhuriyetleri dışında değerlendirildiğinde azınlık olarak kabul edilebilir. Örneğin, ülke nüfusunda çoğunlukta olan Sırp’ların sayıca kimi cumhuriyetlerde azınlık durumuna düştüğü görülmektedir. Buna karşılık tanımdan yola çıkılarak sayıca az olma unsurunu her örnekte azınlık olmanın koşulu olarak kabul etmek de olanaksızdır. Bu konuda, Güney Afrika Cumhuriyeti Apartheid döneminde çoğunluğu oluşturan siyahların azınlık statüsünde olmaları verilen en yaygın örnektir⁴³⁰.

Yugoslavya’da kimi cumhuriyetlerde de, Güney Afrika’daki örneği görmek mümkündür. Nitekim Kosova’nın çoğunluğunu Arnavutlar oluşturmasına rağmen azınlık konumundadırlar. Farklı unsurların dikkate alınarak yapıldığı azınlık ayrımları vardır. Din unsuru bunlardan biridir. Yugoslavya’da, “*Müslümanların genel nüfusa oranı %40, Ortodoksların %31, Katoliklerin %15 ve Protestanların %4*”tür⁴³¹. Benzer bir ayırım dil konusunda da yapılabilir. Görüldüğü üzere birbirinden farklı ulusların bir bütünü olan ve sınırlarını büyük ölçüde etnik unsurla ile ayıran⁴³² Federal Yugoslavya’nın, sahip olduğu bu çeşitlilik onun parçalanmasını hızlandıran sebeplerden biri olmuştur.

Yugoslavya’nın parçalanmasına sebep bir diğer faktör de, federal yapıyı oluşturan cumhuriyetler arası ekonomik farklılıklardır. Yugoslav hükümetleri, ülkeye farklı zamanlarda farklı ekonomik politikalar uygulamışlardır. 1930’ların kapitalist ekonomisi⁴³³, Devletçi ekonomi modeli, Özyönetim tipi, Pazar Sosyalizmi tipi ekonomi tipi bunlardan bazılarıdır. Uygulanan bu politikalar ülke ekonomisi için kimi zaman iyi sonuçlar doğursa da, cumhuriyetler arası gelir dengesizliği yüzünden ortaya çıkan ekonomik bunalımı çözmeye yeterli olmamıştır. Tüm cumhuriyetler eşit kaynak ayrılması, ekonomik dengesizliğin boyutunu daha da arttırmıştır. Yugoslavya’nın en zengin ekonomisine sahip

⁴³⁰ Akgün, s. 16; Ülger, s. 78; Kurubaş, s. 30.

⁴³¹ Ülger, s. 80.

⁴³² Tatar/ Toprak, s.126.

⁴³³ Yugoslavya içinde bulunduğu duruma farklı ekonomik modeller uygulayarak çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu modellerden biri de kapitalist sistemdir. Bu sistemin uygulanmaya çalışılması, bu sistemi uygulayan ülkeler ile daha sıkı ilişkileri beraberinde getirmiştir. Bilgi için bkz.:Zagreb, Mirko Lamer/ Etem, Muhlis, “Yugoslavya İktisadiyatı ve Beynelmilel Münasebetleri”, İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1932, C. 10, S. 56, s. 30.

olan Slovenya Cumhuriyeti bu düzenlemelerden dolayı daha çok kâr elde ederken, Kosova, Makedonya gibi geri kalmış bölgelerin ekonomisi daha da kötüye gitmekteydi⁴³⁴.

Bu bölgelerdeki ekonomik koşullara bağlı olarak okuma yazma oranı⁴³⁵, istihdam olanakları da değişiklik göstermekteydi. Refah düzeyi yüksek cumhuriyetlerden olan Hırvatistan ve Slovenya, diğer cumhuriyetler ve özerk bölgelerin kötü ekonomisinin kendi bölgelerini etkilememesi için milliyetçilik akımını savunma yoluna gitmişlerdir⁴³⁶. Yugoslavya'nın, özellikle az gelişmiş federe bölgelerinin çoğunun ekonomik anlamda merkezileşmeyi ve devletçiliği savunmasının yanında, devlet çoğu kez sadece kanun ve tüzüklerin uygulanmasıyla yetinmiştir⁴³⁷.

1990'lı yılların başında birçok ülkede olduğu gibi Yugoslavya Federasyonunda yükselen enflasyon oranları ile mücadele etmekteydi. Bununla birlikte, Ante Markoviç Hükümeti'nin diğer cumhuriyetlerden gizli Sırp Hükümeti'ne yapmış olduğu kredi desteği, yanlış ekonomik politikalar yürütülmesi de ülkenin diğer bölgelerinin memnuniyetsizliğine neden olmaktadır⁴³⁸. Görülmektedir ki, parçalanmaya zemin hazırlayan bir başka etken ekonominin kötü gidişatı olmuştur.

Tüm bu etkenlerin yanında, 1945 yılında Tito tarafından kurulan YSFC'nin yıkılışını hızlandıran bir diğer etken de Tito öncesinde varolan ve Tito zamanında ülke yönetiminde daha da etkin Komünist Partinin, 1990 yılında yapılan bir kongre ile varlığının tehlikeye girmesi ve bu olayın öncesi ve sonrasında çok fazla partinin kurulması ile Yugoslav siyasi yaşamını kaosa sürüklemiştir⁴³⁹.

Bu sırada Sırbistan kendi anayasasında değişikliğe gitmiş ve kendisine bağlı özerk Kosova ve Voyvodina'nın özerkliklerine son vermiştir. Federatif yapıya aykırı olan bu değişiklik Hırvatistan ve Slovenya gibi diğer cumhuriyetler tarafından, Sırbistan'ın elinin güçlenmesi olarak görülmüştür. Sırbistan'ın ardından Hırvatistan ve Slovenya

⁴³⁴ Ülger, s. 88-90.

⁴³⁵ Okuma yazma bilmeyenlerin oranı, Yugoslavya genelinde %15.1'iken, bu oranın bölgelere dağılımı şu şekildedir: Kosova'da %31.5, Bosna-Hersek'te % 23.2, Hırvatistan'da % 9 ve Slovenya'da %1.2'dir. Bilgi için bkz.: Tatar/ Toprak, s. 128.

⁴³⁶ Ülger, s. 90.

⁴³⁷ Köksal, Mehmedcan, "Yugoslav Devlet İktisadî Teşekkülleri (Sosyalist Devlet Uygulamasında İktisadî İdare)", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1964, C. 30, S. 3-4, s. 9.

⁴³⁸ Tatar/ Toprak, s. 131.

⁴³⁹ Roberts, s. 749.

daanayasalarında değişiklik yapmışlar ve federasyondan ayrılma haklarının olduğunu da düzenlemelerine eklemiştir. Cumhuriyetlerin sırasıyla genel seçime gitmesi ve milliyetçi partilerin güç kazanması, hem Sırbistan'ı hem de Federal Orduyu rahatsız etmiştir⁴⁴⁰. İki taraf da mevcut federasyonun varlığını sürdürmesi gerektiğini savunmuşlar. Ancak cumhuriyetleri bir arada tutacak bir güç de bulunamamıştır. Yapılan seçimlerin de parçalanmayı hızlandırması ile Tito'nun kurmuş olduğu Yugoslavya Sosyalist Federasyonu'nun sonu gelmişti⁴⁴¹.

Yugoslavya'nın kendine özgü politik anlayışı ile Soğuk Savaş yıllarında gerek ABD ve gerek Sovyet Rusya'ya karşı tutumu farklılık arz etmekteydi. Ülke içinde, Yugoslavya'yı parçalanmaya iten olaylar yaşanır iken, Tito ülkesinin dünyada yaşanan olaylardan en az etkilenmesi için Savaş'ın her iki tarafına karşı da temkinli yaklaşmakta ve gelişmekte olan ekonomisi ile de uluslararası alanda itibar kazanmaktaydı⁴⁴².

Uluslararası sahada Yugoslavya'nın kaydettiği bu olumlu gelişmeler, onun parçalanmasına engel olamamıştır. Ayrılıkçı hareketler bir bir cumhuriyetlerin bağımsızlık kazanmalarıyla sonuçlanmıştır. Federe cumhuriyetlerin bağımsız bir devlet olmaları uluslararası toplumda kabul görmeleri yani tanınmaları yönünde devletlerde birtakım çekincelere neden olmuştur. Nitekim bu yeni devletlerin tanınması sınırların değişmezliği ya da toprak bütünlüğü ilkesi ile çelişmekte idi⁴⁴³.

Gerek ABD ve gerek Avrupa Topluluğu (AT, Şimdiki adıyla Avrupa Birliği), kimi cumhuriyetlerin tanınma taleplerini toprak bütünlüğü gerekçesiyle reddetmek ister iken, Sırbistan bağımsızlık ve tanınma talebinde bulunduğunda, halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi gerektiği gerekçesiyle diğer cumhuriyetlere karşı öne sürmüştü olduğu toprak bütünlüğü iddiasından vazgeçebiliyordu⁴⁴⁴.

Adım adım parçalanmaya giden Federasyonda, cumhuriyetlerin 1990 yılında genel seçimlere gitmeleri bu süreci daha da hızlandırmıştır. Seçimlerle birlikte milliyetçi

⁴⁴⁰Ülger, s. 90-96; Roberts, s. 750.

⁴⁴¹Sander, Oral, Siyasi Tarih 1918-1994, 22. Baskı, Ankara 2013, s. 576.

⁴⁴²Uluslararası ilişkilerde etkili bir konuma gelen Yugoslavya, 1989 Bağlantısız Ülkeler Dünya Konferansını ülkesinde gerçekleştirmiş ve 1990 'da Irak Kuveyt arasındaki gerginliklerin çözümü için faaliyetlerde bulunmuştu. Bilgi için bkz.:Ülger, s. 99.

⁴⁴³Azarkan, s. 103; Ülger, s. 101.

⁴⁴⁴Ülger, s. 104; Sander, s. 580.

partiler güçlü kazanmış, ülkede cumhuriyetlerin ve Federal devletin uygulamaları çatışmaya başlamıştır⁴⁴⁵. Yaşanan bu gelişmeler ülkeyi parçalanmaya götürmüş ve cumhuriyetler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

A. Slovenya

XIII. ve XIV. yüzyıllarda, Avrupa'nın çeşitli ülkelerini⁴⁴⁶ yönetmiş olan Habsburg Hanedanlığı'na bağlı olarak varlığını sürdüren Slovenler, ilk Yugoslavya'nın kurulmasına kadar Avusturya topraklarına bağlı olmuştur. 1918 yılından itibaren Yugoslavya cumhuriyetlerinden biri olan Slovenya diğer cumhuriyetlere nazaran etnik olarak bir birlik arz etmiştir. Zaman zaman Sloven dilinin yaygınlaştırılması gibi girişimler olsa da Slovenlerin bağlı oldukları hanedanlık veya imparatorluktan ayrılma talepleri çok yoğun olmamıştır⁴⁴⁷.

En yoğun bağımsızlık talepleri Tito sonrası dönemde meydana gelmiştir. Bunun sebeplerinden biri ise Sırbistan'ın aşırı milliyetçilik hareketleri ve tüm Sırpıyı içine alan bir Sırp devleti kurma isteğinin Yugoslavya'nın tüm cumhuriyetlerini olduğu gibi Slovenya'yı da rahatsız etmiş olmasıdır⁴⁴⁸.

Sloven milliyetçiliği de daha çok dil ve kültürel öğeler üzerinden kendini göstermiştir. Bağımsızlık taleplerini bu tür bir milliyetçilik üzerinden yürütme düşüncesinde olan Sloven milliyetçiler yanında siyasi bağımsızlık hareketi yürüten Slovenya Demokratik İttifak Partisi gibi farklı düşüncede olan gruplar da vardı⁴⁴⁹. 27 Eylül 1989'da Slovenya'nın federal yapıdan ayrılma hakkının olduğunu kabul eden bir anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu anayasa değişikliğinde aynı zamanda siyasal çoğulculuğun benimsenmiş olması ve serbest seçimler hakkında düzenleme yapılmış olması Sırbistan'ı memnun etmemiştir. Yugoslavya'nın geleceğini tehlikeye attığı düşüncesi ile protesto edilmiştir⁴⁵⁰. Yapılan düzenlemeler ardından birçok parti kurulmuştur⁴⁵¹.

⁴⁴⁵ 1990 Yılı Nisan ve Mayıs aylarında Hırvatistan ve Slovenya, Kasım ayında Bosna Hersek ve Makedonya, Aralık ayında Sırbistan ve Karadağ'da genel seçimlere gidilmiştir. Bilgi için bkz.: **Ülger**, s. 93.

⁴⁴⁶ Avusturya-Macaristan, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, Portekiz, İspanya bunlardan bazılarıdır. Bilgi için bkz.: http://tr.wikipedia.org/wiki/Habsburg_Hanedan%C4%B1, (25.05.2013).

⁴⁴⁷ **Azarkan**, s. 116.

⁴⁴⁸ **Ülger**, s. 112.

⁴⁴⁹ **Azarkan**, s. 119-120.

⁴⁵⁰ **Ülger**, s. 113-114.

Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin bağımsız olmalarını ancak federal yapının devam etmesi gerektiğini savunan Slovenya ve Hırvatistan'ın bu tutumu 1990 yılında yapılan Yugoslavya Komünist Birliği 14. Olağan Kongresinde kabul görmemiştir. Aynı yıl Sloven Komünist Partisi'nde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Söz konusu parti Federal Komünistler Birliği ile olan bağlarını koparmış ve henüz yeni olan altı parti ile Slovenya Demokratik Muhalefeti'ni oluşturmuştur. Yapılan seçimlerde de önemli oranda oy aldı. Seçimlerin galibi ise Milan Kucan oldu⁴⁵².

Slovenya, Yugoslavya'nın altı cumhuriyetinin kendi yasalarını uygulayacağı ve bu yasalar ile Federal yasaların çatışması halinde yine cumhuriyetlerin kendi yasalarını esas alacağını ifade eden bir bildiri yayınlamıştır. Bunun yanında federal ordunun dışında cumhuriyetlerin de kendilerine ait ordularının olması gerektiğinden hareketle kendi ordusunu oluşturma girişimlerinde bulunmuştur. Bu durumdan memnun olmayan federal ordu da Slovenya ve aynı tutumu gösteren Hırvatistan'a ambargo uygulamıştır⁴⁵³.

Gerilimi arttıran bu gelişmeler, Slovenya'nın 25 Haziran 1991'de tek yanlı bir kararla bağımsızlığını ilan etmesi ile sonuçlanmıştır. Ayrıca Slovenya kendine ait ordusunu oluşturduğunu da bildirdi. Bağımsızlığını ilan etmeden evvel Slovenya'nın tek çekincesi uluslararası toplum tarafından tanınmama endişesiydi. Bu yüzden Almanya, Avusturya gibi devletler ile ilişkilerini geliştirme yolunu izlemiştir⁴⁵⁴. Bağımsızlığın ilanı ile birlikte Sloven güçleri ile federal ordu arasında sıcak çatışmalar başladı. 10 Gün Savaşı olarak anılan bu çatışma sonunda Slovenya galip gelmiş ve Sloven Hükümeti, AT ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nı dan taraflar arasında bir çözüm bulunmasını talep etmiştir. İki teşkilatın girişimleri sonucu, Slovenya'nın bağımsızlığının federasyon tarafından tanınması gerektiğini ifade eden Brioni Bildirisi yayınlanmıştır⁴⁵⁵. Bu Bildiri sonrası Slovenya, AT'ye 19 Aralık 1991'de tanınma talebinde bulunmuştur. Slovenya, daha önce

⁴⁵¹ Demokratik Yugoslavya için Girişim, Sosyal Demokrat Slovenler Birliği gibi partiler bunlardan bazılarıdır. Bilgi için bkz.:**Ülger**, s. 113.

⁴⁵² **Azarkan**, s. 120, **Ülger**, s. 115.

⁴⁵³ **Ülger**, s. 115, **Azarkan**, s. 121.

⁴⁵⁴ **Azarkan**, s. 122.

⁴⁵⁵ **Azarkan**, s. 123, **Ülger**, s. 117.

diğer devletler ile uluslararası ilişkileri geliştirme faaliyetlerinin de katkısıyla birçok devlet tarafından tanınmıştır⁴⁵⁶.

Yugoslavya'nın ekonomisi en gelişmiş iki cumhuriyeti Slovenya ve Hırvatistan idi. Bu durum diğer cumhuriyetler ile aralarında gelir dengesizliğini daha da arttırmakta ve federasyonun parçalanmasına yol açan sebeplerden birini oluşturmaktaydı⁴⁵⁷. Ayrıca Slovenya'nın ekonomik anlamda güçlü olması bağımsızlığını kazanmasında büyük artılar sağlamıştır.

B. Hırvatistan

Hırvat tarihi VI. yüzyılda, Hırvatların bugünkü Hırvat topraklarına göç etmeleriyle başlamış ve X. Yüzyılda bir krallık olmasını takip eden bir süreç izlemiştir. XII. yüzyılda Slovenya ile birlikte özerk bölge olarak Avusturya Macaristan tâbiyetinde yaşamaya başlamıştır. XIV. ve XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı egemenliğine bağlı olan Hırvatistan 1918 yılında Slovenya ve Sırbistan ile ilk Yugoslavya Krallığını oluşturmuştur⁴⁵⁸.

Bağımsızlık taleplerinin başlangıcı olarak modern Hırvat milliyetçi hareketlerin ortaya çıktığı 1830 yılı esas alınmakla birlikte 1970 yıllarından itibaren etkili olmaya başlamıştır⁴⁵⁹. Bağımsızlığı hedefleyen milliyetçi akımlar, 1974 Anayasa değişikliği ile de tatmin edilememiştir. Değişiklikte kendini yöneten şeklinde ifade edilen Hırvatistan yönetimi ya da diğer cumhuriyetler için federal yapıdan ayrılmanın söz konusu olamayacağı da bildirilmiştir. 1980 Tito'nun ölümü ile de siyasî alanda önemli hareketlenmeler baş göstermiştir. Hırvatistan Komünist Parti içinde milliyetçi gruplaşmalar meydana gelmiştir. 1990 yılında Franjo Tuğman tarafından Hırvatistan Demokratik Birliği (HDB) kurulmuş daha sonra Demokratik Reform Partisine dönüşmüş ve Hırvatistan Komünist Partisi için önemli bir rakip haline gelmiştir⁴⁶⁰.

⁴⁵⁶ Bağımsızlığını ilan eden Slovenya'yı ilk olarak 1991 yılında Almanya, 1992 yılında AT'ye üye diğer ülkeler, 1992 Nisan'da ise ABD tarafından tanınmıştır. Bilgi için bkz.: **Özşimsir**, Şafak, "BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı-1", Uluslararası İlişkiler Derneği Yayınları, 2011, s. 9, <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/1/100-safak-ozsimsir-tum-yazilari/517-bm-ve-eski-yugoslavya-ic-savasi-1>, (26.05.2013); **Azarkan**, s. 125; **Ülger**, s. 117.

⁴⁵⁷ **Armaoğlu**, s. 241; **Azarkan**, s. 120; **Ülger**, s. 114. Milan Kucan Slovenya Komünist Partisi'nin eski lideridir. Bilgi için bkz.: **Ülger**, s. 115.

⁴⁵⁸ **Armaoğlu**, s. 243; **Azarkan**, s. 125-126; **Ülger**, s. 117.

⁴⁵⁹ **Armaoğlu**, s. 243; **Ülger**, s. 117.

⁴⁶⁰ **Ülger**, s. 118; **Azarkan**, s. 135.

Hırvat Ustaşa hareketini yeniden uygulanmaya koyulmuştur. Sabor meclisinin yapmış olduğu anayasa değişiklikleri ile Hırvatistan anavatan ilan edilmiş, Hırvat toplumunun self determinasyon ve Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Federasyondan ayrılma hakkı olduğu da Anayasa'da yerini almıştır⁴⁶¹.

Tüm Yugoslavya'da bulunan Hırvatları bir çatı altında toplamayı amaç edinen Tudjman, Sırlara yönelik de farklı politikalar yürütmüştür. İzlenen bu politikanın da etkisi ile artarak devam eden Sırp Hırvat çatışmalarının gölgesi altında, 19 Mayıs 1991 tarihinde Hırvatistan Bağımsızlığı referandumuna götürülmüştür. Bağımsızlık lehinde oy kullanan çoğunluk sayesinde, 25 Haziran 1991 tarihinde Hırvatistan bağımsız bir devlet olmuştur⁴⁶².

Ancak, diğer Avrupalı devletlerin yoğun baskısı üzerine Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlık kararlarını üç aylık bir süreç için ertelediler. Bu süreç boyunca Hırvatistan'da artan çatışmalar, Yugoslavya ordusu ve Hırvatistan arasında savaşa dönüşmüştür. Savaşı önleme girişimleri ise başarı ile sonuçlandı ve Yugoslavya ve Hırvatistan güçleri arasında 2 Ocak 1992 tarihinde ateşkes antlaşması imzalanmıştır⁴⁶³.

Hırvatistan'ın tanınması ise ilk 2 Aralık 1992 tarihinde Almanya tarafından, 15 Ocak 1992 tarihinde ise AT tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁶⁴.

C. Bosna-Hersek

Mozaik diyebileceğimiz bir yapıya sahip olan Bosna-Hersek, hiçbir ulusun tek başına çoğunluk olmadığı birbirinden farklı etnik gruptan oluşan bir bütün niteliğindedir⁴⁶⁵. Bosna-Hersek'in bu yapısı tarih boyunca işgallerin konusu olmasına neden olmuştur. Bu etnik çeşitliliğin yol açtığı bir diğer sonuç da, Yugoslavya'da yaşanan tüm siyasî olaylardan Bosna-Hersek'in kolayca etkileniyor olmasıdır.

⁴⁶¹ Azarkan, s. 135-136.

⁴⁶² Sander, s. 578; Roberts, s. 750; Azarkan, s. 138; Ülger, s. 121.

⁴⁶³ Azarkan, s. 139.

⁴⁶⁴ Ülger, s. 122; Azarkan, s. 139; Özşimsir, s. 10.

⁴⁶⁵ Bosna-Hersek'in üç esas topluluğu olan, Müslümanlar %44, Sırlar %31 ve Hırvatlar %17'lik bir orana sahiptirler. Bilgi için bkz.: Özşimsir, s. 11.

Roma İmparatorluğu zamanında ortaya çıkan Bosna 1200'lü yıllarda bağımsız bir devlet statüsüne kavuşmuş ve uzun süre 1463 yılında Osmanlı İmparatorluğu himayesine girene kadar bu durumunu sürdürmüştür⁴⁶⁶. Bu tarihten sonra da Macaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında da anlaşmazlıkların kaynağı olmuştur⁴⁶⁷.

Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında el değiştiren⁴⁶⁸ Bosna-Hersek'in Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığı 1879 İstanbul Konferansı ve Berlin Antlaşması ile belirlenmesine rağmen Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek üzerindeki etkisi devam etmiştir.

Tarihinde İmparatorluklar arası egemenlik mücadelesine sahne olmuş olan Bosna-Hersek kendi içinde de etnik yapısındaki çeşitlilikten kaynaklanan sorunlar ile mücadele etmekteydi. 1980 sonrası dönemde, özellikle çok partili siyasî hayata geçilmesi ile farklı uluslar arasında çatışmaların şiddeti de artmıştı⁴⁶⁹. 1990 yılında Bosna-Hersek'te yapılan seçimlerde, Bosna İslam Devleti düşüncesini savunan Aliya İzzetbegoviç önemli bir başarı elde etmiştir⁴⁷⁰. Bosna-Hersek'te bulunan üç esas toplumun temsilcilerinden oluşan Koalisyon Hükümeti oluşturulmuş ve 20 Aralık 1990 tarihinde de Aliya İzzetbegoviç cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir⁴⁷¹.

Bosna-Hersek'te seçimler yapılırken, Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetlerinden Hırvatistan ve Sırbistan da Bosna-Hersek üzerinde planlar yapmaktaydı. Kendi ulusal birliklerinin sağlanması için Bosna-Hersek'in parçalanmasını isteyen Hırvat ve Sırlar arasında da çatışmalar gittikçe artmaktaydı. Bu artışa bir sebep de 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını elde etmeleriydi⁴⁷².

Makedonya'nın da bağımsızlığını ilan etmesi ve Sırp yanlısı Federal ordunun faaliyetleri Bosna-Hersek Hırvatlarını harekete geçirdi. Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin

⁴⁶⁶ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bosna-Hersek>, (27.05.2013); **Öztuna**, s. 58.

⁴⁶⁷ **Azarkan**, s. 142-143.

⁴⁶⁸ 1878-1908 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir ülke olan Bosna, 1908-1918 yıllarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu egemenliği altına girmiştir. Bilgi için bkz.: **Azarkan**, s. 144-145.

⁴⁶⁹ **Ülger**, s. 122.

⁴⁷⁰ Aliya İzzetbegoviç'in lideri olduğu, Müslümanların Demokratik Eylem Partisi 240 sandalyeli parlamentoda 86 sandalye kazanarak diğer partiler arasında öne geçmiştir. Bilgi için bkz.: **Ülger**, s. 123.

⁴⁷¹ **Ülger**, s. 123; **Azarkan**, 150.

⁴⁷² **Bodur**, Harun, Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1900-1999), Ankara 2005, s. 836; **Yapıcı**, Merve İrem, "Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askerî Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, 2006, C.2, S.8, s. 3.

bağımsızlığı için genel konsensus sağlandı. Bosna-Hersek Sırpı bu kararın taraftarı değildiler. Aynı bir Sırp devleti oluşturma ideali bu konsensusa taraf olmayı engellemekteydi⁴⁷³. Tüm bu muhalefet ile birlikte, 3 Mart 1992’de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etti⁴⁷⁴.

D. Makedonya

Uzun süre Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde varlığını sürdüren Makedonya 1912-1913 Balkan Savaşları sonunda imzalanan Bükreş Antlaşması ile Yunanistan’a bağlı Ege Makedonyası, Yugoslavya Federasyonu sınırları içinde Vardar Makedonyası ve Bulgaristan’a bağlı Pirin Makedonyası olmak üzere üçlü bir yapı halini almıştır⁴⁷⁵.

Yugoslavya’ya bağlı cumhuriyetlerden biri olan Makedonya bu statüsüne II. Dünya Savaşı sonrasında sahip olmuştur. Diğer Yugoslavya cumhuriyetlerinde olduğu gibi farklı etnik kimlikleri bünyesinde barındırmıştır. Çoğunluğunu Makedonların oluşturduğu Makedonya Cumhuriyeti’nde, Arnavut, Sırp, Türk, Bulgar, Boşnak ve Pomak gibi gruplar da yer almaktadır⁴⁷⁶.

Yugoslavya’nın diğer cumhuriyetlerinde de yaşanan gerginlikler ve milliyetçilik hareketleri Makedonya’da da yoğun bir şekilde ikinci Yugoslavya zamanında baş göstermişti. Makedon, Hırvat ve Sırp milliyetçilikleri bunların en yaygınıydı. “Makedon, Arnavut, Türk ve diğer etnik grupların Cumhuriyeti” ismi yapılan anayasa değişikliği ile “Makedonların ve diğer halk ve etnik grupların Cumhuriyeti” ismini alması milliyetçilik hareketlerinin etkisinin bir göstergesidir⁴⁷⁷.

Makedonya’da çok partili hayata geçişin ardından yapılan seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu sağlayamamıştır⁴⁷⁸. 1990 yılında yapılan bu seçimlerde

⁴⁷³ Bodur, s. 836; Ülger, s. 124-125; Azarkan, s. 150-151.

⁴⁷⁴ Yapıcı, s. 3. Bağımsızlık ilanı üzerine Bosna-Hersek, ABD ve AT tarafından 6 Nisan 1992’de tanınmıştır.

⁴⁷⁵ Turna, Mehmet, “Makedonya-Türkiye İlişkileri ve Makedonya’nın Geleceğine Bakış”, Avrasya Dosyası Dergisi, 1996, C. 3, S. 3, s. 70; Ülger, s. 127.

⁴⁷⁶ Makedonların genel nüfusa oranı %67 iken, Arnavutlar %25’lik bir orana sahiptir. Bilgi için bkz.: Ülger, s. 127; Turna, s. 70.

⁴⁷⁷ Ülger, s. 127.

⁴⁷⁸ 129 Sandalyeli parlamentoda Makedon Ulusal Birliği Cephesi 30 sandalye, eski komünistler partisi 31, Reformcu Güçler Birliği 19, Demokratik Reform Partisi 25 sandalye elde etmişlerdir. Bilgi için bkz.: Ülger, s. 128.

iktidar olamayan söz konusu partilerden, 1991 yılında bir koalisyon hükümeti meydana getirilmiştir⁴⁷⁹.

Gelişmemiş ekonomisi ile Makedonya, Yugoslavya'nın ekonomisi gelişmiş diğer Cumhuriyetleri'nin yanında farklılık arz etmekteydi. Bu yüzden federal yapıdan ayrılma yerine daha esnek bir federasyon yapısı altında varlığını sürdürmeyi tercih etmişti. Nitekim siyasî olarak da federasyondan ayrılmaya hazır olmadığını ifade eden Makedonya, Yugoslavya sınırları içinde meydana gelen bağımsızlık hareketlerinden uzak durmaya çalışsa da, başta yılı egemenlik ilanı ile birlikte bağımsızlığa ilk adımı atmıştır⁴⁸⁰.

Bağımsızlık yoluna giren Makedonya'nın ideali Bükreş Antlaşması ile parçalanmış Makedonya'nın tekrar bir araya getirilmesiydi. Aynı zamanda Bulgaristan ve Yunanistan'ın, Makedonya üzerinde hesaplar yapması, Sırbistan'ın yayılmacı milliyetçiliği Makedonya'yı, diğer cumhuriyetlerin yaşadığı sorunların içine çekmiştir. 1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanlarıyla, tüm Yugoslavya'yı etkisi altına alan çatışmalar başlamıştır. Özellikle Sırbistan'ın tehditkâr faaliyetleri Makedonya'nın bağımsızlığını hızlandırmıştır.

8 Eylül 1991'de yapılan referandum ile verilen bağımsızlık kararı 18 Ekim 1991'de ilan edilmiştir⁴⁸¹.

E. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan/ Karadağ)

Federal yapının parçalanmasına sebep olan faktörlerden milliyetçilik akımlarının en dikkat çeken Sırp milliyetçilik hareketiydi. Tito'nun 1980 yılında ölümünden sonra da Komünist parti içinde gücünü arttıran Sırp milliyetçiler özellikle Miloseviç döneminde, cumhuriyetler ve özerk bölgelerde bulunan tüm Sırp ulusunun birliğini sağlama ve Kosova, Voyvodina gibi özerk bölgelerin hâkimiyetini ele geçirme gibi amaçlar gütmüştür.

Komünist partide Sırp milliyetçiliğini temsil eden Miloseviç'in de içinde bulunduğu bir grup yanında ideolojik yaklaşımın terk edilmesini savunan demokratik reformlardan

⁴⁷⁹Ülger, s. 129.

⁴⁸⁰Ülger, s. 129.

⁴⁸¹ Bağımsızlık sonrası Makedonya, 1992 yılında Türkiye ve Rusya tarafından tanınmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından 1993 yılında, Eski Yugoslavya Makedon Cumhuriyeti adıyla üyeliğe kabul edilmiştir. Bilgi için bkz.: Ülger, s. 131.

yana olangrup arasında güç mücadelesi yaşanmaktaydı. Sırp milliyetçiliğinin hat safhaya ulaştığı 1988 yılında Miloseviç'in girişimleri sonucu Kosova ve Voyvodina bölgelerinin özerklikleri ellerinden alınarak bu bölgeler Sırbistan'a bağlanmıştır⁴⁸². Özellikle büyük Sırbistan ülküsü ve bunun Yugoslavya cumhuriyetlerinin büyük bir kısmı ve özerk bölgeleri kapsamı ülkede gerilimi tırmandıran, çatışmaları arttıran büyük bir etkendi.

Sırp halkını kışkırtmak ve Hırvatların Ustaşa hareketini zayıflatmak için, Sırp Çetnik akımı taraftarlarınca Hırvat asıllı Tito'nun faaliyetlerinin Sırp toplumunu büyük kayıplara uğrattığı şeklinde propagandalar yapılmaktaydı. 1990 yılında Sırbistan Komünistler Birliği ve Emekçi Halkın Sosyalist Birliği bir çatı altında birleşerek Sırbistan Sosyalist Partisi adı altında faaliyetlere başlamıştır⁴⁸³.

Başta Slovenya ve Hırvatistan'ın sonrasında Makedonya ve Bosna Hersek'in bağımsızlık ilanları ile Yugoslavya Federasyonu'ndan bağımsızlığını ilan ederek ayrılmayan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri yakınlığı bilinen Sırbistan ve Karadağ,27 Nisan 1992'de bir federasyon oluşturdular. Sırbistan devleti diyebileceğimiz bu yeni Federasyonun, Tito'nun kurmuş olduğu ikinci Yugoslavya'nın devamı niteliğinde olmadığı kabul edilmektedir. Bu yeni federal devlette iki cumhuriyetin de eşit hak ve yetkilere sahip olacağı kararlaştırılmıştır⁴⁸⁴.

*"14 Mart 2002'de yapılan bir anlaşma Sırbistan ve Karadağ'ın ayrılma hakkına sahip olduğu konfederasyon oluşturulmuş ve 21 Mayıs 2006 tarihinde de Karadağ bu konfederasyona karşı bağımsızlığını ilan etmiştir"*⁴⁸⁵.

III. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Parçalanması Sonrası Halefiyet Meseleleri

1980 yılında Tito'nun ölümüyle başlayan ayrılıkçı hareketler, YSFC'de 1991 yılında bir bir meydana gelen bağımsızlık ilanları ile sonuçlanmıştır. Tito'dan sonra federasyon başkanlığının cumhuriyetler arasında dönüşümlü olarak yapılması kararlaştırılmış ancak

⁴⁸² Sander, s. 577; Ülger, s. 131-133; Yapıcı, s. 2.

⁴⁸³ Ülger, s. 134.

⁴⁸⁴ Ülger, s. 136; Armaoğlu, s. 240.

⁴⁸⁵ Uygun, Oktay, Federal Devlet Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, 3. Baskı, İstanbul 2007, s. 196-197.

farklı cumhuriyetlerin iktidarları ülkeyi daha çok sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Özellikle Hırvatistan'ın başkanlık sırasına Sırbistan'ın müdahale etmesi gerginliği daha da tırmandırmıştır⁴⁸⁶.

AT tarafından Yugoslavya'nın içinde bulunduğu duruma yönelik ekonomik yaptırımlar ve silah ambargosu uygulanmış ve Yugoslavya'da kalıcı çözüm sağlayabilmek için Lahey'de bir konferans toplanması kararlaştırılmıştır. Federasyonu bir arada tutma çabalarının işe yaramadığının görülmesi üzerine bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetlerin tanınabileceği yönünde açıklamalar yapılmaya başlanmıştır. Bu yönde atılan en somut adım ise, 16 Aralık 1991'de kurulan Badinter Komisyonu⁴⁸⁷ olmuştur. Bu Komisyon 29 Kasım 1991 tarihinde YSFC'nin parçalanmak üzere olduğu tespitinde bulunmuştur⁴⁸⁸.

Söz konusu Komisyon yaptığı çalışmalar sonucu, YSFC'nin parçalanmasının tamamlandığını ve yerini yeni devletlere bıraktığını rapor etmiştir. Bağımsızlığını ilan ederek federasyondan ayrılan Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek'in ise BM üyesi devletler olarak varlıklarını kabul ettirmişlerdir⁴⁸⁹.

Bağımsızlığını ilan etmeyen Sırbistan ve Karadağ'ın durumu ise diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Nitekim bu iki cumhuriyetin birleşmesi ile oluşan YFC isim olarak dağılan YSFC'nin devamı gibi düşünülse de, YFC başta AT tarafından YSFC'nin halefi değil yeni bir devlet olarak kabul edilmektedir. Badinter Komisyonu YFC'yi, YSFC'nin beş halefinden sadece biri olduğu şeklinde değerlendirmiştir⁴⁹⁰.

⁴⁸⁶ **Bozkurt**, Enver, “Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı”, <http://www.usakgundem.com/yorum/214/uluslararasi-hukuk-bakimindan-yeni-devletlerin-ortaya-%C3%A7ikisi.html>, (30.05.2013).

⁴⁸⁷ Fransız Anayasa hukukçusu Robert Badinter'in başkanı olduğu bu tahkim komisyonu adını da başkandan almıştır. Bu komisyonun görevi bağımsızlığını ilan eden ülkelerin tanınma şartlarını belirleyerek, bu ülkelerin ekonomik, hukukî olarak gelişmeleri üzerine raporlar hazırlamaktır. Bilgi için bkz: **Tikici**, Umut, “Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası”, Uluslararası İlişkiler Derneği Yayınları, 2012, s. 4, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/3046-avrupa-birliginin-bati-balkan-politikasi>, (30.05.2013).

⁴⁸⁸ **Klabbers**, Jan/ **Koskenniemi**, Martti/ **Ribbelink**, Oliver/ **Zimmermann**, Andreas (Editörler), State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition, The Hague 1999, s. 26.

⁴⁸⁹ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 26; Badinter Komisyonu SFRY'nin sona erdiği görüşünü 10 numaralı kararında açıklamıştır. Bilgi için bkz.: http://en.wikipedia.org/wiki/Arbitration_Commission_of_the_Peace_Conference_on_Yugoslavia, (30.05.2013).

⁴⁹⁰ International Law Association Rio De Janerio (Seventy-Third) Conference, Aspects of the Law of State Succession, Final Report (17-21 Ağustos 2008), Londra 2008 (Bundan sonra “ILA Report” olarak bahsedilecektir), s. 368; **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 26.

YSFC'nin eski cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile Yugoslavya'da başlayan çatışmalar ve söz konusu eski cumhuriyetler yani yeni devletler arasında devlet mallarına, borçlarına ve arşivlerine halefiyet konusunda anlaşmazlıklar yaşanmış ve Komisyon'da bu konuda bir düzenleme yapmak zorlaşmıştır. Badinter Komisyonu'nun halefiyet meselelerinin çözümü başlıklı 9 No'lu görüşünde YSFC'nin parçalanması sonrası ortaya çıkan devletlerin halefiyet konusunda uymaları gereken bir kılavuz oluşturulmuştur. Bu kılavuz ile YSFC'nin devlet malları, arşivleri üzerinde hak iddiaları ve devlet borçlarından sorumluluk konusunda cumhuriyetler arasında adil bir çözümün getirilmesi amaçlanmıştır⁴⁹¹. 9 No'lu görüşte, bütün halef devletler arasında aktif ve pasif dengesi kurularak eşit paylaşımın yapılması gerektiği vurgulanmıştır⁴⁹².

Halefiyet konulu sözleşmelerde dahi gerek devlet malları, gerek devlet borçları tanımı konusunda üzerinde uzlaşmış bir tanım vermek zordur. YSFC'nin parçalanması olayında, YSFC döneminde devlet malı olarak belirlenmiş olan malların YFC için de geçerli olması YFC tarafından çok geniş yorum olanağı verdiği gerekçesi ile sakıncalı görülmüştür. Ancak halefiyet durumunda devlet borçlarından sorumlulukta da devlet mallarına sahip olunan oranda borçlardan da sorumlu olunacağı esası getirilmiştir⁴⁹³.

YSFC'nin parçalanmasının ardından bağımsız devletlerin tanınması konusunda tıpkı Sovyet Rusya'nın parçalanmasında olduğu gibi uyulması zorunlu bir kural yoktu. Devletlerin tanınması konusunda uyulmasının gerekli olduğuna inanılan tek kural, YSFC'nin mevcut sınırlarına cumhuriyetlerin bağımsızlığından sonra da saygı duyulması ve tanınmanın bu şart ile gerçekleştirilmesidir. Avusturya'nın tanınması örneğinde de esas alınan tanınma şartlarını içeren kılavuz yanında Avusturya'nın sınırlarının esas alınacağı belirtilmiştir⁴⁹⁴.

YSFC'den ayrılan cumhuriyetlerin tanınması konusunda esas alınan diğer kaynaklar AT (Bugünkü Avrupa Birliği) ve BM kararlarıdır. Nitekim Hollanda dışişleri bakanının YSFC'den ayrılarak bağımsızlığını elde eden devletlerin tanınması konusunda AT'nin

⁴⁹¹ Söz konusu kılavuzun hazırlanmasında, halefiyet konusunda çalışma yapan WATTS isimli çalışma grubunun faaliyetleri esas alınmıştır. Bilgi için bkz.: **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 26; http://en.wikipedia.org/wiki/Arbitration_Commission_of_the_Peace_Conference_on_Yugoslavia, (31.05.2013).

⁴⁹² ILA Final Report, s. 334.

⁴⁹³ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 28.

⁴⁹⁴ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 60.

konu hakkında vereceği kararlara uyacağını bildirmesi tanıma konusunda bir örf ve âdet kuralının olmadığını da göstermektedir⁴⁹⁵. Gerek geçmişte gerek günümüze bakıldığında devletlerin tanınması prosedürünün önceden belirli kurallara tâbi olmadığı görülecektir. Söylediğimiz bu uygulamaya en iyi örnek XIX. yüzyılda gerçekleşen Belçika'nın tanınması örneğidir. Zaman zaman, dünya siyasetinde etkili olan devletlerin, başka bir devletin tanınmasında dünya barışına zarar verecek olsa da kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri görülmüştür⁴⁹⁶.

YSFC'nin parçalanması sonrasında yeni devletlerin tanınması ve halefiyet hususunda bağımsızlığını kazanan devletlerin YSFC'nin halefi olarak kabul edilip edilemeyeceği meselesi özellik arz etmektedir. Başta BM ve üye devletler gerek YFC'nin gerek de bağımsızlığını ilan ederek YSFC'den ayrılan cumhuriyetlerin tek başına YSFC'nin halefi olarak kabul edilmelerinin doğru olmadığını ve otomatik halefiyet durumunun da kabul edilemeyeceğini belirtmiştir⁴⁹⁷.

Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya gibi bağımsızlığını ilan ederek federasyondan ayrılan devletlerin YSFC'nin devamı devletler olmadığı ve YSFC'den ayrı uluslararası kişiliğe sahip oldukları kabul edilmektedir. Ayrıca Finlandiya, İsveç gibi devletler tarafından gerek FRY ve gerek diğer cumhuriyetlerin BM üyeliği de desteklenmiştir⁴⁹⁸. Bu şekilde zımnî tanıma şekilleri de söz konusu olmuştur.

Bosna-Hersek'in AT tarafından tanınması 6 Nisan 1992 tarihinde AT'nin kendi kabul ettiği devletleri tanıma kılavuzuna uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınması da AT'nin 15 Ocak 1992'de tanıma konusundaki olumlu yaklaşımından sonra birçok devlet tarafından AT kılavuzuna uygun olarak gerçekleşmiştir⁴⁹⁹.

⁴⁹⁵ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 60.

⁴⁹⁶ Fransa'ya karşı, Belçika'nın Hollanda ile birleştirilmesi durumundan memnun olmayan Belçika'nın bağımsızlığını ilan etmesi ile uluslararası sahada baş gösteren tanıma tartışmaları ekonomik ve siyasî anlamda güçlü devletlerin, tanıma talebinde bulunan devletin tarihi ve siyasî gereklerinin dikkate alınmayarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri görülmüştür. Bilgi için bkz.: **Azarkan**, s. 209.

⁴⁹⁷ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 60.

⁴⁹⁸ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 60-64.

⁴⁹⁹ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 66.

İtalya'nın Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıma yöntemi ise her iki devlet ile diplomatik ilişkilerini geliştirme şeklinde olmuştur. Hollanda gibi kimi ülkeler de diplomatik ilişkiler kurma yoluyla tanımanın gerçekleşmesini Hırvatistan ve Slovenya'nın kendi hukukî düzenlemelerinde bazı değişiklikler yapması şartına bağlamıştır⁵⁰⁰.

A. Antlaşmalara Halefiyet

Badinter Komisyonu'nun raporları esas alınarak antlaşmalar konusunda yapılabilecek muhtemel değerlendirme, YSFC'nin tarafı olduğu antlaşmaların onun sona ermesi ile birlikte yeni kurulan devletleri bağlayıp bağlamayacağı üzerine olmaktadır. Buna göre YSFC'nin antlaşmalarına halefiyet yapılabilecek karşılıklı antlaşmalar ile belirlenebilirken, sonraki devletler anayasal hükümlerinde söz konusu antlaşmalara ipso facto (kendiliğinden) bağlanmayı da öngörebilirler⁵⁰¹.

YSFC'nin parçalanmasının ardından sonraki devletlerin antlaşmalar konusunda 1978 Viyana Sözleşmeleri hükümlerine⁵⁰² göre bir çözüm arayışına gidip gitmeyeceği de bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyu 1978 Viyana Sözleşmesi açısından ele aldığımızda YSFC'nin parçalanması sonrasında daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi ortaya çıkan yeni devletlerin çoğunun bu Sözleşmeyi onayladıkları görülmüştür.

Badinter Komisyonu, ortaya çıkan yeni devletlerin antlaşmalara halefiyet konusunda 1978 Viyana Sözleşmesini bir kılavuz olarak görmeleri gerektiğini ifade ederken, UAD antlaşmalara halefiyet konusunda bir içtihat geliştirmemiştir⁵⁰³

YSFC'den bağımsızlıklarını ilan ederek ayrılan devletlerin dışında Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturdukları FRY'yi YSFC'nin tek halefi olarak görme eğilimleri konuyu karmaşık hale getirmektedir⁵⁰⁴.

Bugün YSFC'nin yıkılması sonrası onun toprakları üzerinde kurulan devletlerin hepsi kendisini YSFC'nin halefi olarak kabul etmekte ancak YSFC tarafından imzalanmış

⁵⁰⁰ Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann, s. 66.

⁵⁰¹ Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann, s. 26.

⁵⁰² Özellikle 1978 Viyana Sözleşmesi m. 34'de ülkenin bir kısmının ayrılması halinde halefiyet meselesi konumuz ile ilgilidir.

⁵⁰³ Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann, s. 106.

⁵⁰⁴ Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann, s. 104.

antlaşmaları uygulamaya devam etme açısından bazı çekinceler ileri sürmektedirler⁵⁰⁵. Zira antlaşmaların uygulanmasına devam edilip edilmeyeceği meselesi yeni devletlerin önceki devletten ayrı uluslararası kişiliğe sahip olduğu gerçeğini de akla getirmektedir. Ancak yeni devlet kendi egemenlik yetkisinin bir yansıması olarak isterse yeni antlaşmalar yapabilir isterse önceki devletin antlaşmalarının uygulanmasına devam edebilir.

YSFC'nin ülkesinde ortaya çıkan yeni devletler açısından da hangi antlaşmaların ne ölçüde uygulanmaya devam edileceği belirsizdir. Ancak YSFC'den bağımsızlıklarını ilan ederek kurulan yeni devletler bazı istisnalar ile birlikte, 1978 Viyana Sözleşmesi ve bu konudaki uluslararası örf ve âdet hukuku kurallarına uygun davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Özellikle 1978 Viyana Sözleşmesi m. 34'de, bir devletten ayrılma yolu ile oluşan yeni devletlerin önceki devletin yapmış olduğu antlaşmaları selef devletin tüm ülkesi bakımından geçerli olan antlaşmalar ve sadece ayrılan kısma ilişkin antlaşmalar olmak üzere ikiye ayırmış ve bu antlaşmaların varlığının devam edeceğini ifade etmiştir⁵⁰⁶. Yugoslavya'da kurulan yeni devletler de bu yönde tutum sergilemişlerdir.

Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin çoğu tarafından kabul edilen bu görüşe göre, YSFC'nin halef devletlerinin bağımsızlık ilanından önce kendi aralarında yapmış oldukları iki taraflı antlaşmaların yürürlüğüne bağımsızlık tarihinden sonra da devam ettikleri görülmektedir⁵⁰⁷. Hırvatistan ve Makedonya arasında nota değişimi yolu ile sözleşme ilişkilerinin devamı öngörülmüştür.

Antlaşmaların devamlılığı konusunda verebileceğimiz diğer bir örnek Almanya'nın 1990 yılında birleşmesi örneğidir. 1978 Viyana Sözleşmesi m. 31'in⁵⁰⁸ değerlendirilmesi durumunda Almanya'nın sözleşme hükümlerine uygun hareket etmediği görülecektir. Bu maddeye göre iki ya da daha çok devletin birleşmesi ile oluşan yeni devletin, birleşen devletlerden biri tarafından yapılan ve hâlâ yürürlükte olan antlaşmaların birleşmeden sonra da devam edeceği belirtilmiştir. Ancak, aksine bir antlaşmanın taraflarca

⁵⁰⁵ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 104.

⁵⁰⁶ **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 279; **Pazarcı**, "Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi", s. 87.

⁵⁰⁷ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 108.

⁵⁰⁸ 1978 Viyana Sözleşmesi m. 31, devletlerin birleşmesini tarihinde yürürlükte olan antlaşmalar bakımından halefiyetin etkisi başlığını taşımaktadır.

yapılabileceği de ifade edilmiştir⁵⁰⁹. Bizim örneğimizde, birleşme tarihi itibarıyla Doğu Almanya'nın yapmış olduğu birçok antlaşmanın yürürlüğüne son verildiği görülmektedir.

Almanya örneğinden hareket ile açıkladığımız m. 31'in FRG açısından hüküm ifade edip etmediği meselesi hakkında, FRG tarafından birleşme sonrası yapılmış olan antlaşmaların geçerli olacağı kabul edilmiştir. Ancak sınır antlaşmaları konusunda devamlılık ilkesinin benimsendiği de görülmüştür⁵¹⁰.

Sovyetler Birliği'nin parçalanması ile ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun durumu ise Almanya'nın durumundan farklıdır. Rusya Federasyonu Sovyetler Birliği'nin halefi olarak kabul edilmiştir. Rusya Federasyonu'nun bu durumu diğer devletler tarafından da kabul görmüştür. Böylece Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği zamanında yapılan antlaşmaların yürürlüğünü devam ettirmiştir⁵¹¹.

Otomatik halefiyet konusunda uluslararası toplum tarafından kabul edilmiş bir kurala rastlanmamakta ayrıca devlet uygulamalarında da bir yeknesaklık bulunmamaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz Rusya Federasyonu Sovyetler Birliği'nin otomatik olarak halefi kabul edilirken FRY, YSFC'nin otomatik halefi olarak kabul edilmemektedir. Bağımsızlığını ilan ederek YSFC'den ayrılan devletler her ne kadar YSFC'nin yapmış olduğu antlaşmaları devam ettirme eğiliminde olsalar da tek halef olarak kabul edilmezler⁵¹².

Son zamanlarda devletlerin var olan antlaşmaların devamı için çaba sarf ettikleri, buna rağmen halefiyete ilişkin uygulamalarda bir birliğin olmadığı da bir gerçektir. Bazen de önceki devletin yapmış olduğu antlaşmaları sonraki devletin devam ettirmesi mümkün olmamaktadır. Zira antlaşmaların uygulanmaya devam edilmesi halinde yeni devletin çıkarları ile uyuşmayan durumlar söz konusu olabilmektedir. Ancak negatif teorinin uygulanmasını gerektirecek bir durumda bile sınır antlaşmaları ve yerel antlaşmalara otomatik halefiyet söz konusu olmaktadır⁵¹³.

⁵⁰⁹ **Pazarıcı**, “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”, s. 87; **Çelik**, Milletlerarası Hukuk 1987, s. 277; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Almanya>, (01.06.2013).

⁵¹⁰ILA Final Report, s. 361; **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 114.

⁵¹¹ **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 114.

⁵¹²ILA Final Report, s. 336; **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 114.

⁵¹³**Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 116.

Devletlerin antlaşmalara halefiyeti konusunda çıkan başka bir sonuç da, özellikle siyasî ve ekonomik bakımdan güçlü devletlerin parçalanması durumlarında bu güçlü pozisyonun korunması amacı ile var olan antlaşmaların uygulanmasına devam ettiği yönündedir⁵¹⁴.

Son olarak devletlerin yaptıkları halefiyet bildirimlerinin iki boyutunun olduğu hususu dikkat çekmektedir. İlk boyut halefiyet bildirimi ile önceki devletin antlaşmalarının sonraki devlete geçtiği doğrulanmakta, ikinci olarak da halefiyet için bir bildirim gerekli görülmesi antlaşmalar bakımından otomatik halefiyetin benimsenmediğini göstermektedir⁵¹⁵.

B. Devlet Malları, Arşivleri, Borçlarına Halefiyet ve Vatandaşlık Meselesi

Bir devletin parçalanması ile ortaya çıkan devletler konusunda, uluslararası alanda düzenleme altına alınan veya en çok gündeme gelen mesele devletlerin tanınması veya devletlerin antlaşmalara halefiyeti konusu olmuştur. Özellikle devletlerin halefiyeti söz konusu olduğunda devlet arşivleri ve vatandaşlık konusunda istenilen nitelikte bir belge veya uygulamaya ulaşmak imkânsız denebilecek derecede zordur⁵¹⁶.

Günümüzde, devlet arşivlerinin meydana getirilmesi ve korunması eskiye göre daha kolaydır. Teknolojik imkânlar sayesinde bu arşivlerin devletler arasında aktarımı da kolaylaşmıştır. Ancak genellikle devlet arşivlerinden gizlilik endişesi olanların aktarımında sorunlar çıkmaktadır.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi öncesinde YSFC'nin bir cumhuriyeti iken daha sonra bağımsızlığını ilan ederek ayrı devletler olan Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve bağımsızlığını ilan etmeden Sırbistan ve Karadağ'ın birleşmesi ile oluşan FRY de dahil, devletlerden hiçbiri tek başına YSFC'nin devamı olarak kabul edilmemektedir. Bu sonuç Badinter Komisyonu ve diğer bazı uluslararası örgütler tarafından da teyit edilmiştir. Bu kuruluşlardan biride Uluslararası Hukuk Derneği (UHD)'dir. UHD Tarafından 2008'de yayınlanan raporda da beş devletin hepsinin YSFC'ye halef olduğu bildirilmiştir. YSFC'nin, 1978 Viyana Sözleşmesi kapsamında,

⁵¹⁴Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann, s. 116.

⁵¹⁵Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann, s. 116.

⁵¹⁶Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann, s. 118.

devletlerin tamamen parçalanması ile ortaya çıkan halefiyet türüne örnek oluşturduğu söylenebilir⁵¹⁷.

Ancak 1978 Viyana Sözleşmesi'nin 34. ve 38. maddeleri arasında düzenleme altına alınmış hüküm "*ayrılma*" şeklinde ifade edilmiştir. Bir devletin bir kısmının ayrılması halinde eski devletin varlığını sürdürmeye devam etmesi halinde de bu hüküm geçerli olacaktır. Ayrılma gerçekleşikten sonra devletin varlığının tamamen ortadan kalktığı haller de bu madde kapsamına girmektedir.

Devletlerin mallarına, arşivlerine ve borçlarına halefiyet konusunda 1983 tarihli Viyana Sözleşmesi olmasına rağmen halefiyet durumunda vatandaşlık kurumunu düzenleme altına alan bir Sözleşme henüz mevcut değildir. Vatandaşlık konu ile ilgili çalışmaların yapıldığı bilinmesine rağmen kabul edilmiş bir antlaşma bulunmamaktadır.

1983 Viyana Sözleşmesi'nde, devletlerin ayrılması veya parçalanması sonucu meydana gelen halefiyet halinde devlet malları, borçları ve arşivleri konularının antlaşma ile düzenlenebileceği hükme bağlanmıştır. Aksi takdirde mallar, ya üzerinde bulunduğu ülke devletinin olur ya da eşit oranlarda paylaşımına tâbi tutulur⁵¹⁸.

Yugoslavya olayı, hukukî statüsü konusunda netlik olmayan halefiyet ile ilgili konuların düzenlenmesinin ne kadar zor olduğunu bir kez daha göstermiştir. Uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlar ve öneriler, Yugoslavya'nın devlet malları ve borçlarının halef devletler arasında eşitlik esasına göre paylaşılması yönündedir. Bu konular haricinde kalan konuların ise ilgili devletler arasında yapılacak antlaşmalarla düzenlenmesi önerilmektedir⁵¹⁹.

Bununla birlikte, halef devletler ülkelerinde bulunan eski SFRY'nin mallarına hiçbir karşılık ödemesizin sahip olduklarını bildirmişlerdir. SFRY'nin ülke dışındaki malvarlığına da belli oranlar esasında sahip olduklarını bildirmiş ve SFRY'nin dış borçlarının kendi ülkeleri ile ilgili kısmını ödemeyi teklif etmişlerdir. Ancak FRY, önceden Yugoslavya cumhuriyeti olup da bağımsızlığını ilan eden devletlerin federasyondan

⁵¹⁷ILA Final Report, s. 333; **Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 120.

⁵¹⁸**Klabbers/ Koskenniemi/ Ribbelink/ Zimmermann**, s. 120.

⁵¹⁹ILA Final Report, s. 333.

ayrılmalarının hukukî olmadığını bu yüzden SFRY'nin tüm mallarının sahibinin kendisi olduğunu bildirdi. Bu açıklama Badinter Komisyonu tarafından kabul edilmedi.

SFRY'nin beş halef devleti arasında en son 29 Haziran 2001 tarihinde Viyana'da bir antlaşma yapıldı. Buna göre, devlet malları ve borçlarının halef devletler arasında, Badinter Komisyonu'nun da esas aldığı eşitlik esası çerçevesinde paylaşılması kararı alındı⁵²⁰.

Taşınmaz mallar, bir karşılık ödenmeksizin bulunduğu ülke devletinin oldu. Taşınır mallar ise, bağımsızlık bildiriminde kimin sınırları içinde ise onun mülkiyetinde sayıldı. Bu çözüm 1983 Viyana Sözleşmesi'ne de uygundu. Devlet arşivlerinin de ilgili oldukları devlete verilmesi kararlaştırıldı. Eğer birden fazla devlet ile ilgili bir arşiv söz konusu ise bu ortak miras olarak kabul edilecekti⁵²¹.

Yerel borçların ödenmesi konusunda ise 25-27 Şubat 1992 tarihinde Dünya Bankası ile Slovenya, Hırvatistan ve diğer Yugoslavya Cumhuriyetleri arasında bir antlaşma yapıldı⁵²².

Sonuç olarak, çoğu devlet halefiyeti uluslararası çıkarlarına uygun düşüğü için kabul etmiştir. Gerek diğer devletler tarafından tanınma endişesi gerek önceki devletin mallarından pay alma düşüncesi halefiyeti kabul etmelerinde büyük rol oynamıştır.

⁵²⁰ ILA Final Report, s. 336.

⁵²¹ ILA Final Report, s. 337.

⁵²² ILA Final Report, s. 337-338.

SONUÇ

Bir devletin kişiliğini kaybetmesine uluslararası hukuk nezdinde bağlanan birtakım sonuçlar vardır. Bir devletin sona ermesi ile aynı ülke üzerinde yeni bir devletin kurulması, bir devletin ülkesinin tamamının ya da bir parçasının başka bir devletin egemenliği altına girmesi uluslararası hukukun en karmaşık sorunlarından halefiyet konusunu ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası hukukun neredeyse bir açmazı haline gelen halefiyet sorununa çözüm bulmak amacı ile yapılan çalışmalar, örf ve âdet hukuku kurallarının yazılı hâle getirilmesini amaçlayan sözleşmeler şeklinde sonuç vermiştir. Bahse konu çalışmaların ürünü olan 1978 Viyana Sözleşmesi ile 1983 Viyana Sözleşmesi'nin uluslararası sahada meseleye çözüm getirip getirememesi noktasındaki etkileri ve katkıları şüphelidir. Zira devletler, halefiyet olayı meydana geldiğinde çoğu kez Sözleşme hükümlerini değil kendi kurallarını uygulamayı tercih etmişlerdir. Sözleşme hükümlerine uygun davrananlar ise daha çok sömürgeci yeni çıkmış ve tanınma endişesi taşıyan devletler olmuştur.

Halefiyet kavramı üzerine yapılan teorik çalışmalar sonucu çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Miras hukukundan yola çıkılarak devletin sona ermesini gerçek kişilerin ölümüne benzeten ve ölenin mirasının mirasçılara kalması olayını devletlerin sona ermesi ile birlikte ülke üzerinde yeni bir devlet kurulması ile eş tutan teori evrensel halefiyet teorisidir. Bu teoriye göre önceki devletin sona ermesi ile ülke üzerindeki tüm devlet malları, devlet borçları ve hakları bütün olarak yeni devlete geçmektedir. Evrensel halefiyet teorisi, gerçek kişiler gibi mirasçı olabilen devletlerin, gerçek kişi mirasçıların sahip olduğu örneğin miras reddetme hakkı gibi haklara sahip olması gerektiği yönünde eleştirilmiştir. Çünkü devlet uygulamalarına bakıldığında, önceki devletin malvarlığı ve hakları sonraki devlet tarafından benimsenirken, borçlar konusunda aynı tutum sergilenmemektedir.

Halefiyet konusunda diğer bir teori, önceki devletin sahip olduğu haklar ve borçların, yeni devleti doğrudan bağlamayacağı, aksinin devletlerin egemen eşitliği ve halkların kendi kaderlerini tayin hakları ile çelişeceğini savunan negatif teoridir. Teoriye göre, halef devlet selef devletten ayrı bir tüzel kişiliğe sahiptir ve kendi egemenliğini kullanarak tâbi olacağı antlaşmaları kendisi belirler.

Hem evrensel halefîyet teorisinin hem de negatif teorisinin tek başına uygulanmasının birtakım sakıncaları beraberinde getireceği düşüncesinden hareketle ortaya çıkan modern devlet teorisi, bu sakıncaları bertaraf etmek için somut olayın şartlarının değerlendirilmesini öngörür. Bu şekilde halef devletinin, selefinin haklarına sahip olup, borçlarını yükümlenip yükümlenemeyeceğinin belirlenebileceğini ifade eder. Bu teoride halefîyetin kaynağının kanunlar değil; ahde vefâ ve halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi gibi prensipler olduğunu savunulur. Birçok maddesinde modern devlet teorisine yer veren 1978 Viyana Sözleşmesi de devletler arası uygulamaları ve örf ve âdet hukuku kurallarını yansıtır nitelikte hazırlanmıştır.

1978 Viyana Sözleşmesi, 1983 Viyana Sözleşmesi ve konu hakkındaki örf ve âdet hukuku kurallarını esas aldığımız çalışmamızda, bir devletin ülkesinin bir parçasının ayrılması durumunda halefîyet, yeni bağımsız devletlerin halefîyeti, devletlerin birleşmesi durumunda halefîyet ve son olarak bir devletin parçalanması ile oluşan yeni devletlerin halefîyeti incelenmiştir. Bir devletin parçalanması sonucu ortaya çıkan halefîyeti konuları, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin parçalanması örneği üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır.

YSFC'nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan devletler ortaya çıkan halefîyet meselesini, UHK tarafından hazırlanan 1978 Viyana Sözleşmesi hükümlerine tâbi olarak çözüme yolunu seçmişlerdir. Bu bağlanmada bağımsızlığını ilan ederek YSFC'nin sona ermesine neden olan devletlerin, 1978 Viyana Sözleşmesi'ni onaylamaları, Sözleşme kurallarına göre hareket edildiğini de kanıtlamaktadır. YSFC'den bağımsızlık ilanı yoluyla ayrılmayan Sırbistan ve Karadağ'ın birleşerek oluşturdukları FYC ise, ne bağımsızlığını ilan ederek YSFC'den ayrılan devletler tarafından ne de diğer devletler tarafından halef devlet olarak tanınmıştır.

Antlaşmalara halefîyeti konu alan 1978 Viyana Sözleşmesi'nde, somut olayda farklı halefîyet türlerinin ortaya çıkması halinde hangi kuralların uygulanması gerektiğihüküm altına alınmıştır. Aynı şekilde 1983 Viyana Sözleşmesi, halefîyet olayının gerçekleşmesi ile devlet mallarının, arşivlerinin ve borçlarının durumunu ele almaktadır. Kapsamlı bir konu olan devlet halefîyeti konusunda UHK tarafından hazırlanan 1999 tarihli Sözleşme ise devletin tamamı ya da bir kısmının başka bir devlet egemenliği altına girmesi halinde o ülke vatandaşlarının durumunu ele almaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki halefîyetin

kapsamı bunlarla sınırlı olmayıp, örneğin halefiyet kapsamında yer alan egemenlik değişikliği halinde önceki devletin haksız fiilleri ile devlet organlarının durumunun ne olacağı henüz düzenleme altına alınmamıştır. Sözleşme ile düzenleme altına alınmayan bu tür sorunlar hakkında düzenleme yapılması ve konu hakkında devletlerin uygulamalarında birlik sağlanmaya çalışılması gerekmektedir. Her ne kadar yapılan 1978 Viyana Sözleşmesi ve 1983 Viyana Sözleşmesi ile beklenen katılım gerçekleştirilemese de, halefiyet konusunda yazılı kuralların varlığı ve bu yönde çalışmaların yapılması konu hakkındaki belirsizliklerin ortadan kaldırılması açısından son derece önemlidir.

Bir devletin sona ermesi sonrası ülke üzerinde hukukî boşluğun yaşanmaması için o ülke üzerinde kurulan yeni devletlerin hukukunun uygulanmaya başlaması ya da önceki devletin hukukunun uygulanmaya devam etmesi gerekmektedir. Aksi halde o ülke üzerinde günümüz gelişmeleri ile bağdaşmayacak nitelikte bazı hak kayıpları gerçekleşecektir.

Yugoslavya'nın halefi olarak kabul edilen Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna Hersek ve Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturduğu YFC'nin 1978 Viyana Sözleşmesi'ni kabul etmeleri halefiyet meselesinin çözümü açısından önemli bir adımdır. Nitekim halefiyet konusunda yazılı kuralların varlığı, teori ve pratikte birliğin büyük ölçüde sağlandığı anlamına gelmektedir. Bu durum, örf ve âdet hukuku kurallarının bağlayıcı niteliğini reddetme anlamına da gelmemektedir. Zira halen daha çoğu uluslararası hukuk kuralı örf ve âdet hukuku kuralı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- ABDULLAHZADE, Cavid** : “Gabcikovo-Nagymaros Davası Kararı’nda Uluslararası Adalet Divanı’nın 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’ne İlişkin Değerlendirmeleri”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni Dergisi (Prof. Dr. Aslan Gündüz’ün Anısına Armağan), 2005-2006, Y. 25-26, S. 1-2.
- ACER, Yücel/ KAYA, İbrahim** : Uluslararası Hukuk (İngilizce Özetli Ders Kitabı), 1. Baskı, İstanbul 2012.
- AKGÜN, Turgut** : Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Din ve Azınlıklar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- AKIL, Abdülkadir** : “Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, 2003, C. 6, S. 3-4.
- AKINCI, Şahin** : Borçlar Hukuku Bilgisi, 5. Baskı, Konya 2011.
- AKINTÜRK, Turgut/ATEŞ, Derya:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler Özel Borç İlişkileri, 18. Baskı, İstanbul 2012.
- AKSAR, Yusuf** : Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk (Birinci Cilt), 1. Baskı, Ankara 2012.

AKYILMAZ, Bahtiyar/**SEZGİNER**, Murat/ : Türk İdare Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2011.

KAYA Cemil

ALADAĞ, İtir : Devletler Hukuku Bağlamında Halefiyet Sorunu (SSCB Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2006.

ANLAR GÜNEŞ, Şule : “Gabcikovo- Nagymaros Davası”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2006, C. 55, S. 2.

ANTALYA, O. Gökhan : Borçlar Hukuku Genel Hükümler (Birinci Cilt), 1. Baskı, İstanbul 2012.

ANZILOTTI, Dionisio/ **ERMAN**, Sahir (Çeviren) : Devletler Hukuku Giriş ve Genel Teoriler (Birinci Cilt), İstanbul 1946.

ARBOUR, J. Maurice: “Secession and International Law- Some Economic Problems in Relation to State Succession”, Les Cahiers de Droit, Vol.19, N. 2, 1978.

ARMAOĞLU, Fahir : 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1980-1990(İkinci Cilt), 4. Baskı, Ankara 1994.

ATAY, Ender Ethem : İdare Hukuku, 1. Baskı, Ankara 2006.

AUST, Anthony : Vienna Convention on the Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts, http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/vcssrspad/vcssrspad_e.pdf.

- AYAN, Mehmet** : Miras Hukuku, 5. Baskı, Konya 2010.
- AYBAY, Rona** : “Devletlerin Ardıllığı ya da Arazi Değişimi Nedenleriyle Ortaya Çıkan Uyruluk Sorunları”, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Vecdi Aral’a Armağan, 2001.
- AYHAN, Halis** : “Kosova’nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye’nin Tutumu”, Avrasya Etüdüleri Dergisi, 2008, Y. 14, S. 33.
- AZARKAN, Ezeli** : Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması (Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek), 1. Baskı, Ankara 2008.
- BAŞLAR, Kemal** : “Uluslararası Hukukta ‘Erga Omnes’ Kavramı, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni Dergisi, 2002, C. 22, S. 2.
- BELİK, Mahmut R.** : Devletlerin Harp Selâhiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri (Birinci Cilt), İstanbul 1956.
- BODUR, Harun** : Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1900-1999), Ankara 2005.
- BOZKURT, Enver/ KÜTÜKÇÜ, M. Akif**:Devletler Hukuku, 6. Baskı, Ankara 2010
- POYRAZ, Yasin**
- BOZKURT, Enver** : “Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı”, [http://www.usakgundem.com/yorum/214/uluslar- arasi-hukuk-bakimindan-yeni-devletlerin-ortaya-%C3%A7ikisi.html](http://www.usakgundem.com/yorum/214/uluslar-arasi-hukuk-bakimindan-yeni-devletlerin-ortaya-%C3%A7ikisi.html).

- BROWNLIE, Ian** : Principle of Public International Law, 6th Edition, New York 2003.
- CASSESE, Antonio** : International Law, 2nd Edition, New York 2005.
- ÇAĞIRAN, Mehmet Emin** : Uluslararası Hukukta Devletin Tek Taraflı İşlemleri, 1. Baskı, Ankara 2005.
- ÇELİK, Edip F.** : Milletlerarası Hukuk (Birinci Cilt), 2. Baskı, İstanbul 1965*.
- ÇELİK, Edip F.** : Milletlerarası Hukuk (İkinci Cilt), İstanbul 1987.
- ÇELİK, Edip F.** : Milletlerarası Hukuk (İkinci Cilt), 2. Baskı, İstanbul 1971.
- DEVECİOĞLU, Mahmut:** Milletlerarası Hukukta Devlet Halefîyetinin Antlaşmalar Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.
- DIXON, Martin/ MCCORQUODALE, Robert** : Cases & Materials on International Law, 4th Edition, New York 2003.
- DOĞAN, İzzettin** : Devletin Milletlerarası Antlaşmalardan Doğan Hak ve Borçlara Halefîyeti Sorunu Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayın No.396, İstanbul 1970*.
- DOĞAN, İlyas** : Devletler Hukuku, 1. Baskı, Ankara 2008.

* F. Edip Çelik'e ait eserlerin metin içerisinde ayrımı eserlerin yayınlandığı yıla göre yapılmıştır. Örneğin, Çelik, Milletlerarası Hukuk 1987.

* Doğan soyadına sahip iki yazar olduğundan bunların metin içinde ayrımı ön adlarının kullanılması yoluyla çözülmüştür.

- DOĞAN, Vahit** : 5901 Sayılı Kanuna göre Güncellenmiş Türk Vatandaşlık Hukuku, 10. Baskı, Ankara 2010.
- DURAL, Mustafa/ SARI, Suat:** Türk Özel Hukuku Temel Kavramlar ve Medeni Kanununun Başlangıç Hükümleri (Birinci Cilt), 7. Baskı, İstanbul 2012.
- ERDAL, Hamit** : Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olaylar Sözlüğü, 1. Baskı, Ankara 2012.
- ERDOĞAN, Mustafa :** Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Ankara 2011.
- GENÇCAN, Ömer Uğur** : Miras Hukuku, Ankara 2008.
- GOULD, Wesley L. :** An Introduction to International Law, New York 1957.
- GÖKALP, İbrahim :** “ Kara Sınırı Uyuşmazlığı Davası (3 Şubat 1994 Tarihli Karar)”, Milletlerarası Adalet Divanı Kararları (1990-2007) içerisinde,1. Baskı, İstanbul 2008.
- GÖZLER, Kemal :** Devletin Genel Teorisi, 4. Baskı, Bursa 2012.
- GÜNDÜZ, Aslan :** Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, 5. Baskı, İstanbul 2003.
- GÜNDÜZ, Aslan/GÜNEL, R.Volkan(Edt.):** Milletlerarası Hukuk, 6. Baskı, İstanbul 2013.
- GÜNGÖR, Gülin :** “Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni Prof. Dr. Yılmaz ALTUĞ’a Armağan, 1997-1998, C. 17, S. 1-2.
- HATEMİ, Hüseyin** : Miras Hukuku, 4. Baskı, İstanbul 2004.

- HENDERSON, Conway W.** : Understanding International Law, United Kingdom 2010.
- HOWLEY, Jessica** : The Gabcikovo- Nagymaros Case: The Influence of the International Court of Justice on the Law of Sustainable Development, Queensland Law Student Review Vol. 2, 2009 No.1, The University of Queensland, Australia, s. 4 vd.,<http://www.law.uq.edu.au/articles/qlsr/howley-qlsr-2-1.pdf>.
- HÖBEK, Tufan** : Türk Hukukunda Antlaşmaların Yapılması ve Yargısal Denetim, 1. Baskı, Ankara 2013.
- JUDT, Tony/ ŞENDİL, Dilek (Çev.)** : Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi, 1. Baskı, İstanbul 2009.
- INTERNATIONAL LAW ASSOCIATION:** Rio De Janeiro (Seventy-Third) Conference, Aspects of the Law of State Succession, Final Report (17-21 Ağustos 2008), Londra 2008.
- KARADENİZ ÇELEBİCAN, Özcan** : Roma Hukuku, 8. Baskı, Ankara 2003.
- KLABBERS, J./KOSKENNIEMI, M./:** State Practice Regarding State Succession
RIBBELINK, O./ZIMMERMANN, A.(Edt.) and Issues of Recognition, The Hague 1999.
- KOCAOĞLU, Mehmet:** Bosnalı Müslümanların Acısını Tarih Yazacaktır”, Avrasya Dosyası-Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1996,C.3., S.3.

- KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, N.** : Miras Hukukuna Giriş, 1. Baskı, İstanbul 1966.
- KÖKSAL, Mehmedcan** : “Yugoslav Devlet İktisadî Teşekkülleri (Sosyalist Devlet Uygulamasında İktisadî İdare)”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1964, C. 30, S. 3-4.
- KURUBAŞ, Erol** : Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, 2. Baskı, Ankara 2006.
- LANGSTROM, Tarja**: Transformation in Russia and International Law, Leiden 2003.
- LAVALLE V., Roberto**: “Dispute Settlement Under the Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties”, The American Journal of International Law Vol. 73, s. 408; <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/ajil73&div=31&id=&page=>.
- LÜTEM, İlhan** : Devletler Hukuku Dersleri (Birinci Cilt), Ankara 1956*.
- LÜTEM, İlhan** : Devletler Hukuku Dersleri (İkinci Cilt), İstanbul 1958.
- MENON, P. K.** : The Succession of States in Respect to Treaties, State Property, Archives and Debts, Lewiston 1991.
- MERAY, Seha L.** : Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt), 3. Baskı, Ankara 1967*.

* İlhan Lütem’e ait iki ciltlik ders kitabı metin içerisinde bu ciltlerin belirtilmesiyle ayrılmıştır.

- MERAY, Seha L.** : Devletler Hukukuna Giriş (İkinci Cilt), 3. Baskı, Ankara 1965.
- MERAY, Seha L.** : “Bazı Türk Antlaşmalarına Göre Hudut Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1960, C. 15, No. 3.
- MERAY, Seha L.:** Uluslararası Hukuk ve Örgütler, 1. Baskı, Ankara 1977.
- O’CONNELL, D. P.** : The Law of State Succession, Cambridge at the University Press, Cambridge 1956*.
- O’CONNELL, D. P.** : International Law for Students, London 1971.
- O’CONNELL, D.P.** : “Independence and Succession to Treaties”, The British Yearbook of International Law, Cilt 38, 1962.
- O’CONNELL, D.P.** : State Succession on in Municipal Law and International Law (Birinci Cilt), London 1967.
- OĞUZMAN, M. Kemal/ ÖZ, M. Turgut** : Borçlar Hukuku Genel Hükümler (Birinci Cilt),10. Baskı, İstanbul 2012.
- ÖKTEN, Kâzım** : Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008.

* Seha Meray’a ait farklı eserler metin içerisinde gerek isimleri gerekse birden fazla cilt olanların belirtilmesi yoluyla ayrılmıştır.

* D. P. O’Connell’e ait birden fazla eser metin içerisinde isimleri belirtilerek ayrılmıştır.

- ÖZBUDUN, Ergun** : Türk Anayasa Hukuku, 12. Baskı, Ankara 2011.
- ÖZŞİMŞİR, Şafak** : “BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı-1”, Uluslararası İlişkiler Derneği Yayınları, 2011,s.9,<http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/1/100-safakozsimsir-tum-yazilari/517-bm-ve-eski-yugoslavya-ic-savasi-1>.
- ÖZTUNA, Yılmaz** : Devletler ve Hânedanlar Avrupa Devletleri (Dördüncü Cilt), 2. Baskı, Ankara 1996.
- ÖZUĞUR, Ali İhsan** : Türk Medenî Kanunundan Önce ve Sonra Miras Hukuku (İkinci Cilt), Ankara 2005.
- PATEL, Satyavrata R.:** A Textbook of International Law, London 1964.
- PAZARCI, Hüseyin** : Uluslararası Hukuk, 10. Baskı, Ankara 2011.
- PAZARCI, Hüseyin** : Uluslararası Hukuk Dersleri (Birinci Kitap), 11. Baskı, Ankara 2011*.
- PAZARCI, Hüseyin** : Uluslararası Hukuk Dersleri (İkinci Kitap), 9. Baskı, Ankara 2013.
- PAZARCI, Hüseyin** : Uluslararası Hukuk Dersleri (Üçüncü Kitap), 4. Baskı, Ankara 2005.
- PAZARCI, Hüseyin** : Uluslararası Hukuk Dersleri (Dördüncü Kitap), 2. Baskı, Ankara 2006.

* Hüseyin Pazarcı’ya ait dört ciltlik Uluslararası Hukuk Ders Kitabı Uluslararası Hukuk adlı tek ciltlik eserden metin içerisinde söz konusu cilt sayısına göre kısaltılmış ve ayrılmıştır. Örneğin: Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri (Birinci Kitap).

- PAZARCI, Hüseyin** : “Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Hazırlanan ve Akdedilen Devletlerin Antlaşmalara Ardıl Olması Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi”*, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları: 5, Ankara 1980.
- POYRAZ, Yasin** : “Hazar’ın Hukukî Rejimine İlişkin Sorunlar ve Kıyıdaş Devletlerin Çözüm Çabaları”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, 2011, C. 7, S. 28.
- RATNER, Steven R.** : “Drawing A Better Line: Uti Possidetis And The Borders Of New States”, American Journal of International Law, 1966.
- REŞİT, Ahmet** : Hukuku Umumiyei Düvel, İstanbul 1932.
- ROBERTS, J.M./ AYTUNA, Fethi (Çev.)** : Avrupa Tarihi, İstanbul 2010.
- SANDER, Oral** : Siyasi Tarih 1918-1994, 22. Baskı, Ankara 2013.
- SAVAŞ, Çoşkun Necmi** : İnsan Hakları Bağlamında Azınlıklar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2006.
- SEROZAN,Rona/ ENGİN, Baki İlkay** : Miras Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2012.
- SUR, Melda** : Uluslararası Hukukun Esasları, 5. Baskı, İstanbul 2011.

* Metin içerisinde “Antlaşmalara Ardıl Olma Konusunda 1978 Viyana Sözleşmesi” olarak kısaltılarak kullanılmıştır.

- ŞENYÜZ, Doğan** : Borçlar Hukuku Genel ve Özel Hükümler, 3. Baskı, Bursa 2006.
- TAŞDEMİR, Fatma/ALBAYRAK, Gökhan:**“Kosova Sorunu’nun Tarihsel Arka Planı ve Kosova Sorunu’nun Uluslararası İlişkiler Bakımından Önemi”, Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları içerisinde, Murat Saraçlı (Editör), Ankara 2012.
- TATAR, Volkan/TOPRAK, N.Gökhan:**“Eski Yugoslavya’nın Bölünmesinde İçsel Dinamiklerin Etkisi”, Regional and Global Dynamic: Economic and Political Issues of Turkey and Its Near Abroad International Symposium, 28-29 Nisan 2011.
- TEKİNAY, S. S.:** Borçların İfası, İhlâli, Sona Ermesi ve Özel Nevileri, İstanbul 1967.
- THIRLWAY, H. W. A.** : International Customary Law and Codification, Netherlands 1972.
- TİKİCİ, Umut** : “Avrupa Birliği’nin Batı Balkan Politikası”, Uluslararası İlişkiler Derneği Yayınları, 2012,s.4,<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/3046-avrupa-birliginin-bati-balkan-politikasi>.
- TURNA, Mehmet** : “Makedonya-Türkiye İlişkileri ve Makedonya’nın Geleceğine Bakış”, Avrasya Dosyası Dergisi, 1996, C. 3, S. 3.
- UYGUN, Oktay** : Federal Devlet Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, 3. Baskı, İstanbul 2007.

- UZGEL, İlhan** : “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1992, C. 47, S. 1.
- ÜLGER, İrfan Kaya** : Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası, 1. Baskı, Ankara 2003.
- ÜNAL, Şeref** : Uluslararası Hukuk, 1. Baskı, Ankara 2005.
- YAPICI, Merve İrem** : “Bosna Hersek’te Gerçekleştirilen Askerî Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, 2006, C.2, S.8.
- YELİSEYEVA, N.V./İNCE, Özdemir(Çev.):** Yakın Çağlar Tarihi, İkinci Baskı, İstanbul 2010.
- YILDIRIM, Ramazan:** İdare Hukuku Dersleri I, 2. Baskı, Konya 2006.
- ZAGREP, Mirko Lamer/ETEM, Muhlis** : “Yugoslavya İktisadiyatı ve Beynelmilel Münasebetleri”, İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1932, C. 10, S. 56.

YARARLANILAN İNTERNET ADRESLERİ

http://tr.wikipedia.org/wiki/Burkina_Faso.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Almanya>.

http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58c297ce2724.32937582.

<http://www.un.org/law/ilc/index.html>.

<http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>.

http://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/ankara_charter_turkish.pdf.

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf.

http://untreaty.un.org/ilc/summaries/3_2.htm.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Bosna-Hersek>.

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-2&chapter=23&lang=en.

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>.

<http://www.un.org/en/ga/sixth/66/NatofNatural.html>

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/585/37/PDF/N1158537.pdf?OpenElement>.

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=166&CL=ENG>.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Habsburg_Hanedan%C4%B1.

http://en.wikipedia.org/wiki/Arbitration_Commission_of_the_Peace_Conference_on_Yugoslavia.